

United Nations
Office on Drugs and Crime

The background of the cover is a photograph of a person's back and hands. The person has several tattoos, including a large one on the left shoulder and another on the lower back. Their hands are raised to their head, with fingers running through their hair. The image is overlaid with a semi-transparent blue filter.

Посібник Управління засудженими, які становлять підвищений ризик

СЕРІЯ ПОСІБНИКІВ З КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З НАРКОТИКІВ І ЗЛОЧИННОСТІ
м. Відень

Посібник з управління засудженими, які становлять підвищений ризик

СЕРІЯ ПОСІБНИКІВ З КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
Нью-Йорк, 2016.

ПУБЛІКАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

© Організація Об'єднаних Націй, березень 2016 року. Усі права захищено в усьому світі.

Використані назви та викладені матеріали в цій публікації не відображають будь-які погляди Секретаріату Організації Об'єднаних Націй щодо правового статусу будь-якої країни, території, міста чи району, або їхніх органів влади, або щодо делімітації їхніх державних кордонів чи ліній розмежування.

Ця публікація не була офіційно відредагована.

Інформація щодо видавництва: Секція англійської мови, видавничої та бібліотечної справи, Віденський офіс Організації Об'єднаних Націй.

Подяка

Цей посібник був підготовлений для Управління ООН з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН) професором д-ром Шейном Браянсом і паном Томрісом Атабаєм, консультантами з питань пенітенціарної реформи та кримінального правосуддя.

Посібник було розглянуто на засіданні групи експертів, яке відбулося в Римі 10-11 березня 2015 року. УНЗ ООН з вдячністю зазначає внесок таких експертів, що взяли участь у цій зустрічі: Карла Чаварелла, Білла Каллена, Камілу Діас, Хосе Хуліо Діас Морено, Удома Екпедеме, Федеріко Фальцоне, Елісон Ханна, Йорга Джессі, Роберта Пальмізано, Фабіо Пінзарі, Єлену Нанні, Барбару Напеллі, Нельсона Рауда Портілло, Марію Ноель Родрігес, Гвідо Скурсіо, Шарон Шалев, Лауру фон Мандах, Міхаеля Вінера, Вероніку Райт та Вітольдса Захарса.

У роботі над Посібником брали участь П'єр Барзано (УНЗ ООН) та Філіп Майсснер (УНЗ ООН), які також рецензували остаточний варіант тексту Посібника. Крім того, цінні коментарі та відгуки були надані Джоан Жусіф (ЮНІКРІ), Міхаелем ван Гелдереном (УВКПЛ), Міхаелем Лангелааром (ДМО), Мері Мерфі (МКЧХ) та Хоакіном Цукербергом (УНП ООН). Деякі матеріали, що увійшли до Посібника, ґрунтуються на більш ранніх роботах Коліна Аллена, Крістін Фішер та Денні МакАлістера.

УНЗ ООН також висловлює подяку за підтримку, надану Урядом Італії, зокрема Департаменту з питань управління пенітенціарними установами Міністерства юстиції, у проведенні засідання групи експертів для розгляду проєкту Посібника.

Вступ	1
I. Посібник із роботи з в'язнями	9
1.1. Гуманне поводження та повага до людської гідності	9
1.2. Мінімальна кількість в'язнів, утримуваних в умовах максимального режиму безпеки	11
1.3. Індивідуальна оцінка	11
1.4. Управління ризиками	12
1.5. Найменш обмежувальні необхідні заходи	13
1.6. Умови максимального рівня безпеки	14
1.7. Баланс заходів безпеки	15
1.8. Підбір та підготовка персоналу	15
1.9. Особливі групи та психічне здоров'я	16
II. Співробітники пенітенціарної установи	19
2.1. Підбір та відбір персоналу	19
2.2. Підготовка та підвищення кваліфікації персоналу	22
2.3. Умови перебування на службі та штатний розклад	24
2.4. Управління пенітенціарними установами	26
2.5. Професійні стандарти та етика	27
2.6. Важливість навичок міжособистісного спілкування та наставництва	29
2.7. Маніпуляції та налаштування персоналу	30
2.8. Персонал, який працює в пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик	31
III. Оцінка, кваліфікація та розміщення	35
3.1. Індивідуальна оцінка ризиків	36
3.2. Класифікація	42
3.3. Планування терміну покарання	48
IV. Розміщення та загальні умови утримування	53
4.1. Розміщення	54
4.2. Постільна білизна та одяг	56
4.3. Простір, освітлення, вентиляція та опалення	57
4.4. Харчування та питна вода	59
4.5. Санітарні умови, чистота та особиста гігієна	60
4.6. Особливі умови ув'язнення	62
4.7. В'язні, яким було винесено смертний вирок	63

V. Забезпечення ефективної системи безпеки	65
5.1. Фізичні аспекти безпеки	66
5.2. Процедурні аспекти безпеки	68
5.3. Динамічні аспекти безпеки	73
5.4. Концентричні кільця захисту	74
5.5. Система безпеки у пенітенціарних установах	75
5.6. Аудит безпеки та приховане тестування	76
5.7. Тенденції у сфері безпеки, пов'язані з в'язнями, які становлять підвищений ризик	78
VI. Забезпечення безпечного та належного функціонування пенітенціарних установ	81
6.1. Порядок у пенітенціарній установі	82
6.2. Стратегії контролю для забезпечення порядку	84
6.3. Застосування сили	88
6.4. Дисциплінарна система пенітенціарних установ	91
6.5. Обмеження та дисциплінарні стягнення	94
6.6. Скарги, звернення та клопотання	99
6.7. Збирання оперативної інформації в пенітенціарних установах	101
6.8. Управління надзвичайними ситуаціями	102
6.9. В'язні, які оголосили голодування	105
VII. Конструктивні пенітенціарні режими	107
7.1. Праця	109
7.2. Освіта	111
7.3. Спорт і фізичні навантаження	114
7.4. Релігія	115
7.5. Програми для запобігання злочинам	117
7.6. В'язні, які потребують психіатричної допомоги	121
7.7. Підготовка до звільнення	123
VIII. Контакт із зовнішнім світом	127
8.1. Листування та телефонні дзвінки	129
8.2. Доступ до медіа	132
8.3. Побачення	133
IX. Стислий виклад ключових принципів	141
Додаток	151

Вступ

Для кого цей посібник?

Цей посібник є частиною серії матеріалів УНЗ ООН, спрямованих на підтримку країни в імplementації принципів верховенства права й розвитку реформування кримінальної юстиції. Він розроблений, зокрема, для керівників та персоналу в'язниць, але також буде корисним для інших суб'єктів, залучених до системи кримінального правосуддя, таких як політики, законотворці та члени неурядових організацій. Його можна використовувати в різних контекстах як довідковий документ або як навчальний інструмент. Хоча деякі елементи Посібника не можуть бути відразу реалізовані в певних юрисдикціях, особливо в умовах постконфліктних ситуацій, посібник все ж слугує для національних органів влади орієнтиром щодо розробки політики й протоколів, які відповідають міжнародним стандартам і передовому досвіду.

Які теми охоплює посібник?

Основну увагу в цьому Посібнику приділено роботі з ув'язненими¹, які становлять підвищений ризик для суспільства в цілому або інших людей. Він не охоплює дітей, позбавлених волі², або ув'язнених які становлять ризик для самих себе (наприклад, через загрозу самогубства або самопошкодження)³. Для цілей цього Посібника ув'язненими, які становлять підвищений ризик, є особи, які, за оцінками, становлять ризик для:

¹ Термін «в'язень» використовується для позначення всіх осіб, затриманих або ув'язнених на підставі кримінального злочину або звинувачень у ньому, включаючи осіб, які перебувають під вартою під час досудового слідства, а також засуджених і тих, що відбуває покарання в місцях позбавлення волі.

² Конвенцією про права дитини (КПД) передбачено, що розміщення дітей в інституціях слід уникати у максимально можливий спосіб. У виняткових випадках позбавлені волі діти зберігають право на поводження із ними відповідно до конкретних гарантій і процедур, детально викладених у КПД, а також міжнародних стандартів і норм, таких як Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, та Типові стратегії і практичні заходи Організації Об'єднаних Націй щодо ліквідації насильства стосовно дітей у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя.

³ Можуть бути випадки, коли в'язні підвищеного ризику також становлять ризик для самих себе. За цих умов адміністрація пенітенціарної установи повинна вжити відповідних заходів, щоб запобігти самогубству або заподіяння шкоди здоров'ю в'язнем, який становить підвищений ризик. Рекомендації щодо поводження з в'язнями, які становлять небезпеку для себе, див. у Всесвітній організації охорони здоров'я (2014): Пенітенціарні установи та здоров'я.

- *Безпеки* (тобто ризик втечі):

В'язні, які потребують комплексних заходів безпеки під час утримання під вартою.

- *Захищеності* (тобто ризик для безпеки інших):

В'язні, які демонструють небезпечну поведінку стосовно персоналу пенітенціарної установи або інших в'язнів.

- *Стабільності* (тобто ризик порушення порядку у пенітенціарній установі):

В'язні, які потребують застосування низки заходів контролю, для забезпечення їхньої поведінки відповідно до правил пенітенціарної установи.

- *Суспільства* (тобто ризик вчинення злочинів за межами в'язниці):

В'язні, які є організаторами або керівниками операцій, пов'язаних з організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, залякуванням чи підкупом свідків, судових органів, адвокатів або присяжних засідателів.

Обмежувальна політика та заходи, описані в цьому Посібнику, застосовуються лише до тих ув'язнених, які становлять підвищений рівень ризику, пройшли належну процедуру оцінки ризиків і щодо яких було встановлено, що вони потребують таких заходів виключно з міркувань безпеки, охорони та порядку в пенітенціарних установах або з метою захисту суспільства. Вони не поширюються на в'язнів, віднесених до категорії підвищеного ризику на підставі їхніх політичних переконань (у тому числі ненасильницького вираження своїх ідеологічних поглядів), а також на тих, хто позбавлений волі на підставі їхньої етнічної приналежності або будь-якого іншого статусу. З іншого боку, передбачені в цьому Посібнику запобіжні заходи застосовуються до всіх в'язнів, незалежно від того, чи пройшли вони відповідну процедуру оцінки, чи ні.

У Посібнику розглядаються проблеми пенітенціарних установ, які виникають щодо управління ув'язненими, що належать до групи підвищеного ризику, а також заходи, яких повинна вживати адміністрація пенітенціарних установ для забезпечення безпеки, охорони та порядку в цих установах для захисту суспільства від злочинної діяльності, яка здійснюється під керівництвом тих, хто перебуває в місцях позбавлення волі. Кожен розділ містить витяги з відповідних міжнародних стандартів, щодо ув'язнених підвищеного ризику, настанови з управління пенітенціарними установами та конкретні приклади з практики. Завершує Посібник розділ з рекомендаціями, адресованими насамперед пенітенціарній адміністрації, які підсумовують ключові принципи та пропозиції, викладені в кожному розділі. Ці рекомендації є актуальними і для інших суб'єктів, які беруть участь у розробці політики та законодавства щодо поводження з ув'язненими підвищеного ризику, в тому числі для організацій громадянського суспільства, які займаються моніторингом пенітенціарних установ або впровадженням конструктивних заходів у рамках пенітенціарного режиму.

Посібник має на меті доповнити існуючі публікації УНЗ ООН, Департаменту миротворчих операцій (ДМО) та Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), в яких детально розглядаються конкретні теми та групи в'язнів⁴. Тема підтримки в'язнів підвищеного ризику після звільнення виходить за межі цього Посібника, але детально висвітлена у *Посібнику УНЗ ООН: вступ до запобігання рецидиву та соціальної реінтеграції правопорушників*.

⁴ Див., наприклад, УНЗ ООН: *Посібник для керівників пенітенціарних установ*; *Підручник з роботи з особовими справами в'язнів*; *Посібник з питань в'язнів із особливими потребами*; *Посібник з питань жінок та ув'язнення*, друге видання. ДМО: *Посібник з управління інцидентами у в'язницях*. УВКПЛ: *Права людини та в'язниці, серія професійного навчання № 1*. Див. також Міжнародний центр з дослідження в'язниць: *Правозахисний підхід до управління в'язницями*, друге видання, розділ 8 (Робота з в'язнями, які становлять підвищений ризик).

Слід зазначити, що в'язні, які належать до групи підвищеного ризику, зокрема ті, які неодноразово перебували в місцях позбавлення волі, стикаються зі значними проблемами соціальної адаптації, які можуть включати стигматизацію та суспільний осуд, що негативно впливає на їхню здатність знайти роботу або житло, повернутися до навчання або створити чи відновити власний індивідуальний та соціальний капітал.

Чому саме посібник?

У зв'язку зі зростанням кількості правопорушників, які потрапляють до пенітенціарних установ і мають широкі зв'язки зі злочинними угрупованнями та організованою злочинністю, а також з огляду на прогнозоване збільшення числа ув'язнених, обвинувачених або засуджених за злочини, пов'язані з терористичною діяльністю, багато країн світу запровадили політику, яка передбачає оцінку та кваліфікацію значної кількості ув'язнених як таких, що становлять підвищений ризик. Відповідно до цього щодо них застосовуються більш суворі обмежувальні заходи. У багатьох юрисдикціях, через проблему переповненості до пенітенціарних установ максимального рівня безпеки потрапляє все більше людей, які не потребують такого рівня безпеки, лише через відсутність вільних місць в інших установах⁵. Насправді, хоча в деяких країнах спостерігається зростання кількості ув'язнених, віднесених до категорії підвищеного ризику, поширене уявлення про збільшення їхньої чисельності не відповідає дійсності. У більшості країн такі в'язні все ще становлять невелику частку від загальної кількості ув'язнених.

Політика у сфері виконання покарань та управління пенітенціарними установами, яка передбачає надмірне реагування на прогнозований високий рівень ризику з боку великої кількості правопорушників (зокрема шляхом внесення змін до законодавства з розширенням визначення окремих категорій правопорушень), призводить до нераціонального використання ресурсів та порушення права ув'язнених на утримання в найменш обмежувальних умовах, необхідних для забезпечення їхнього безпечного й надійного тримання під вартою. Водночас такий підхід не гарантує підвищення рівня безпеки або охорони. Пенітенціарні установи максимального рівня безпеки можуть бути середовищем суцільних протиріч, де бракує сенсу й надії, але разом з тим очікується досягнення результату у сфері реабілітації та перевиховання. Творча і конструктивна діяльність, яка могла б забезпечити психологічне виживання й розвиток, часто заборонена з міркувань безпеки або контролю. Існує небезпека, що управління за принципом уникнення ризиків використовує концепції безпеки та покарання на шкоду більш цивілізованим та гуманним формам тримання під вартою. Зміна форми й суті пенітенціарних установ максимального рівня безпеки також створює небезпеку того, що занадто великий акцент робиться саме на техніці роботи, а не на характері взаємовідносин в установі.

Тяжкість злочинів, вчинених особами, віднесеними до категорії ув'язнених, які становлять підвищений ризик, навряд чи коли-небудь викликатиме співчуття чи підтримку з боку широкої громадськості стосовно таких осіб. У той же час, серйозність злочину і небезпека для суспільства, яку становить саме по собі розміщення ув'язненого у пенітенціарній установі максимального рівня безпеки, повинні бути предметом уваги адміністрації. Те, що відбувається з цими чоловіками і жінками в установах максимального рівня безпеки, має велике значення, оскільки всі вони, за винятком небагатьох, врешті-решт вийдуть на волю й повернуться в суспільство. Проте вказівки, що містяться у відповідному міжнародному праві та стандартах, які стосуються поводження з ув'язненими, зазвичай не сфокусовані

⁵ Детальний аналіз наслідків переповненості в'язниць та рекомендації щодо зменшення чисельності в'язнів наведено у Посібнику УНЗ ООН зі стратегій зменшення переповненості в'язниць.

саме на в'язнях, віднесених до групи підвищеного ризику. Організація Об'єднаних Націй розробила рекомендації щодо поводження з довічно ув'язненими⁶, але далеко не всі такі в'язні становлять підвищену небезпеку. Рада Європи є найбільш активним у цьому питанні на регіональному рівні, розробивши рекомендації щодо поводження з в'язнями, засудженими до тривалих термінів та довічного ув'язнення, а також, зокрема, поводження з тими в'язнями, які вважаються небезпечними⁷.

Очевидно, що, розробляючи політики ефективного поводження з ув'язненими підвищеного ризику у своїх країнах, пенітенціарні адміністрації повинні посилатися на міжнародні документи, стандарти і норми, які стосуються поводження з в'язнями в цілому, оскільки вони застосовні до усього тюремного контингенту. Але нерідко вони також потребують конкретних рекомендацій щодо того, як найкраще застосовувати ці принципи для ефективного управління в'язнями підвищеного ризику, чії потреби та супутні ризики створюють особливі та складні виклики. Цей Посібник має на меті сприяти формуванню, спираючись на положення міжнародних стандартів, таких рекомендацій, які регулюють поводження з в'язнями, засудженими до тривалих термінів позбавлення волі, довічно ув'язненими та небезпечними в'язнями, а також на практичний досвід, набутий у роботі з в'язнями, які належать до групи підвищеного ризику.

Існують певні базові вимоги, яких має дотримуватися держава, якщо прагне виконати свій обов'язок дотримуватися прав і захищати гідність в'язнів, піклуючись про них. Сюди належить адекватне розміщення, належні санітарні умови, одяг та постільна білизна, їжа та вода, доступ до свіжого повітря та фізичних вправ, можливість спілкування з іншими людьми, контакти з сім'єю та друзями, конструктивна діяльність, а також юридична допомога та представництво інтересів. Коли судовий орган відправляє когось до пенітенціарної установи, міжнародні стандарти чітко вимагають, аби призначене покарання було лише у вигляді позбавлення волі. Ув'язнення не має бути пов'язане із ризиком фізичного чи емоційного насильства з боку персоналу або інших в'язнів. В ув'язнених не має бути ризику захворіти, зазнати погіршення стану психічного здоров'я або навіть смерті через певні фізичні умови або відсутність належного догляду. В'язні не повинні перебувати в умовах, які самі по собі є нелюдськими та такими, що принижують гідність. В'язням також повинна бути надана можливість виправитися і реабілітуватися, аби вони могли вийти з установи з можливістю зробити корисний внесок у суспільство. Усі ці основоположні принципи однаковою мірою стосуються як ув'язнених підвищеного ризику, так і решти ув'язнених.

Деякі в'язні оцінюються як такі, що становлять загрозу безпеці, охороні або порядку в пенітенціарній системі й вважаються більш небезпечними, ніж решта ув'язнених. Пенітенціарна адміністрація, відповідальна за роботу із такими в'язнями, повинна забезпечити належний баланс між наглядом і контролем, між обов'язком поважати людську гідність та права цих в'язнів і обов'язком захисту суспільства від злочинності. Вона також зобов'язана працювати над соціальною реінтеграцією цих в'язнів, наскільки це можливо, незалежно від того, які правопорушення були скоєні ними. Це, мабуть, одне з найскладніших завдань, з яким стикається будь-яка пенітенціарна адміністрація, яка стає перевіркою її професіоналізму.

⁶ Управління Організації Об'єднаних Націй у Відні, Сектор з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя, Довічне ув'язнення (Документ Організації Об'єднаних Націй ST/CSDHA/24), 1994 рік.

⁷ Див., наприклад, Резолюцію (76) 2 Ради міністрів про поводження з ув'язненими на тривалий термін; Рекомендацію Rec (82) 17 Комітету міністрів державам-членам щодо утримання під вартою та поводження з небезпечними в'язнями; Рекомендацію Rec (2003) 23 Комітету міністрів державам-членам щодо управління тюремними адміністраціями довічно ув'язненими та іншими ув'язненими на тривалий строк; Рекомендацію CM/Rec (2014) 3 Комітету міністрів державам-членам щодо особливо небезпечних правопорушників; а також Рекомендації для пенітенціарних установ і служб пробації з питань радикалізації і насильницького екстремізму (2016).

Робота з в'язнями підвищеного ризику вимагає значних витрат через додаткові кадрові ресурси, необхідні для забезпечення безпеки пенітенціарних установ, в яких їх потрібно буде утримувати (зокрема, додаткового навчання персоналу). Існують також додаткові витрати, пов'язані із застосуванням технічних засобів безпеки в юрисдикціях, які використовують такі технології. Ставлення до невиправдано великої кількості ув'язнених як до високоризикових призводить до нераціонального використання ресурсів. У країнах з обмеженими ресурсами, де коштів на задоволення базових потреб усіх в'язнів, швидше за все, не вистачить, така політика особливо значущо вплине на спроможність пенітенціарної адміністрації виконувати свої обов'язки в гуманний і професійний спосіб. Найкраща інвестиція, на яку може розраховувати пенітенціарна адміністрація, – це розробка ефективної системи оцінки ризиків, що забезпечить утримання в умовах максимального рівня безпеки лише тих правопорушників, які справді становлять високий ризик.

Тиск на ув'язнених з метою їх переведення на більш високі рівні режиму або контролю, зумовлений лише наявністю вільних місць, слід стримувати та не допускати. В'язні повинні перебувати в колонії максимального рівня безпеки виключно тому, що вони були визнані небезпечними або такими, з якими важко впоратися під час ув'язнення, або такими, що становлять небезпеку у випадку втечі. Хоча завжди виникатимуть нетипові випадки ув'язнення осіб, які потребують посилення режиму (наприклад, деякі особи зі зв'язками із злочинними угрупованнями), загалом, кількість таких осіб, які відбувають більш тривалі терміни покарання, повинна бути невеликою і незмінною. У багатьох випадках нові пенітенціарні установи споруджуються за специфікаціями високого рівня безпеки, без достатньої уваги до реальних операційних потреб і ресурсних можливостей, необхідних для належного утримання таких установ. Якби пенітенціарні адміністрації запровадили більш системний і суворий процес оцінки та класифікації в'язнів, потреба в установах максимального рівня безпеки була б меншою, а витрати для платників податків зменшилися б.

Варто також пам'ятати, що існують концептуальні відмінності між проблемами безпекових ризиків і ризиків контролю, які мають важливі наслідки для керівництва виправних установ. Ризик для безпеки в основному залежить від зовнішніх чинників, які не стосуються пенітенціарної установи. Ступінь рівень ризику будь-якої особи значною мірою визначається характером злочину; ймовірністю того, що вона спробує (і матиме ресурси) організувати втечу; а також небезпекою для поліції, громадськості або ж держави в разі успіху. Проблеми контролю ризиків, навпаки, по суті є внутрішніми проблемами установи й пов'язані з поведінкою в'язня в межах пенітенціарної установи.

Невелика кількість в'язнів, які становлять загрозу для безпеки, ймовірно, залишатимуться в зоні підвищеного ризику протягом усього або дуже значної частини свого строку покарання. З іншого боку, в'язні, які становлять ризик для контролю, можуть бути визначені як ризиковані за певних обставин і в певних установах, але не в інших. Вони можуть вгамуватися з часом, або зі зміною місця чи тактики персоналу, або ж зі зміною пенітенціарної політики. Більшість в'язнів не становитимуть ані ризику для безпеки, ані ризику для контролю протягом усього або більшої частини свого терміну ув'язнення. Проблема безпеки за своїм обсягом завжди менша за проблему контролю, а отже, може мати більш дискретні та економніші рішення. З усіма цими в'язнями потрібно поводитися відповідно до типу та рівня небезпеки, яку вони становлять, застосовуючи не більше і не менше обмежень, ніж це необхідно.

Існують певні групи в'язнів, що належать до групи підвищеного ризику, які з різних причин потребують додаткової уваги з боку керівництва. Вони можуть мати особливі потреби або бути особливо вразливими через стан свого фізичного чи психічного здоров'я, стать, вік, тривалість чи вид покарання або з інших причин, зокрема через приналежність до певних груп меншин. Крім того, їх може бути настільки мало, що їхніми потребами просто нехтують. Тому вкрай важливо, щоб пенітенціарна адміністрація не ставилася до усіх в'язнів,

що належать до групи підвищеного ризику, однаково і не припускала, що всі вони мають однакові потреби й становлять однаковий рівень і тип небезпеки⁸.

На практиці існує небезпека, що установи максимального рівня безпеки стають обмежувальними, репресивними та жорстокими, оскільки існує хибна думка, що немає іншого способу безпечно утримувати в'язнів, які належать до групи підвищеного ризику. У Посібнику надаються роз'яснення щодо того, як поводитися з в'язнями, віднесеними до групи ризикових, надійно та безпечно, водночас забезпечуючи дотримання їхніх прав на спілкування, соціальну взаємодію та реабілітацію. Наголошується, що всім в'язням повинні бути надані можливості доступу до оплачуваної праці, навчання, релігійної, культурної, спортивної діяльності та дозвілля. Хоча деякі настанови та рекомендації, викладені в цьому Посібнику, можуть бути непростими для виконання в країнах з обмеженими ресурсами, особливо в постконфліктних ситуаціях, Посібник покликаний все ж викласти основоположні принципи, яких необхідно дотримуватися в роботі з в'язнями, що належать до групи підвищеного ризику, які діють в усіх країнах і можуть бути реалізовані без додаткових витрат або ж з мінімальними додатковими витратами. Таким чином, Посібник також дозволяє пенітенціарній адміністрації та іншим зацікавленим сторонам розробляти свою політику і стратегії щодо поводження з в'язнями, які належать до групи підвищеного ризику, у найбільш економічно ефективний і прийнятний спосіб.

Проблеми управління пенітенціарними установами, в яких утримуються в'язні, які належать до групи підвищеного ризику, а також небезпека того, що поводження з такими в'язнями і режим для них можуть стати більш суворими, ніж це дійсно необхідно, означає, що незалежне інспектування і моніторинг, які є важливими для всіх пенітенціарних установ, набувають особливого значення у випадку установ, в яких утримуються в'язні, що належать до групи підвищеного ризику. На міжнародному рівні існує низка органів, уповноважених здійснювати моніторинг умов утримання у пенітенціарних установах, зокрема:

- *Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ);*
- *Спеціальний доповідач(ка) з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, призначений (а) Радою з прав людини, який (а) може розглядати індивідуальні скарги та здійснювати візити до країн з метою встановлення фактів;*
- *Комітет проти катувань, створений відповідно до статті 17 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (КПП) для моніторингу виконання Міжнародного пакту про громадянські й політичні права (МППП); та*
- *Підкомітет з питань запобігання катуванню та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання (ППП), створений відповідно до Факультативного протоколу до КПП.*

На національному рівні Факультативний протокол до КПП вимагає від держав-підписантів створити національні превентивні механізми для запобігання катуванню на національному рівні, які також наділені повноваженнями інспектувати місця тримання під вартою⁹. Належною практикою вважається сприяння моніторинговим візитам низки національних органів для забезпечення відповідності поводження з в'язнями, що належать до групи

⁸Посібник УНЗ ООН з питань в'язнів із особливими потребами містить додаткову інформацію про заходи, які повинні вживатися тюремними адміністраціями щодо в'язнів з особливими потребами. Детальні рекомендації щодо поводження з жінками-в'язнями наведені в *Посібнику УНЗ ООН з питань жінок та ув'язнення*, 2-е видання.

⁹Див. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, A/RES/57/199, ст. 17-23.

підвищеного ризику міжнародним і національним стандартам, правилам і рекомендаціям, зокрема, неурядових організацій (НУО), професійних асоціацій, релігійних і правозахисних організацій, а також медіа.

Хоча в Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Манделі), а також у низці регіональних документів підкреслюється важливість моніторингу та інституційних перевірок¹⁰, обсяг цього Посібника не дозволяє детально розглянути цю тему. По додаткову інформацію можна звернутися до публікацій, які спеціально присвячені моніторингу пенітенціарних установ¹¹.

Слід підкреслити, що впровадження положень цього Посібника є значно простішим у країнах, де існує добре розвинена пенітенціарна інфраструктура; забезпечені можливості для належного розподілу та класифікації ув'язнених; працює достатньо численний, кваліфікований і мотивований персонал, здатний підтримувати належне співвідношення між кількістю ув'язнених і працівників та виконувати суміжні обов'язки; виділяються достатні бюджетні ресурси для реалізації необхідних програм утримання і діяльності установ; а також наявна належна політична воля і підтримка пенітенціарної системи з боку уряду.

Пенітенціарним системам країн з обмеженими ресурсами, країн, що розвиваються, або постконфліктних країн буде складніше в повному обсязі запровадити зміст Посібника, особливо там, де існують проблеми переповненості пенітенціарних установ, тривалого досудового ув'язнення, низького рівня забезпеченості персоналом, недостатнього бюджетного фінансування, погано обладнаних і невідповідних пенітенціарних установ, недостатньо підготовленого персоналу, а також поганих умов несення служби/низької вмотивованості персоналу. Національні органи влади, які зіткнулися з такими обставинами і прагнуть прийняти міжнародні стандарти й дотримуватися їх та впроваджувати передовий досвід, тим не менш, зможуть скористатися Посібником для отримання чітких вказівок і рекомендацій щодо розробки своїх політики, практик і протоколів.

¹⁰ Див. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Манделі), далі – «Мінімальні стандартні правила ООН», Правила 83-85; також див. Принципи і найкращі види практики захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XXIV; Європейські пенітенціарні правила, Правила 92-93.

¹¹ Див., наприклад, Penal Reform International/Association for the Prevention of Torture (2013): Detention Monitoring Tool.

Посібник із роботи з в'язнями

Робота з ув'язненими, які належать до групи підвищеного ризику, є особливим викликом для пенітенціарних адміністрацій у забезпеченні належного балансу між заходами безпеки та поведінням з ув'язненими відповідно до основоположних прав людини. Адміністрація пенітенціарних установ зобов'язана заохочувати, наскільки це можливо, можливості соціальної реінтеграції всіх в'язнів. Це завдання є особливо складним у випадку з в'язнями групи підвищеного ризику, чий профілі ризиків і потреб є складними та різноманітними. У цьому розділі представлено короткий огляд ключових питань і принципів, які лежать в основі роботи з в'язнями групи підвищеного ризику. Кожне з наведених нижче питань детально розглядається в наступних розділах цього Посібника.

1.1. Гуманне поводження та повага до людської гідності

Фундаментальний принцип, викладений у міжнародному праві та всіх відповідних міжнародних стандартах і нормах, що стосуються поводження з в'язнями, полягає в гуманному поводженні з ними та повазі до людської гідності¹². Каткування, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження заборонене міжнародним правом щодо всіх в'язнів, у тому числі й тих, які належать до групи високого ризику, а пенітенціарна адміністрація не може посилаватися на жодні обставини як на виправдання катування або жорстокого поводження¹³. Хоча ця абсолютна заборона є, мабуть, найбільш фундаментальним аспектом поваги до людської гідності в'язнів, принцип гуманного поводження охоплює й багато інших аспектів пенітенціарного адміністрування. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями у своїй основі, що стосується всіх в'язнів, передбачають таке:

«[П]енітенціарна система не повинна, за винятком випадків виправданого відокремлення або підтримання дисципліни, посилювати притаманні такій ситуації страждання.»

¹² Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 10; Мінімальні стандартні правила ООН, правило 1; Зведення принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, принципи 1 і 6; Європейські пенітенціарні правила, правила 1 і 72.1; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип I; Кампальська декларація про умови утримання у в'язницях в Африці, рекомендації 1-3; Рекомендація СМ/Рес (2014) 3 Комітету міністрів державам-членам щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, п. 3.

¹³ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (КПП), ст. 2 і 16; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ст. 7; Загальна декларація прав людини, ст. 5; Мінімальні стандартні правила ООН, правило 1.

«У межах пенітенціарного режиму слід прагнути мінімізувати будь-які відмінності між життям у в'язниці та життям на волі, які можуть знижувати рівень відповідальності ув'язнених або підривати повагу до їхньої людської гідності¹⁴.»

Заходи, яких слід вжити відповідно до цих принципів, стосуються, як мінімум, умов ув'язнення, доступу до їжі, води та санітарії, належного медичного обслуговування, а також контактів із зовнішнім світом, зокрема, з сім'ями в'язнів. Держави беруть на себе безумовне зобов'язання дотримуватися цих базових стандартів без будь-якої дискримінації і не можуть стверджувати, що брак матеріальних ресурсів та фінансування перешкоджає їм у цьому – на цьому наголошує Комітет з прав людини у своєму Загальному коментарі до статті 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП):

«Поводження з усіма особами, позбавленими волі, гуманне і з повагою до їхньої гідності є фундаментальним і універсальним правилом. Відповідно, застосування цього правила, як мінімум, не може залежати від матеріальних ресурсів, наявних у держави-учасниці.

Це правило має застосовуватися незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища¹⁵.»

Характер відносин між персоналом та в'язнями, а також процедури та практики в місцях позбавлення волі також є відносно цього ключовими. До прикладу, те, як персонал установи звертається до в'язнів; як проводяться обшуки та їхня періодичність; чи дотримується право в'язнів на приватність, коли від них вимагають роздягнутися; чи застосовуються засоби стримування без необхідності та у спосіб, що принижує гідність; чи дотримується право на приватність у туалетах та душевих; чи зобов'язані в'язні носити розпізнавальну уніформу – усе це може свідчити про те, що людяність та гідність в'язнів поважають, а можуть і не поважати. Використання зневажливої лексики, застосування до в'язнів принизливих процедур або практик, які не мають жодного виправдання з точки зору безпеки, є порушенням їхнього основоположного права на повагу до людської гідності.

Вищезазначені принципи є фундаментальними для ефективного управління гуманною та справедливою пенітенціарною системою, зокрема в установах, де утримуються в'язні групи підвищеного ризику. Додаткові заходи безпеки, необхідні для забезпечення недопущення втечі таких в'язнів і заподіяння ними шкоди собі та іншим, в жодному разі не повинні прирівнюватися до жорстокого поводження з ними.

У цьому контексті важливо зазначити, що гуманне поводження з в'язнями не перешкоджає забезпеченню безпеки та порядку в установах виконання покарань, а навпаки, є основоположним для забезпечення безпеки та захисту пенітенціарних установ. Належна практика управління пенітенціарними установами доводить, що, коли права людини та гідність в'язнів поважають і з ними поводяться справедливо, вони набагато менше схильні чинити заворушення та порушувати порядок, а також з більшою імовірністю визнаватимуть авторитет пенітенціарного персоналу. Цей фундаментальний базовий принцип відображено в методах управління, рекомендованих у цьому Посібнику.

¹⁴ Стандартні Мінімальні Правила ООН, Правило 3 і 5 (1).

¹⁵ Комітет з прав людини, Загальний коментар 21, параграф 4 (1992).

1.2. Мінімальна кількість в'язнів, утримуваних в умовах максимального режиму безпеки

Кількість в'язнів, які становлять реальний ризик щодо втечі або загрозу безпеці інших осіб, зазвичай досить невелика, і важливо, щоб в умовах режиму максимального рівня безпеки утримувалися лише ті в'язні, які були визнані такими, що належать до категорії підвищеного ризику. Цей принцип вимагає належної оцінки ризиків під час прийому до пенітенціарної установи для того, щоб визначити найбільш відповідний рівень безпеки для кожного в'язня. Крім того, необхідно проводити регулярний перегляд, щоб в'язні, поведінка яких більше не становить ризику, були переведені в менш суворі умови утримання.

В'язнів не слід переводити в умови максимального рівня безпеки лише на підставі тривалості їхнього покарання, як це має місце в деяких юрисдикціях, що призводить до надмірного й невинного використання установ максимального рівня безпеки. Наприклад, довічно ув'язнені та засуджені до смертної кари часто автоматично утримуються в умовах максимального рівня безпеки, іноді в повній ізоляції від інших в'язнів. Насправді, як часто відзначають працівники пенітенціарних установ, значна частина в'язнів з тривалим або довічним терміном ув'язнення – це ті, хто найменше порушує порядок у в'язницях, і більшість з них не становить високого ризику втечі.

Коли занадто багато в'язнів утримується в умовах максимального рівня безпеки, виникає несприйняття справедливого ставлення до них, що призводить до незадоволення й напруги, а працівники пенітенціарних установ мають менше можливостей для належного нагляду за ними, що підвищує ризик втечі і заворушень. Надмірне використання умов максимального рівня безпеки також лягає непотрібним тягарем на державу у вигляді фінансових, людських і технічних ресурсів, не забезпечуючи, натомість, жодних переваг.

 Детальніше див. наступні розділи, зокрема розділ 3.

1.3. Індивідуальна оцінка

Принциповою вимогою для вирішення більшості інших питань, згаданих у цій главі, є належна, науково обґрунтована система індивідуалізованої оцінки. Така система також є передумовою дотримання принципу індивідуалізації покарань, передбаченого Мінімальними стандартними правилами ООН щодо поводження з в'язнями¹⁶.

Оцінка кожного в'язня повинна здійснюватися під час прийому до установи і повторюватися через регулярні проміжки часу протягом усього терміну ув'язнення. Оцінка повинна охоплювати ризик втечі в'язнів, ризики, які вони можуть становити для суспільства в разі втечі, ризик, який вони становлять з точки зору належного порядку та дисципліни в пенітенціарній установі, а також ризик, який вони можуть становити для суспільства, перебуваючи у в'язниці (напр., через своїх співників у громаді). Оцінка повинна чітко розмежовувати різні типи ризиків, які становлять в'язні, і враховувати це під час розподілу в'язнів за категоріями та місцем розміщення. Оцінка також має визначити реабілітаційні потреби в'язнів, аби плани виконання покарання включали відповідні заходи, спрямовані на соціальну реінтеграцію в'язнів. Зрештою, результати оцінки стану здоров'я, зокрема щодо психічного благополуччя та ризику заподіяння собі шкоди або самогубства, мають бути однаково враховані під час розміщення в'язнів та складання планів відбування ними покарання.

¹⁶ Стандартні Мінімальні Правила ООН, Правило 89 (1).

Важливо розуміти, що оцінка ризиків і потреб – це безперервний та динамічний процес. Оцінку слід повторювати через регулярні проміжки часу, щоб переконатися, що її результати все ще є актуальними щодо цього в'язня. Керівництво установи повинно реагувати на будь-які зміни в результатах оцінки, незалежно від того, чи йдеться про підвищення рівня ризику, чи про позитивні зміни, які можуть бути підставою для менш суворих умов тримання під вартою.

 Детальніше див. розділ 3.

1.4. Управління ризиками

Оцінка ризиків і потреб завжди повинна бути пов'язана з управлінням ризиками і потребами. Управління ризиками – це процес застосування низки заходів у пенітенціарній установі та, за необхідності, у період після звільнення з метою зниження ризику вчинення (колишніми) в'язнями насильницьких та деструктивних дій під час перебування в місцях позбавлення волі або підбурювання до них, а також рецидиву злочинів після виходу на волю. Стратегія управління ризиками стосовно ув'язнених, які становлять підвищений ризик і утримуються в умовах високого рівня безпеки, повинна, де це доречно, передбачати довгострокову мету їхнього повернення до суспільства та забезпечувати безперервність між періодом ув'язнення і періодом після звільнення. У своїх рекомендаціях щодо поведінки з небезпечними правопорушниками Рада Європи рекомендує таке:

«Усі плани, розроблені з цією метою, повинні включати: реабілітаційні та обмежувальні заходи для мінімізації ймовірності рецидиву в довгостроковій перспективі, забезпечуючи водночас необхідний рівень захисту оточуючих; заходи, спрямовані на підтримку особи в задоволенні особистих потреб; заходи на випадок надзвичайних ситуацій для швидкого реагування на ознаки або виявлення правопорушення, або неминучого правопорушення; відповідні механізми для реагування на ознаки позитивних змін¹⁷.»

У цілому, управління ризиками можна розділити на три складові: запобігання, моніторинг та втручання. Кожен з цих компонентів має бути підкріплений та обґрунтований результатами оцінки ризиків та потреб.

- **Запобігання:** Запобігання – це заходи безпеки, що вживаються для мінімізації ризиків. До таких заходів можна віднести, зокрема, обмеження на спілкування в'язнів (наприклад, з колишніми співниками) та роздільне утримування (наприклад, особливо агресивні в'язні-екстремісти з числа лідерів окремо від інших в'язнів), а також інші превентивні заходи.
- **Моніторинг:** Це процес, за допомогою якого спеціаліст з нагляду постійно тримає справу під пильним контролем. Відповідні втручання здійснюються тоді, коли ризики або потреби свідчать про необхідність втручання. Результатом моніторингу може стати прогнозування певних ризиків, що виникають. У такому випадку необхідно вжити конструктивних заходів, щоб запобігти їхньому прояву.
- **Втручання:** Втручання передбачає обмежувальні заходи, що вживаються для мінімізації ризиків у короткостроковій перспективі, а також заходи та програми, спрямовані на усунення або зменшення глибоких причин виникнення ризиків з метою досягнення довгострокового позитивного результату. Причини, що лежать в основі,

¹⁷ Рекомендація СМ/Рес (2014) 3 Комітету міністрів державам-членам щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, п. 35.

зазвичай є комплексними, але можуть включати соціальні, економічні та освітні фактори, а також один або декілька «криміногенних» факторів, тобто форм поведінки, які можуть призводити до злочинної діяльності.

Пропонувати в'язням конструктивний пенітенціарний режим, який включає низку заходів і програм, спрямованих на зменшення ризиків, які вони становлять, і створення умов для їхньої можливої соціальної реінтеграції, є ключовим елементом у роботі в'язнями групи підвищеного ризику. Такі заходи і програми включають освіту, професійну підготовку, роботу, спорт, відпочинок, духовну підтримку, програми, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних з можливим рецидивом, а також програми, що допомагають підготувати в'язнів до звільнення. Підтримка після звільнення, а часто й нагляд, також надзвичайно важливі для в'язнів групи підвищеного ризику.

 Детальніше див. наступні розділи, зокрема розділи 3, 5, 6 та 7.

1.5. Найменш обмежувальні необхідні заходи

Інший фундаментальний принцип належного управління пенітенціарними установами полягає в тому, що до в'язнів мають застосовуватися найменші обмежувальні заходи, необхідні для захисту суспільства, інших в'язнів та персоналу установи¹⁸. Обмеження прав в'язнів мають ґрунтуватися на індивідуальній оцінці ризиків та потреб, що здійснюється під час прийому до установи, регулярно переглядатися та, за необхідності, змінюватися.

Оцінка ризиків та потреб завжди повинна відповідати таким принципам:

- **Законність:** Усі обмежувальні заходи, що накладаються на в'язня, повинні відповідати міжнародному та національному законодавству й переслідувати законну мету.
- **Необхідність:** Заходи мають бути необхідними, тобто має бути зрозуміло, що використання менш обмежувальних засобів не дозволить досягти мети забезпечення охорони та безпеки.
- **Пропорційність:** Обмежувальний захід має бути пропорційним ризику, який він становить, з дотриманням належного балансу між захистом основних прав в'язня та законним втручанням держави в реалізацію цих прав. Таке втручання повинно бути найменш інтрузивним для досягнення мети забезпечення безпеки та порядку в місцях позбавлення волі й застосовуватися на якомога коротший термін.
- **Підзвітність:** Процес прийняття рішень має бути прозорим, а процес оцінки та прийняття рішень має бути документально оформлений з обґрунтуванням необхідності запроваджених обмежень.
- **Недискримінація:** Рішення мають бути об'єктивними та неупередженими, з урахуванням лише суттєвих факторів. Дискримінація певних груп в'язнів за ознаками раси, кольору шкіри, релігії, етнічного походження, національності, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, політичних поглядів чи будь-якими іншими ознаками є не припустимою¹⁹.

¹⁸ Стандартні Мінімальні Правила ООН, Правило 36; Європейські пенітенціарні правила, правила 3 та 18.10; Рекомендація СМ/Рес (2014) 3 Комітету міністрів державам-членам щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, п. 4.

¹⁹ Див. Стандарти КПК, СРТ/Іnf/E (2002) 1-перег. 2015, п. 55 для обговорення тесту PLAN (пропорційність, законність, підзвітність, необхідність, недискримінація) щодо рішень про одиночне ув'язнення. Також див. Пояснювальну записку до Рекомендації СМ/Рес (2014) 3 Комітету міністрів державам-членам щодо

Реалізація вищезазначених принципів гарантує, що лише невелика кількість в'язнів потребуватиме тримання в умовах максимального рівня безпеки, що сприятиме ефективному нагляду та управлінню ними. Це також гарантує, що людські та фінансові ресурси не витрачаються даремно на утримування великої кількості в'язнів в умовах більш суворих, ніж це необхідно.

 Детальніше див. розділи з 3 до 8.

1.6. Умови максимального рівня безпеки

Імовірно, деякі в'язні становлять особливо високий ризик для безпеки, і тому можуть потребувати тримання в особливих умовах максимального рівня безпеки. Якщо система оцінки працює ефективно, частка в'язнів, яких необхідно утримувати в таких особливих умовах, має бути дуже малою. Такі в'язні зазвичай розміщуються окремо від інших або ж в спеціальних установах максимального рівня безпеки, чи в спеціальних блоках у в'язницях з різним рівнем безпеки. У багатьох юрисдикціях на таких в'язнів накладаються суворі обмеження прав на додаток до жорстких умов тримання під вартою. Такі обмеження можуть стосуватися доступу в'язнів до занять фізичними вправами, іншої діяльності, спілкування з іншими в'язнями, спілкування із зовнішнім світом, а також особистих речей, дозволених у камерах. У деяких країнах на таких в'язнів регулярно надягають кайданки або натільні ремені щоразу, коли вони виходять з камери, в тому числі під час прогулянок на свіжому повітрі в захищеному дворіку для занять спортом.

Принципи законності, необхідності, підзвітності, пропорційності та недискримінації, викладені вище, повинні однаковою мірою застосовуватися до рішень про тримання в'язнів в особливих умовах максимальної безпеки. Такі в'язні повинні користуватися в межах своїх камер відносно полегшеним режимом, аби компенсувати обмеження, пов'язані з їхнім перебуванням під вартою. Вони повинні мати можливість спілкуватися з іншими в'язнями у своєму блоці, мати доступ до різних видів тюремної діяльності та контактувати із зовнішнім світом. Персонал в'язниці повинен мати можливість підтримувати безпеку та контроль іншими засобами, окрім заборони всіх видів діяльності. Хоча це може здатися більш легким варіантом, він зменшує шанси на реабілітацію в'язнів і не відповідає міжнародним стандартам. Будь-які додаткові обмеження, що накладаються на таких в'язнів, повинні ґрунтуватися на індивідуальній оцінці ризиків, яку слід регулярно переглядати.

У деяких юрисдикціях в'язнів, які вважаються такими, які становлять підвищений ризик або є схильними до високого ризику, утримують в одиночній камері роками, а іноді й протягом усього терміну ув'язнення. Це порушує Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями, які вимагають застосування одиночного ув'язнення лише у виняткових випадках і на якомога короткий термін, а також повністю забороняють безстрокове або тривале (понад 15 днів) одиночне ув'язнення²⁰.

 Детальніше див. розділи 4 та 6.

осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, пп. 52-54.

²⁰ Стандартні Мінімальні Правила, Правила 43-45; також див. United Nations Basic Principles for the Treatment of Prisoners, Principle 7.

1.7. Баланс заходів безпеки

Окрім належного балансу між застосуванням заходів безпеки та дотриманням поваги до людської гідності в'язнів, необхідно також дотримуватися й балансу між типами заходів безпеки, що застосовуються. Безпека в пенітенціарних установах забезпечується (а) фізичними засобами тобто стінами, ґратами на вікнах, замками і дверима, системами сигналізації тощо; (б) процесуальними засобами, тобто процедурами і правилами, пов'язаними з пересуванням в'язнів по установі, речами, які вони можуть мати при собі, обшуками в'язнів і їхніх камер тощо; і (с) динамічною безпекою, яка передбачає наявність пильного пенітенціарного персоналу, який взаємодіє з в'язнями в позитивному тоні, залучає їх до конструктивної діяльності, що дозволяє співробітникам передбачати проблеми і запобігати їм ще до того, як вони з'являться.

Стосовно всіх ув'язнених, включаючи осіб, які становлять підвищений ризик, слід підтримувати належний баланс між фізичними, процедурними та динамічними аспектами безпеки. Вибір оптимального співвідношення заходів, спрямованих на запобігання втечам і підтримання порядку, залежатиме від низки чинників, таких як стан пенітенціарних об'єктів, наявний рівень технологічного забезпечення, чисельність персоналу та тип ув'язнених, які перебувають у закладі. Наприклад, у випадках, коли фізична безпека є недостатньою, як це часто буває в умовах обмежених ресурсів або постконфліктних середовищ, особливої ваги набувають процедурна та динамічна безпека.

 Детальніше див. розділ 5.

1.8. Підбір та підготовка персоналу

Персонал повинен бути належним чином відібраний і пройти спеціальну підготовку для роботи з в'язнями групи підвищеного ризику, що пов'язано з особливими та різноманітними викликами. Там, де бракує такого спеціалізованого персоналу, особливо за наявності великої кількості в'язнів групи високого ризику, персонал може вдаватися до репресивних та незаконних методів контролю над ув'язненими, що, у свою чергу, може призвести до напруженості та насильства серед засуджених. У такій ситуації пенітенціарний персонал також може бути більш вразливим до умовлянь та маніпуляцій з боку в'язнів. До того ж, можуть виникнути серйозні труднощі під час здійснення реабілітаційних заходів, що може бути особливо проблематичним у випадку певних груп в'язнів групи підвищеного ризику. Очевидно, що ризик втечі набагато вищий там, де в'язні не оцінюються і не контролюються спеціально навченим персоналом.

Значна кількість в'язнів групи підвищеного ризику може мати комплексний і непростий спектр ризиків і потреб, включаючи (одночасно) антисоціальні риси характеру або розлади (включаючи психопатію), проблеми із залежністю від психоактивних речовин та інші проблеми психічного благополуччя. Окрім спеціальної підготовки пенітенціарного персоналу, у цьому контексті слід підкреслити важливу роль фахівців, зокрема психологів та психіатрів. З іншого боку, в'язні часто намагаються контролювати персонал і змушувати його робити те, що заборонено. Існує багато міжнародних прикладів того, коли, маніпулюючи персоналом, його ставили в такі умови, що це давало змогу в'язням втекти.

В'язні також можуть намагатися маніпуляціями або підкупом змушувати персонал придбати заборонені предмети, такі як мобільні телефони або наркотичні засоби, за межами в'язниці або отримати особливі привілеї та повноваження у в'язниці. Навчання персоналу того,

як розпізнавати маніпуляції та протистояти їм, забезпечення належного рівня оплати та умов праці, періодична ротація персоналу та заходи щодо забезпечення послідовності в підходах до управління – все це є ключовими чинниками мінімізації ризиків корупції та маніпуляцій з боку персоналу.

 Детальніше див. розділ 2.

1.9. Особливі групи та психічне здоров'я

Дискримінація будь-якої групи або окремих в'язнів на підставі їхньої статі, раси, етнічного походження, релігії, громадянства, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або будь-якого іншого статусу повинна бути заборонена, а політика й стратегії управління пенітенціарними установами повинні включати конкретні заходи щодо зменшення та ліквідації всіх видів дискримінації в роботі з в'язнями, які становлять підвищений ризик. З іншого боку, забезпечення особливих потреб певних груп в'язнів повинне розглядатися як дискримінація²¹. Для отримання детальних рекомендацій щодо поводження з особливими групами в'язнів²², які виходять за межі цього Посібника, можна звернутися до *Посібника УНЗ ООН з питань в'язнів із особливими потребами* та *та Посібника УНЗ ООН з питань жінок та ув'язнення* (2-е видання).

У той час як потреби в забезпеченні психічного благополуччя вже надмірно вивчені для загальної популяції ув'язнених²³, в'язні підвищеного ризику мають підвищений ризик виникнення проблем з психічним здоров'ям. Більшість таких в'язнів відбудуватимуть тривалі терміни ув'язнення, в тому числі довічні. У деяких країнах вони можуть відбудувати довічне ув'язнення без можливості дострокового (або умовно-дострокового) звільнення, в інших – бути засудженими до смертної кари, і їм загрожують роки ув'язнення через мораторій на смертну кару або тривалі апеляційні процеси. Тривалий період ув'язнення, часто в поєднанні з обмеженими умовами тримання під вартою, може мати глибокий негативний вплив на психічне здоров'я таких в'язнів, які становлять підвищений ризик. Вони, ймовірно, страждатимуть від наслідків посилення соціальної ізоляції і, як наслідок, втрати особистої відповідальності та контролю над своїм оточенням, зростаючої залежності від пенітенціарної системи, а також потенційної втрати контакту з сім'єю та друзями. Ці фактори можуть призвести до глибокого почуття самотності, провини, невизначеності щодо дати звільнення (а у випадку засуджених до смертної кари – невизначеності щодо їхньої подальшої долі) та втрати безпеки через сусідство з іншими потенційно агресивними в'язнями, що викликає почуття постійної тривоги. Як наслідок, тривале ув'язнення може загострити наявні проблеми з психічним здоров'ям та спричинити появу нових²⁴.

²¹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ст. 3 та 27; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ст. 2; Конвенція про права осіб з інвалідністю, ст. 4; Жок'якартські принципи застосування міжнародного права прав людини щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, принцип 2; Мінімальні стандартні правила ООН, правило 2; Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, принцип 5.2.

²² До них належать, зокрема, особи, які перебувають у попередньому ув'язненні, діти у конфлікті із законом, жінки-ув'язнені, в'язні, які належать до етнічних і расових меншин або корінних народів, іноземні громадяни, в'язні з інвалідністю, лесбійки, геї, бісексуали і трансгендери (ЛГБТ), а також в'язні, які потребують охорони психічного здоров'я.

²³ Загальний термін «потреби в психіатричній допомозі» використовується для позначення психічних розладів. Психічні розлади можуть бути важкими і тривалими, наприклад, шизофренія і біполярний розлад; або більш легкими психічними розладами, які часто називають загальними психічними захворюваннями, наприклад, легкі тривожні розлади. Розлади особистості також можуть бути включені до потреб у психіатричній допомозі, але вони є поведінковими розладами й тяжіють радше до психосоціального втручання.

²⁴ Фактично, дослідження, проведені в деяких країнах, показали, що рівень психічних розладів серед в'язнів, які відбудовують довічне ув'язнення, вищий, ніж у загального контингенту ув'язнених (див., наприклад,

Політика управління пенітенціарними установами повинна визнавати потенційно шкідливий вплив довготривалого ув'язнення та додаткових заходів безпеки, яких зазнають в'язні групи підвищеного ризику, а також передбачати в політиці та стратегіях заходи щодо захисту та зміцнення психічного благополуччя. Ключові компоненти в цьому випадку повинні охоплювати, як мінімум, індивідуальні плани відбування покарання, які сприяють формуванню у в'язнів підвищеного ризику почуття відповідальності та особистих досягнень; конструктивні тюремні режими; контакти із зовнішнім світом; послуги, пов'язані з психічним здоров'ям, зокрема психосоціальне та психіатричне лікування для тих в'язнів, у яких діагностовано потребу в таких втручаннях.

 Детальніше див. розділи 3, 7 та 8.

Співробітники пенітенціарної установи

Робота в місцях позбавлення волі вимоглива. Вона передбачає роботу з чоловіками та жінками, які були позбавлені волі, чимало з яких мають слабкі соціально-освітні навички або походять з маргіналізованих верств суспільства. Деякі з них становлять загрозу для суспільства; хтось небезпечний та агресивний; інші щосили намагаються втекти з-під варти. Ніхто з них не хоче перебувати у в'язниці. Основне завдання керівництва пенітенціарної установи – утримувати цих чоловіків і жінок в охоронюваних, безпечних і гуманних умовах.

Співробітники пенітенціарних установ – це люди, які виконують цей важливий обов'язок, а отже, є критично важливим елементом будь-якої пенітенціарної системи. Те, як співробітники поведуться з в'язнями, які іноді відмовляються відповідати обґрунтованим очікуванням, може бути одним з найбільших викликів професіоналізму пенітенціарного персоналу. З огляду на те, що персонал є найважливішим елементом будь-якої пенітенціарної системи, важливо, щоб адміністрація установи визнавала його важливість і приділяла належну увагу його найму, відбору та навчанню, витрачаючи на це значний час і ресурси. Тому забезпечення пенітенціарних установ якісним і добре підготовленим персоналом має бути пріоритетом для всіх пенітенціарних систем.

У першій частині цього розділу викладено загальні принципи, які повинні застосовуватися до всього пенітенціарного персоналу, в тому числі до тих, хто працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик. У другій частині розділу висвітлюються питання, що стосуються, зокрема, персоналу, який працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик, а також додаткові виклики, які може становити робота з такими в'язнями.

2.1. Підбір та відбір персоналу

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВЕДІННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 74

1. Адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечувати ретельний відбір персоналу всіх категорій, оскільки належне управління пенітенціарної установи залежить від їхньої доброчесності, гуманності, професійної спроможності та особистої придатності цих співробітників до роботи.
3. Для досягнення вищевказаної мети відповідний персонал слід призначати на постійній основі як спеціалізованих працівників пенітенціарної установи, які мають статус державних службовців

із гарантією збереження посади лише за умови належної поведінки, ефективності та фізичної здатності виконувати покладені на них завдання. Заробітна платня повинна встановлюватися з таким розрахунком, аби приваблювати і втримувати на цій роботі тих чоловіків і жінок, які здатні її виконувати; для працівників пенітенціарної установи мають бути передбачені пільгові виплати та умови перебування на службі з огляду на винятково складний характер роботи.

Правило 75

1. Увесь персонал в'язниці повинен мати належний рівень освіти, а також спроможність та засоби для професійного виконання своїх обов'язків.

Правило 78

1. По змозі, ці штати повинні включати достатню кількість спеціалістів, таких як психіатри, психологи, соціальні працівники, вчителі та викладачі ремісничих дисциплін.
2. Соціальних працівників, вчителів та викладачів ремісничих дисциплін треба призначати як постійних співробітників, не нехтуючи разом з тим і роботою тих, хто працює неповний робочий день або як добровільні працівники.

КОДЕКС ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Стаття 14 (18) (а)

Уряди та органи правопорядку повинні забезпечувати, щоб усі посадові особи органів правопорядку відбиралися за допомогою належних процедур відбору, володіли належними моральними, психологічними та фізичними якостями для ефективного виконання своїх функцій і проходили постійну й ретельну професійну підготовку. Їх придатність для виконання цих функцій повинна підлягати періодичній перевірці.

Див. також Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XX; Європейські пенітенціарні правила, правило 77.

Персонал, який працює в пенітенціарних установах, має дуже складну роботу, яка водночас може бути самотньою, страшною і нудною. Отже, співробітники повинні володіти такими якостями, як зрілість, інтелект, розсудливість, а також бути фізично здатними виконувати поставлені перед ними складні обов'язки. Вони повинні бути врівноваженими, послідовними і здатними поважати відмінності між в'язнями. Складність повсякденної роботи в середовищі, яке є сумішшю повторюваної рутини, незапланованих інцидентів, фізичних й особистих проблем, вимагає від персоналу унікальної адаптивності до роботи в нетипових умовах з людьми, які можуть створювати надмірні проблеми з адаптацією та управлінням.

Значна частина роботи співробітників пенітенціарних установ сприймається як належне або як така, що відповідає здоровому глузду, але особливі здібності персоналу значно ширші за це. Робота з в'язнями вимагає унікального поєднання особистих якостей і технічних навичок.

Персоналу пенітенціарних установ потрібні такі особистісні якості, які дозволять йому поводитися з усіма в'язнями, в тому числі з важкими та небезпечними, неупереджено, гуманно та справедливо. Якості персоналу поділяються на дві основні категорії: Спроможність – якості, що дозволяють персоналу виконувати технічні завдання, передбачені мандатом установи; та Доброчесність – якості, що дозволяють персоналу виконувати цей мандат із дотриманням основоположних прав людини, професійних стандартів та стандартів верховенства права.

Від усього персоналу пенітенціарних установ слід очікувати високих особистих і професійних стандартів, а адміністрація установ повинна мати чітку політику заохочення відповідних осіб до роботи у в'язницях. Якщо адміністрація вже визначила свої цінності та етичний контекст, в якому вона працює, важливо, аби вони були чітко сформульовані під час найму

або відбору персоналу. Таким чином, кожен, хто бажає подати заявку, має розуміти, чого від нього очікують з точки зору поведінки та ставлення. Також чітко має бути зазначено, що особи з неприйнятними особистими поглядами, наприклад, щодо ставлення до етнічних чи релігійних меншин, до жінок чи іноземців, не можуть претендувати на роботу в пенітенціарній системі. Навіть за наявності такої політики, спрямованої на те, щоб кандидати розуміли характер роботи в пенітенціарних установах, не всі з тих, хто подає заяву, будуть придатними для роботи.

Процедури найму та відбору мають бути прозорими, зрозумілими, максимально справедливими та не дискримінаційними; ґрунтуватися на знаннях, навичках та здібностях кандидатів; і гарантувати, що для роботи в пенітенціарних установах відбиратимуться лише особи з відповідними якостями. Перш за все, слід перевірити доброчесність кандидатів і їхню реакцію у складних ситуаціях, з якими вони можуть зіткнутися в процесі своєї повсякденної роботи. Ця частина процедури є найважливішою, оскільки вона охоплює ті якості, які є невід'ємною вимогою для роботи в пенітенціарних установах. Лише після того, як заявники доведуть, що вони відповідають цим вимогам, слід перейти до перевірки таких аспектів, як рівень освіти, фізичні можливості, попередній досвід роботи та потенціал для засвоєння нових навичок.

Як мінімум, персонал пенітенціарної установи повинен вміти читати, писати і розуміти правила та процедури установи. Більшість юрисдикцій встановлюють набагато вищі вимоги, а деякі з них приймають на роботу лише тих пенітенціарних працівників, які мають відповідну професійну кваліфікацію або диплом. Для тестування потенційних кандидатів можуть використовуватися різні методи, зокрема центри оцінювання, рольові ігри, тестування реакції на сценарії та психометричне тестування. Якщо такі методи неможливо застосувати, слід використовувати глибинні інтерв'ю з використанням структурованих запитань для перевірки поглядів і придатності потенційних кандидатів. Який би підхід не був застосований, він має бути об'єктивним, ґрунтуватися на фактах, оцінюватися за об'єктивними критеріями та здійснюватися досвідченим персоналом пенітенціарних установ. Цей персонал слід навчити проводити оцінювання, аби гарантувати, що їхня власна неусвідомлена упередженість не спотворює результати оцінювання. Також вважається належною практикою залучення незалежних оцінювачів, які разом з пенітенціарними фахівцями можуть запропонувати зовнішні критерії та іншу точку зору на кандидатів. У деяких юрисдикціях до процесу оцінювання також залучають психологів, особливо якщо йдеться про технічні інструменти (наприклад, психометричні тести).

Переважає більшість в'язнів – чоловіки, а робота у пенітенціарних установах у багатьох країнах традиційно вважається чоловічою справою. Жодних причин для цього немає. Досвід низки країн показав, що жінки можуть виконувати звичайні обов'язки пенітенціарного персоналу так само добре, як і чоловіки. Насправді, в ситуаціях можливої конфронтації присутність жінок-співробітниць часто може розрядити потенційно вибухонебезпечні інциденти. Існує кілька ситуацій на кшталт нагляду за санітарними зонами та проведення особистих обшуків, коли задіяний співробітник має бути тієї ж статі, що й ув'язнений. За винятком цих ситуацій, жіночий персонал пенітенціарних установ може бути призначений для виконання всіх обов'язків у чоловічих в'язницях, де перебувають в'язні, які становлять підвищений ризик. Повинна існувати чітка політика, спрямована на запобігання дискримінації жінок-співробітниць, забезпечення їм рівного з чоловіками доступу до можливостей навчання та просування по службі²⁵.

²⁵Правила ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних із позбавленням волі, правила 29 та 32.

Необхідно докласти всіх зусиль для набору персоналу з етнічних і расових меншин і корінних народів, надмірно представлених у в'язницях. Це допоможе забезпечити краще розуміння персоналом різних культур, встановити більш справедливе ставлення до ув'язнених з меншин та корінних народів, а також сприятиме зміцненню довіри між ув'язненими та персоналом. Зрештою, особливу увагу слід приділити підбору спеціалістів. Це, швидше за все, будуть фахівці, які вже мають певну професійну підготовку. Серед них будуть вчителі, інструктори та медичні працівники. Не слід вважати, що люди, які пройшли професійну підготовку, автоматично підходять для роботи в умовах пенітенціарного закладу. Вони також мають ретельно відбиратися з урахуванням того, яку конкретну роль вони мають виконувати в системі управління пенітенціарними установами.

2.2. Підготовка та підвищення кваліфікації персоналу

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 75

2. Перед вступом на службу кожний співробітник пенітенціарної установи повинен пройти навчання з виконання загальних і конкретних обов'язків. Таке навчання має базуватися на сучасних науково обґрунтованих методах діяльності пенітенціарних установ. На роботу в пенітенціарних установах повинні допускатися лише ті кандидати, які успішно склали теоретичні та практичні екзамени після завершення такого навчання.

3. Адміністрація пенітенціарної установи повинна постійно проводити навчальні курси за місцем роботи з метою підтримання та вдосконалення знань і кваліфікації своїх працівників після вступу на службу та протягом їхньої подальшої роботи.

ПРАВИЛ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ЖІНКАМИ-В'ЯЗНЯМИ ТА ПОКАРАННЯ ДЛЯ ЖІНОК-ПРАВОПОРУШНИЦЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ (Бангкокські правила)

Правило 29

Персонал жіночих в'язниць повинен бути підготовлений до вирішення особливих соціально-інтеграційних потреб жінок-ув'язнених та до управління закритими і реабілітаційними установами. Професійне становлення жіночого персоналу повинно включати доступ до вищих посад з ключовими функціями щодо вироблення правил і стратегічних концепцій щодо поведінки з жінками-в'язнями та догляду за ними.

Правило 33

Весь персонал, призначений для роботи з жінками-в'язнями, повинен пройти підготовку з питань особливих гендерних потреб та прав людини жінок-ув'язнених.

Див. також Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XX; Європейські пенітенціарні правила, правило 81.

Чим краще підготовлений персонал, тим краще він здатен виявляти проблеми та небезпеки й вчасно вживати заходів щодо зниження ризиків. Адміністрація пенітенціарної установи повинна усвідомлювати цінність добре підготовленого персоналу й надавати йому можливість проходити навчальні курси в робочий час. Крім того, навчання має оплачуватися адміністрацією.

2.2.1. Базова підготовка

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 76

1. Підготовка, про яку йде мова в пункті 2 правила 75 [підготовка персоналу перед вступом на службу], включає в себе принаймні навчання з:

- a. відповідного національного законодавства, нормативно-правових актів та керівних документів, а також відповідних міжнародних та регіональних документів, разом із положеннями, якими працівники в'язниці повинні керуватися в роботі та взаємодії з в'язнями;
- b. прав та обов'язків персоналу пенітенціарної установи під час здійснення ними своїх функцій, зокрема щодо поваги до людської гідності усіх в'язнів та заборону певної поведінки, зокрема катування та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання;
- c. охорони та безпеки, включно з концепцією забезпечення динамічної безпеки, застосування сили та засобів обмеження рухомості та поведінки з агресивними правопорушниками, з належним урахуванням методів випередження та зменшення напруження, таких як ведення переговорів та посередництво;
- d. надання першої допомоги, задоволення психосоціальних потреб в'язнів та відповідної динаміки в умовах в'язниці, а також соціальної допомоги та сприяння, зокрема щодо виявлення ранніх ознак проблем зі здоров'ям.

2. Співробітники пенітенціарних установ, які відповідають за роботу із певними категоріями в'язнів або яким доручені інші спеціалізовані функції, повинні пройти навчання за відповідною спеціалізацією.

Див. також Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XX; Європейські пенітенціарні правила, правило 81.1/3.

Після того, як співробітники були належним чином відібрані та прийняті на роботу, вони повинні пройти відповідне базове навчання перед відправкою до пенітенціарної установи (базова підготовка). Більшість нових співробітників не матимуть досвіду або знань про світ пенітенціарних установ, або ж матимуть їх зовсім небагато. Перша вимога полягає в тому, щоб поглибити у всіх них розуміння прав людини та етичного контексту, в якому має здійснюватися управління пенітенціарними установами. Необхідно чітко пояснити, що всі технічні навички, яких їх згодом навчатимуть, ґрунтуються на вірі в гідність і людяність кожного, хто працює у виправній системі. Сюди входять усі в'язні, ким би вони не були і за які б злочини не були засуджені, а також весь персонал і відвідувачі. Персонал потрібно навчити базових навичок, необхідних для гідного та гуманного поведінки з іншими людьми, деякі з яких можуть бути дуже незручними та складними. І це не просто питання теорії.

Рівень та тривалість підготовки нових співробітників до роботи в пенітенціарних установах дуже різняться залежно від країни. У деяких юрисдикціях персонал, який працює безпосередньо з в'язнями, проходить до двох років навчання, перш ніж приступити до роботи як кваліфікований пенітенціарний персонал. Пенітенціарні системи в низці країн вимагають від нових співробітників проходження комбінованої аудиторної та практичної підготовки. Незалежно від того, як це відбувається, всі нові співробітники пенітенціарних установ повинні, як мінімум, опанувати чіткий комплекс принципів щодо того, в чому полягає їхня робота, а також отримати достатні технічні знання для виконання своєї основної функції до того, як вони потраплять до установи. Відтак вони мають працювати разом із досвідченими працівниками, яких керівництво визначило як таких, що, найпевніше, подавати-

муть найкращий приклад новим співробітникам і вселятимуть у них впевненість у своїх силах. Це вкрай важливо під час управління засудженими, які становлять підвищений ризик, оскільки вони швидко виявляють менш досвідчених співробітників і намагаються використати їхню недосвідченість і хвилювання у своїх інтересах.

Персонал також повинен пройти необхідну технічну підготовку. Працівники повинні знати про вимоги безпеки. Це передбачає вивчення всіх аспектів використання технологій безпеки: ключів, замків, обладнання для спостереження. Їм потрібно навчитися правильно вести облік і розуміти правила оформлення звітів. Перш за все, вони мають розуміти важливість свого безпосереднього спілкування з в'язнями. Безпека замка і ключа повинна доповнюватися безпекою, яка забезпечується знанням того, хто є в'язнями і як вони можуть поводитися (детальніше про динамічну безпеку див. розділ 5.3). Навчання також має допомогти персоналу задовольнити особливі потреби певних груп в'язнів групи підвищеного ризику, які з різних причин потребують додаткової уваги або є особливо вразливими, наприклад, в'язнів, які потребують психіатричної допомоги.

2.2.2 Підвищення кваліфікації (у процесі роботи)

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 75

3. Адміністрація пенітенціарної установи повинна постійно проводити навчальні курси за місцем роботи з метою підтримання та вдосконалення знань і кваліфікації своїх працівників після вступу на службу та протягом їхньої подальшої роботи.

Див. також Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XX; Європейські пенітенціарні правила, правило 81,2.

Пенітенціарні установи є динамічними закладами, тобто вони постійно змінюються, зазнаючи змін під впливом розширення знань та зовнішніх чинників. Співробітникам необхідно регулярно надавати можливість актуалізувати свої знання та вдосконалювати навички. Тому навчання та підвищення кваліфікації не можна вимагати лише на початку кар'єри пенітенціарного працівника. Безперервне навчання має бути спрямоване на те, щоб дати можливість персоналу постійно вдосконалюватися і тим самим сприяти підвищенню професіоналізму. Слід також враховувати необхідність перепідготовки персоналу в разі запровадження нового законодавства, політики та процедур, що може вплинути на виконання ними своїх обов'язків. Необхідно забезпечити можливість регулярного підвищення кваліфікації для співробітників різного віку й усіх рангів.

2.3. Умови перебування на службі та штатний розклад

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 74

3. Персонал слід призначати на постійній основі як спеціалізованих працівників пенітенціарної установи, які мають статус та державних службовців із гарантією збереження посади лише за умови належної

поведінки, ефективності та фізичної здатності виконувати покладені на них завдання. Заробітна платня повинна встановлюватися з таким розрахунком, аби приваблювати і втримувати на цій роботі тих чоловіків і жінок, які здатні її виконувати; для працівників пенітенціарної установи мають бути передбачені пільгові виплати та умови перебування на службі з огляду на винятково складний характер роботи.

Див. також Кампальську декларацію про умови утримання в'язнів в Африці, рекомендації 1 і 3 (тюремний персонал); Європейські пенітенціарні правила, правила 76, 78-80.

Умови перебування на службі: Важливо мати вмотивований персонал, який добре підготовлений і відданий державній службі, яку він виконує. Недостатньо набрати здібних людей, прищепити їм почуття професіоналізму й навчити за високими стандартами. Якщо вони не матимуть відповідного статусу, рівня оплати праці та умов зайнятості, вони навряд чи залишаться працювати в пенітенціарній системі. Натомість вони можуть використати отриману підготовку, щоб згодом застосувати ці навички на іншій роботі з кращими умовами працевлаштування.

Робота у пенітенціарних установах є однією з найскладніших суспільних послуг – факт, який має бути визнаний на рівні заробітної плати, що виплачується персоналу установ на всіх рівнях. Яку б порівняльну групу не було обрано, уряди мають визнати, що пенітенціарний персонал має право на належну винагороду за свою важку, а іноді й небезпечну роботу. Безперечно, що така складна й відповідальна робота повинна добре оплачуватися, а її виконання має відбуватися в межах прийнятної кількості робочих годин. Більшість пенітенціарних систем є організаціями з чіткою дисципліною. Проте це не означає, що до персоналу слід ставитися зневажливо або без поваги до їхніх посадових обов'язків. За відсутності формальної профспілки працівники повинні мати принаймні визнаний механізм ведення переговорів або засоби для обговорення проблемних питань з вищим керівництвом. Взаємообмін думками з персоналом особливо важливий у пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, оскільки такий підхід забезпечує здоровий вихід для висловлення розчарувань, занепокоєння та скарг персоналу.

Управління пенітенціарними установами все частіше передається до сфери компетенції Міністерства юстиції, а не Міністерства внутрішніх справ. Це вважається належною практикою, оскільки відокремлює орган, відповідальний за виявлення та розслідування злочинної діяльності, від органу, відповідального за тримання під вартою осіб, обвинувачених або засуджених за вчинення кримінальних правопорушень. Залежно від юрисдикції, це може відбуватися на рівні центрального уряду, уряду штату або регіонального уряду – або ж взагалі комбінація обох підходів. Незалежно від того, під якою юрисдикцією вона розташована, дуже важливо, щоб адміністрація пенітенціарної установи та її персонал мали відповідний статус, який би дозволяв набирати та утримувати висококваліфікований персонал.

ПРИНЦИПИ І НАЙКРАЩА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, В АМЕРИЦІ

Принцип XX

Для забезпечення безпеки, нагляду та тримання під вартою, а також для задоволення медичних, психологічних, освітніх, трудових та інших потреб має бути достатня кількість кваліфікованого персоналу.

Штатний розклад: Адміністрація пенітенціарних установ повинна забезпечити постійне чергування в кожній установі відповідної кількості персоналу, що забезпечить дотримання установою міжнародних стандартів та національних законів і нормативно-правових актів. Кількість персоналу, необхідного для забезпечення охорони, безпеки та режимних заходів, залежатиме від низки факторів, серед яких: рівень безпеки пенітенціарної установи;

кількість використовуваних технологій; дизайн, планування та фізичний стан пенітенціарної установи; кількість в'язнів, що утримуються в установі. Якщо структура установи погана, технології не встановлені або не функціонують або якщо пенітенціарна установа переповнена, то знадобиться додатковий персонал.

Порівняльні штатні норми часто використовуються, оскільки вони є зручним способом обґрунтування штатного розкладу для державних службовців. Зрозуміло, що адміністрація схильна говорити про неадекватність (або адекватність, залежно від того, про що йдеться) укомплектованості конкретної пенітенціарної установи персоналом, використовуючи коефіцієнти порівняння або кількість персоналу на 100 в'язнів. Однак загальні рекомендації або «середні» показники співвідношення кількості персоналу до кількості в'язнів, як правило, вводять в оману, оскільки вони не відображають ані принципів роботи пенітенціарної установи, ані її фізичного планування, ані рівня технологій, наявних в установі. Структура відвідуваності персоналу також може мати значний вплив на коефіцієнт штатного розкладу. Навіть якщо порівняти дві пенітенціарні установи, в яких утримуються в'язні однієї категорії, зі схожим фізичним плануванням, однаковою кількістю в'язнів й однаковою загальною філософією управління, то співвідношення персоналу до в'язнів у них, швидше за все, буде відрізнятися, ніж буде аналогічним.

2.4. Управління пенітенціарними установами

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 79

4. На посаду директорів пенітенціарних установ треба призначати осіб, достатньо кваліфікованих в силу свого характеру, адміністративних здібностей, належної підготовки й досвіду.
5. Директор повинен присвячувати весь свій час виконанню покладених на нього обов'язків, працюючи на повну робочу ставку. Він має проживати або на території ввіреного йому закладу або дуже близько від нього.
6. Коли один і той самий директор очолює управління двома або кількома пенітенціарними установами, він зобов'язаний відвідувати кожну з них в досить короткі проміжки часу. Керівництво кожною з цих установ слід покладати на відповідального співробітника, що проживає на місці.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, правило 84.

Управління пенітенціарними установами є надзвичайно складним завданням. Новопризначений керівник установи може мати попередню загальну юридичну, адміністративну, поліцейську чи військову підготовку або просто інтуїтивно володіти специфічними навичками, необхідними для управління закладом пенітенціарної системи. Управління пенітенціарними установами вимагає певного набору навичок, деякі з яких є типовими для загального управління, а деякі – специфічними для пенітенціарних установ. Особа, яка відповідає за пенітенціарну устанovu (директор, начальник, інспектор або суперінтендант), є ключовою особою, яка задає тон у всій установі. У більш фундаментальному плані його чи її метод керівництва може визначити, чи буде в'язниця місцем порядності, гуманності та справедливості. Він або вона відповідає за управління установою виконання покарань у усіх її аспектах – від тримання в'язнів під вартою та запобігання втечам до забезпечення гуманного догляду за в'язнями та їхньої підтримки у веденні законослухняного та конструктивного життя під час ув'язнення та після звільнення.

З одного боку, директор повинен контролювати свій персонал, а з іншого – сприяти відкритому ставленню, що дозволяє персоналу до певної міри творчо підходити до виконання своїх обов'язків. Керівник повинен бути помітною фігурою в пенітенціарній установі, що підтримує формальні та неформальні контакти зі своїм персоналом. Він або вона повинні вислуховувати проблеми й вирішувати їх у міру своїх можливостей, водночас демонструючи критичне ставлення й слідкуючи за тим, аби співробітники виконували свою роботу належним чином. Він або вона повинні стежити за тим, як працює персонал, і запобігати будь-яким зловживанням. Керівники пенітенціарних установ мають демонструвати готовність розмовляти з в'язнями, ставлячись до них, перш за все, як до людей, які мають право на повагу.

Адміністрація установи повинна переконатися, що персонал усвідомлює свої обов'язки та відповідальність, з тим, щоб він робив усе можливе для підтримання задовільного контакту з в'язнями та заохочував їх до толерантного ставлення один до одного. Хороший персонал розуміє, що для забезпечення безпеки необхідно створити такі умови, за яких в'язні з розумінням ставляться до позбавлення їх свободи. Керівники також повинні керувати своїми установами, підтримуючи високий авторитет і виступаючи в ролі прикладу для наслідування. Керівники сприймаються як уособлення того, за що виступає пенітенціарна установа, а молодший персонал та в'язні віддзеркалюють їхню поведінку та ставлення. Керівникам слід організувати фізичну присутність на ділянках установ, за які вони несуть відповідальність. Цей аспект роботи передбачає не лише відвідування різних зон в'язниці, але й аудит та моніторинг. Йдеться про з'ясування того, що саме відбувається, і забезпечення дотримання стандартів. Підтримання високого статусу також дозволяє керівникам спілкуватися з персоналом і демонструвати свої стандарти та переконання. Те, скільки часу адміністрація спілкується з в'язнями, як саме, якою мовою вона спілкується, – все це свідчить про те, як адміністрація бачить стан справ у в'язниці.

2.5. Професійні стандарти та етика

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 77

Усі співробітники пенітенціарних установ повинні завжди так себе поводити і так виконувати свої обов'язки, аби бути прикладом для в'язнів і завоювати їхню повагу.

КОДЕКС ООН ЩОДО ПОВЕДІНКИ СЛУЖБОВЦІВ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ

Стаття 7

Службовці органів правопорядку не повинні вчиняти жодних корупційних дій. Вони також повинні всіляко перешкоджати усім таким діям і боротися з ними.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОДЕКС ЕТИКИ ДЛЯ ТЮРЕМНОГО ПЕРСОНАЛУ

5. Персонал пенітенціарних установ повинен підтримувати та заохочувати високі стандарти особистої доброчесності та сумлінності.

6. Пенітенціарний персонал повинен намагатися підтримувати позитивні професійні стосунки з в'язнями та членами їхніх родин.

7. Персонал установи не повинен дозволяти своїм приватним, фінансовим або іншим інтересам вступати в конфлікт зі своїми посадовими обов'язками. Кожен співробітник пенітенціарної установи зобов'язаний уникати таких конфліктів інтересів і звертатися за роз'ясненнями в разі виникнення сумнівів.

8. Пенітенціарний персонал має протистояти усім формам корупції в пенітенціарній службі. Він зобов'язаний інформувати начальство та інші відповідні органи про будь-які прояви корупції в пенітенціарній службі.

Див. також Європейські керівні принципи для національних етичних настанов для персоналу, пов'язаного із застосуванням санкцій та заходів, Керівні принципи 3-4; Європейські пенітенціарні правила, Правила 72 і 75.

В'язні можуть намагатися підірвати професіоналізм персоналу та використовувати слабкість персоналу для отримання незаконних товарів, допомоги в спробі втечі або для зв'язку зі злочинними угрупованнями за межами установи. Тому персонал установ повинен постійно дотримуватися високих стандартів професійної та особистої поведінки. Він мусить виконувати свої обов'язки з відданістю, сумлінністю, чесністю та доброчесністю. Персонал має бути чемним, розсудливим і справедливим у спілкуванні з усіма в'язнями, колегами та представниками громадськості. Він повинен ставитися до людей гідно і з повагою. Усі співробітники повинні дотримуватися встановлених політики та процедур.

Керівники мають забезпечувати дотримання стандартів поведінки та професійної етики. Співробітники повинні брати на себе відповідальність і звітувати про свої дії. Неправомірною поведінкою не має допускатися, а недотримання професійних стандартів повинно призводити до вжиття заходів, які можуть спричинити звільнення з посади в пенітенціарній адміністрації. Пенітенціарний персонал, який має підстави вважати, що відбулося або може відбутися порушення етичного кодексу, повинен повідомити про це вище керівництво та, за необхідності, інші відповідні органи²⁶. Такі дії часто називають «інформуванням про порушення» (whistle-blowing). Це може поставити співробітників в особливо вразливе становище, коли вони можуть бути залякані або піддаватися ізоляції з боку інших співробітників або керівників. Аби заохотити персонал повідомляти про неправомірні дії, слід запровадити відповідні заходи захисту. Це можуть бути гарантії конфіденційності, підтримка з боку вищого керівництва, а також надання потенційним «викривачам» гарантій збереження їхньої інформації і того, що з ними не будуть поводитися вороже, якщо вони наберуться сміливості й повідомлять про свої побоювання.

Поведінка, яка прирівнюється до непрофесійної, включає: дискримінацію; переслідування; цькування або знущання; контакти з в'язнями, колишніми в'язнями, їхніми друзями та родичами; провокування, застосування надмірної або неправомірної сили або напад на в'язня; використання образливих висловлювань на адресу в'язня; будь-які сексуальні стосунки з в'язнем, а також надання в'язням або колишнім в'язням особистої або іншої інформації про персонал, в'язнів, їхніх друзів і родичів, що не підлягає розголошенню²⁷.

Корупційна та неправомірною поведінка пенітенціарного персоналу є неприйнятною. Співробітники не повинні вимагати або приймати будь-які переваги, винагороди або привілейоване ставлення для себе або інших, зловживаючи своєю посадою або повноваженнями. Персонал не повинен здійснювати жодних грошових або ділових операцій з в'язнями, колишніми в'язнями, друзями чи родичами в'язнів або колишніх в'язнів, а також не приймати від них подарунків або послуг. Персонал не має права без належного дозволу вносити в установу виконання покарань або виносити з неї будь-які предмети для або від імені в'язня

²⁶ Див., наприклад, Рекомендація CM/Rec (2012) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо Європейського кодексу етики для тюремного персоналу, ст. 35.

²⁷ Слід зазначити, що жінки, особливо на стадії досудового слідства, особливо вразливі в закритому середовищі пенітенціарних установ, зокрема і жінки у виправних колоніях або блоках максимального рівня безпеки. Тому жінки-в'язні, які становлять підвищений ризик, повинні бути постійно захищені від фізичного або сексуального насильства з боку чоловіків-співробітників установи. За жінками-в'язнями повинен наглядати жіночий персонал. Якщо в жіночій в'язниці працюють чоловіки, у жодному разі вони не повинні повністю контролювати жінок. Завжди має бути присутня представниця жіночої статі з числа персоналу.

чи колишнього в'язня, а також свідомо потурати таким діям. Крім того, співробітники не повинні мати приватних інтересів, які заважають або можуть заважати належному виконанню їхніх обов'язків. Зокрема, йдеться про фінансові та ділові інтереси, а також будь-які особисті стосунки, які можуть скомпрометувати або сприйматися як такі, що компрометують їх під час виконання службових обов'язків. Про будь-який потенційний конфлікт інтересів співробітники повинні доводити до відома старшого менеджера.

Персонал, який працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик, повинен переконатися, що його дії або халатність не загрожують безпеці установи, в тому числі не сприяють втечі в'язня, не завдають шкоди адміністрації або окремим особам, не спричиняють втрат, збитків або травм. Вони також повинні виконувати всі законні та обґрунтовані накази або письмові інструкції. Особовий склад не може бути не придатним до виконання службових обов'язків через зловживання алкоголем або наркотичними засобами, а також не може вживати алкоголь або заборонені препарати на роботі або під час виконання службових обов'язків.

2.6. Важливість навичок міжособистісного спілкування та наставництва

Міжособистісне спілкування: Вкрай важливо, щоб персонал, який працює з в'язнями, мав високий рівень навичок міжособистісного спілкування: їхня робота може бути вимогливою, інтенсивною і водночас дуже корисною. Співробітники завжди повинні зберігати професіоналізм і бути справедливими. Якщо співробітники будуть впевненими та наполегливими у своєму підході, вони переконуються, що масштаб конфлікту обмежений і вони здатні вирішувати складні ситуації по мірі їх виникнення. Персонал повинен знати та розуміти різні групи в'язнів, про які йдеться в цьому Посібнику, і з якими він може зіткнутися у своїй пенітенціарній установі. Вони повинні поважати потреби тих, хто їх оточує, і бути чутливими до них, разом з тим не ставлячи під загрозу безпеку оточення.

Персонал мусить знати і розуміти, як поведінка, комунікативні та міжособистісні навички впливають на очікування людини. Вони повинні усвідомлювати бар'єри, які можуть заважати спілкуванню, а також розуміти, як їхня невербальна поведінка інтерпретується під час спілкування з в'язнями. Комунікація, як вербальна, так і невербальна, є двостороннім процесом. Поведінка пенітенціарного персоналу може впливати на очікування окремих осіб і груп як у позитивному, так і негативному сенсі. Певний вплив можуть мати різні форми невербальної комунікації: наприклад, перебільшені рухи руками або вторгнення в особистий простір можуть погіршити ситуацію. Хоча співробітники не завжди можуть подолати бар'єри, вони можуть принаймні мінімізувати їхній вплив. Відповідна поведінка може запобігти конфліктам у в'язниці: наприклад, демонструючи доступність персоналу, вселяючи довіру та створюючи відчуття порядку і безпеки/захисту. Персонал слід ознайомити з методами вирішення конфліктів, наприклад, як зберігати спокій і контролювати ситуацію.

Право приймати рішення на власний розсуд: Персонал пенітенціарних установ має значний ступінь свободи дій під час виконання своєї роботи. За відсутності детальних й однозначних інструкцій пенітенціарний персонал щодня стикається з численними дилемами. Ці дилеми стосуються тлумачення правил і норм: чи слід притягати в'язня до дисциплінарної відповідальності; що є належною поведінкою; що є розумною кількістю речей у камері; кого першим випускати з камери; чи можна приймати душ і коли. Неналежне використання персоналом своїх повноважень може призвести до серйозних наслідків. Така поведінка може включати: безпідставні дисциплінарні стягнення; необґрунтовані обшуки; непослідовне поведіння; прискіпливе ставлення персоналу до окремих в'язнів; різний доступ

до приміщень; приниження в'язнів або створення у них відчуття безсилля; жорстоке пово-
дження, знущання та переслідування; маніпулювання в'язнями з боку персоналу.

Керівники можуть допомагати пенітенціарному персоналу виконувати свої функції, вирі-
шуючи дилеми, з якими їм доводиться стикатися. Зробити це їм допомагає розробка де-
тальних правил, положень і процедур, які пояснюють, що очікується в конкретних обста-
винах. Крім того, керівники можуть впливати на те, як саме персонал використовує свої
повноваження, створюючи «систему трактування» для вирішення повсякденних питань,
що виникають у спілкуванні персоналу з в'язнями, а також встановлюючи чіткі стандарти
та очікування. Особливо це важливо в пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які
становлять підвищений ризик.

2.7. Маніпуляції та налаштування персоналу

Особливістю перебування в місцях позбавлення волі є те, що в'язні намагаються маніпулю-
вати персоналом. Вони можуть робити це зі злого умислу або задля психологічного домі-
нування. Якою б не була мотивація, наслідки завжди серйозні. Маніпулюючи персоналом,
в'язні намагаються взяти його під свій контроль, а це загрожує безпеці тримання під вартою,
викликаючи в персоналу почуття тривоги та невпевненості. Маніпуляція полягає в тому,
щоб змусити людину думати, відчувати або поводитися таким чином, що, зрештою, не від-
повідає її інтересам. Це може бути зроблено свідомо, шляхом залякування чи примусу; або
ж приховано, через брехню чи обман. Психологічні маніпуляції можуть набувати різних
форм: від відволікання уваги до експлуатації стосунків і створення певних умов. До числа
найбільш очевидних порушень належать особисті стосунки з в'язнями, торгівля товарами,
розголошення секретної інформації, а також обхід процедур з будь-яких причин. Однак
маніпуляції часто є досить непомітними і потребують багато часу для їхньої реалізації. Пер-
сонал не повинен недооцінювати масштаби поширеності, жорстокості та потенційної не-
безпеки маніпуляцій з боку маніпуляторів-в'язнів.

Щоб запобігти маніпуляціям, співробітники повинні демонструвати професіоналізм, діяти
прозоро, неупереджено та послідовно. Керівники мають забезпечити проходження персо-
налом тренінгів з питань маніпуляцій та бути постійно пильними до спроб маніпулювання.

В'язні особливо добре вміють впливати на персонал пенітенціарних установ. Створення
певних умов (кондицій) можна визначити як маніпуляцію балансом сил на користь мані-
пулятора. У межах в'язничного контексту це те, як в'язні нав'язують свою волю персоналу,
і як деякі співробітники нав'язують свою волю іншим членам колективу. В'язні можуть за-
стосовувати різні методи для виявлення потенційних об'єктів для кондиціонування та експлуатації персоналу. Після того, як мішень визначено, її виокремлюють, що може зайняти
певний час і включати кілька в'язнів, які впродовж багатьох місяців збирають інформацію
про мішень. Потім потенційну жертву тестують, щоб визначити, наскільки вона толерант-
на (як далеко її можна завести, чи закриє вона очі на конфронтацію, чи дозволить вона, щоб
в'язням сходило з рук порушення правил).

Тоді в'язні наблизяться до мети і стануть більш дружелюбними через лестоці, симпатію,
незамінність і зворушливі слова. За цим підуть спроби створити розкол між цільовою гру-
пою та іншими співробітниками. На цьому етапі, як правило, з'являється вимога від в'язня.
Проте, як тільки мішень виконує вимоги, маніпулятор (и) змушує її робити ще більше. Те-
пер ставки ще вищі, і людині складніше їх не виконати. Зокрема, це можуть бути погрози
розповісти про те, що вона зробила, директору установи. Наступною вимогою може бути
торгівля зброєю, наркотичними засобами або мобільними телефонами.

Одним із найскладніших методів формування умов (кондицій), з яким доводиться стикатися у в'язницях, є формування умов співробітниками, часто відоме як тиск з боку групи колег по службі. Прикладами тиску з боку колег є: звичаї та практика (наприклад, рання відлучка з роботи або несанкціоновані перерви); підпис під тим, що щось перевірів, хоча насправді перевірки не було; недотримання належної практики, наприклад, закриття воріт і перевірка зон («не ходи туди, ці в'язні не є проблемою»); підкорення місцевій практиці, спрямованій на те, щоб зрізати кути, тобто не дотримуватися належних процедур, наприклад, процедур огляду камер або обшуку («забудьте про те, чого вас вчили в школі, ми покажемо вам, як це правильно робити в цій в'язниці»). Негативний тиск з боку колег може бути небажаною щоденною проблемою й призводити до формування незахищеного та небезпечного середовища, особливо в пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик. Адміністрація установи повинна вживати активних заходів для подолання тиску з боку колег, оскільки в'язні групи підвищеного ризику швидко виявляють, що деякі співробітники є слабкими та легко піддаються маніпуляціям.

Адміністрації слід вжити заходів для того, щоб персонал не піддавався тиску та експлуатації. Персонал повинен пройти навчання щодо важливості дотримання політики та процедур; негайного повідомлення про умови утримання; уникнення надмірної фамільярності з в'язнями (доброзичливості, а не дружби); динамічної безпеки (див. розділ 5.3); встановлення меж (наприклад, не ділитися особистою інформацією); а також діяти професійно, відповідно та послідовно.

2.8. Персонал, який працює в пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик

Питання, розглянуті раніше в цьому розділі, мають особливе значення для персоналу, який працює в установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик. Робоче середовище в таких установах може бути більш складним через потенційну діяльність, пов'язану з в'язнями, які, за оцінкою, становлять ризик для безпеки, охорони та порядку, а також через їхню схильність до скоєння кримінальних злочинів.

Призначення персоналу. У більшості юрисдикцій для управління засудженими, які становлять підвищений ризик, призначають лише досвідчений персонал, оскільки ефективна робота в таких в'язницях вимагає більшої кваліфікації та особистої доброчесності. Це означає, перш за все, що чоловіки і жінки, які працюватимуть у в'язницях, де утримуються в'язні підвищеного ризику, повинні ретельно відбиратися, щоб переконалися, що вони володіють необхідними додатковими якостями, знаннями й досвідом.

У деяких юрисдикціях у в'язницях, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, залучають новий персонал, щоб забезпечити наявність нових поглядів, зруйнувати більш укорінені підходи, які демонструють співробітники зі стажем, а також подолати проблеми корупції серед деяких поточних кадрів. Якщо залучаються нові співробітники, вони повинні активно підтримуватися та контролюватися більш досвідченими та обізнаними працівниками. Слід також подбати про те, щоб нові співробітники не були членами злочинних угруповань, не мали зв'язків з організованою злочинністю і не використовувалися для проникнення до в'язниці. Не слід призначати осіб, які прагнуть працювати в пенітенціарних установах, де утримуються в'язні підвищеного ризику, з метою застосування до них додаткових покарань. Процес відбору має передбачати перевірку мотивації кандидата, зокрема, за можливості, психологічне тестування.

У в'язницях, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, слід призначати достатню кількість спеціалістів, таких як психіатри, психологи та соціальні працівники, з огляду

на необхідність задоволення складних потреб цієї групи. Персонал, який щодня опікується в'язнями, що становлять підвищений ризик, засудженими до смертної кари, повинен бути спеціально відібраний для виконання цієї стресової роботи. Вони повинні бути досвідченими, відчувати постійну підтримку з боку керівництва та пройти спеціальну підготовку, особливо з питань емоційних аспектів їхньої роботи.

Підготовка: Підготовка, що має вирішальне значення для будь-якого середовища в місцях позбавлення волі, особливо важлива для персоналу, який працює з в'язнями, що становлять підвищений ризик, де деякі ув'язнені можуть бути схильні до маніпуляцій, агресії, насильства або залякування. Належною практикою є проведення додаткового навчання персоналу до початку роботи у в'язницях, де утримуються в'язні підвищеного ризику.

ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ

НАВЧАЛЬНИЙ КУРС ДЛЯ ПЕРСОНАЛУ, ЯКИЙ ПРАЦЮЄ З ОСОБЛИВО АГРЕСИВНИМИ В'ЯЗНЯМИ-ЕКСТРЕМІСТАМИ (ІТАЛІЯ)

У 2010 році Управління підготовки кадрів Департаменту виконання покарань Міністерства юстиції Італії визначило необхідність запровадження навчального курсу для існуючого персоналу з питань поводження з особливо агресивними в'язнями-екстремістами, мусульманами за віросповіданням. Курс мав дві мети: допомогти персоналу уникнути поведінки, яка може образити релігійні почуття в'язнів-мусульман; і надати персоналу достатні знання про іслам, щоб в'язні не скористалися їхнім браком знань. Триденний навчальний курс складався з сесій за такими темами:

- Культурні та релігійні аспекти ісламу;
- Ісламські релігійні звичаї;
- Міжнародний тероризм, ідеологічне підґрунтя та його розповсюдження;
- Прагнення повернути якомога більше прихильників і радикалізація до насильства;
- Організація роботи з міжнародними терористами в пенітенціарних установах;
- Методи роботи.

За результатами оцінки, проведеної через шість місяців по тому, 80% співробітників, які пройшли курс, зазначили значне поліпшення якості виконання своїх щоденних обов'язків у в'язниці; відчували себе більш обізнаними в аспектах, пов'язаних з культурою і релігійною практикою в'язнів-мусульман; а отже, змогли краще налагодити конструктивні стосунки з цими в'язнями.

Джерело: Управління підготовки кадрів Департаменту виконання покарань Міністерства юстиції Італії

Додаткове навчання повинно охоплювати такі теми: розуміння умов підвищеного ризику; визначення типів в'язнів, які можуть потребувати утримання в умовах підвищеного рівня безпеки та контролю; оцінка таких в'язнів; впровадження позитивного режиму в умовах підвищеного рівня безпеки та контролю; оцінка оперативної та іншої інформації про в'язнів, які становлять підвищений ризик; тренінги з протидії впливу на персонал та маніпуляціям; боротьба з індивідуальним або груповим насильством у спосіб, що захищає персонал за мінімального застосування сили; дотримання етичних та професійних стандартів; навички міжособистісного спілкування; збір оперативної інформації; управління стресом; релігійне розмаїття і свобода релігії та переконань; курси з підвищення обізнаності та інформування, що зосереджуються на мовних, поведінкових, культурних та релігійних питаннях, пов'язаних з конкретними групами (наприклад, меншинами, релігійними групами, такими, як релігійних меншин, як-от: мусульманські чи християнські в'язні, залежно від юрисдикції, малі етнічні групи чи злочинні угруповання). Персонал має працювати разом і покладатися

один на одного в більшій мірі, ніж у більшості інших в'язничних установ. Відповідно, робота в команді також часто є частиною навчальної програми для персоналу, який працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик.

Регулярний підрахунок в'язнів, організація харчування, поводження з кореспонденцією та майном, конвоювання та проведення обшуків у камерах можуть бути дуже чутливими аспектами управління засудженими, які становлять підвищений ризик, тому необхідно регулярно підвищувати кваліфікацію. Персонал повинен вміти послідовно та професійно виконувати свої обов'язки. Немоżliвість належним чином утримувати в'язня, проводити ретельний особистий обшук або точно керувати контрольними системами може призвести до катастрофічних наслідків у в'язницях, де утримуються в'язні підвищеного ризику. Лише якісне навчання та регулярні курси підвищення кваліфікації можуть забезпечити навички, необхідні для професійного виконання цих обов'язків та запобігання поширенню шкідливих практик серед нових співробітників. Безперервне навчання персоналу, який працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик, може мати додаткову перевагу, дозволяючи їм трохи відійти від стресу повсякденної роботи і осмислити свою роль та її виклики. Також було чимало прикладів, коли під час тренінгів були виявлені недоліки безпеки та проблеми з контролем.

Положення та умови: Питання оплати праці є особливо важливим для персоналу, який працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик, оскільки висуває до нього високі вимоги. Якщо співробітники не отримують належної оплати праці, вони можуть бути вразливими до прямої чи опосередкованої корупції. У деяких юрисдикціях персоналу, який працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик, виплачується додаткова надбавка або надається додаткова оплачувана відпустка. Крім того, пенітенціарна адміністрація повинна вжити належних заходів для забезпечення особистої безпеки персоналу, який працює у в'язницях, де утримуються в'язні групи підвищеного ризику, як під час несення служби, так і за межами пенітенціарної установи. Залежно від рівня ризику в конкретний момент часу, це може включати надання безпечного житла для співробітників та їхніх сімей, обладнання для обшуку їхніх транспортних засобів та персональних сигналізацій.

Штатний розклад: Належний рівень штатного розкладу для кожної установи, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, має залежати від кількості персоналу, необхідного для постійного чергування з метою забезпечення охорони, безпеки та порядку, а також проведення режимних заходів для в'язнів. Таким чином, рішення щодо штатного розкладу має ґрунтуватися на: категорії та кількості в'язнів, які утримуються у в'язниці; плануванні установи; стані матеріальної частини; наявності та функціонуванні технологій; структурі відвідуваності персоналу; стандартних операційних процедурах та режимних об'єктах. Важливо, щоб було призначено достатню кількість персоналу для забезпечення участі в'язнів підвищеного ризику в низці конструктивних режимних заходів (див. розділ 7) і щоб це не мало негативного впливу на безпеку, охорону та сталий розвиток пенітенціарної установи.

Запобігання нудьги та стресу: Належний рівень безпеки у пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, залежить як від належного виконання рутинних завдань, так і від складного обладнання. Навіть добре вмотивований персонал може занудьгувати, а його ефективність знизитися, якщо не усунути нудьгу від виконання важливих, але й рутинних завдань. Це має досягатися за рахунок низки заходів, зокрема, ротації робіт, розширення кола обов'язків та використання технологій. Регулярні візити співробітників, які обіймають керівні посади, також можуть зробити багато для того, щоб позбавити від нудьги та підтримати персонал.

Багато керівників пенітенціарних установ, в яких утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, висловлюють занепокоєння тим, що унікальні проблеми цих установ можуть

створювати значний стрес для персоналу, який там працює. Дуже стресова обстановка створюється через те, що більша частина дня є надзвичайно рутинною, тоді як надзвичайні ситуації можуть виникати миттєво – в'язні кидають персоналу виклик словесно та/або фізично, а також через акцент на безпеці та контролі. Адміністрація установи може намагатися пом'якшити вплив цього середовища різними способами. Деякі з них вимагають ротації призначень у межах блоку або в'язниці, інші – періодичної ротації за межами блоку або установи, а треті покладаються на тренінги та заняття зі зняття стресу, які допомагають персоналу справлятися з робочою обстановкою. Адміністрація установи повинна забезпечити конфіденційне консультування персоналу, який має проблеми з психічним здоров'ям, відчуває стрес або страждає від посттравматичного стресового розладу після інцидентів у в'язниці²⁸. Належна практика також передбачає залучення інших співробітників для надання підтримки за принципом колегіальної взаємодопомоги.

Використання персоналу, маніпуляції, залякування та корупція: В'язні, віднесені до групи тих, які становлять підвищений ризик втечі, насильства або небезпеки, створення заворушень або вчинення злочинних дій під час перебування у в'язниці. Для досягнення цих цілей в'язні, які становлять підвищений ризик, частіше намагаються створити певні умови для маніпуляції персоналом або щоб корумпувати його. Вони можуть використовувати погрози, залякування, примус або інші форми тиску аби вплинути на поведінку та реакцію персоналу в'язниці. Типовими прикладами такої поведінки є:

- Погрози на адресу членів сім'ї співробітників, в яких розкривається інформація про їхні адреси, розпорядок дня або інші особисті дані;
- Жорстка словесна конфронтація або фізичне насильство;
- Створення атмосфери страху, за якої насильство завжди присутнє десь поруч;
- Постійні спроби порушити інструкції персоналу;
- Постійні необґрунтовані скарги керівництву на ставлення до них.

За таких обставин існує небезпека, що деякі працівники установ відійдуть відповідно до пасивної ролі, мало що роблячи для забезпечення дотримання правил або виправлення поведінки в'язнів. Необхідно повною мірою використовувати належні процедури, якісню оперативну інформацію та відповідні засоби спостереження для виявлення випадків умовлянь, маніпуляцій, залякування та корупції персоналу. Ці питання повинні бути ретельно розглянуті під час навчання, постійно контролюватися безпосередніми керівниками, а співробітники мають отримувати нагадування про ризики під час щоденних або щотижневих інструктажів.

Персонал, який працює в установах, що утримують в'язнів, які становлять підвищений ризик, слід обшукувати, щоб зменшити ризик того, що він піддається залякуванню з боку в'язнів та їхніх товаришів. Сюди має входити обов'язковий обшук персоналу при вході до установ, що утримують в'язнів, які становлять підвищений ризик, а також вибіркового обшуку персоналу, який залишає ці установи. Співробітники зазвичай схвалюють такі заходи, якщо їм пояснюють їхню мету. Обшук має проводитися співробітниками в'язниці в тактовній манері, враховуючи, що вони обшукують своїх колег. У деяких юрисдикціях співробітники периметру проводять обшук, навіть якщо вони є частиною іншої організації (наприклад, поліції або військових). Деякі адміністрації в'язниць також забезпечують належний рівень мобільності та ротації персоналу, який працює з в'язнями, які становлять підвищений ризик, аби уникнути надмірно тривалого контакту з цими в'язнями.

²⁸ Див. Всесвітня організація охорони здоров'я у Європі (2007): Охорона здоров'я у в'язницях – Посібник ВООЗ з основ охорони здоров'я у в'язницях, глава 14 («Зміцнення здоров'я та боротьба зі стресом серед працівників в'язниць»).

Оцінка, кваліфікація та розміщення

Належна оцінка, класифікація та розподіл в'язнів є одним з фундаментальних компонентів належної політики управління пенітенціарними установами, що дозволяє ефективно використовувати ресурси, індивідуалізувати покарання, захищати суспільство та права людини ув'язнених. Інвестиції в розробку та впровадження ефективних, науково обґрунтованих систем класифікації та категоризації можуть дозволити державам заощадити величезні кошти в довгостроковій перспективі за рахунок поліпшення перспектив реабілітації в'язнів і зниження рівня рецидивної злочинності, одночасно гарантуючи, що ресурси не будуть витрачатися даремно на установи максимального рівня безпеки й заходи в тих випадках, коли вони не є виправданими. У деяких юрисдикціях усіх в'язнів, які звинувачуються або були засуджені за певні злочини (наприклад, вбивство), або тих, хто був засуджений до тривалих термінів або довічного ув'язнення, відносять до категорії тих, які становлять підвищений ризик, без будь-якої індивідуальної оцінки. Більше того, там, де періодичні перевірки все ж проводяться, вони можуть стосуватися лише дотримання в'язнями тюремної дисципліни. Такі практики не відповідають принципам належного управління пенітенціарними установами.

Стандартні мінімальні правила ООН щодо поводження з в'язнями передбачають, що в'язні завжди повинні бути відокремлені відповідно до їхнього правового статусу (досудове ув'язнення від засуджених), статі (чоловіки від жінок) та віку (діти від дорослих)²⁹. Окрім того, під час прийняття до в'язниці має бути проведена оцінка всіх в'язнів з метою визначення ризику, який вони можуть становити для себе та/або інших, а також їхніх потреб. Такі індивідуальні оцінки мають вирішальне значення для забезпечення вжиття необхідних заходів щодо мінімізації цих ризиків та реагування на потреби в'язнів у спосіб, який сприятиме їхній подальшій соціальній реінтеграції. На основі оцінки ризиків і потреб кожного в'язня слід класифікувати відповідно до його судимості, характеру й потреб у поводженні, зокрема присвоїти йому безпекову категорію, яка відповідає результатам оцінки ризиків³⁰.

Класифікація та розподіл в'язнів за категоріями мають важливе значення для прийняття рішення щодо їхнього розподілу до відповідної в'язниці або блоку в межах в'язниці, а також, разом з результатами оцінки ризиків та потреб, є основою для розробки індивідуальних планів відбування покарання. Ці основні правила застосовуються до роботи з усіма в'язнями. Насправді, вони є особливо важливими у випадку з в'язнями, які становлять підвищений ризик, коли будь-які недоліки в їх оцінці, класифікації, категоризації та розподілі можуть мати далекосяжні та серйозні наслідки як для в'язня, так і для суспільства.

²⁹ Стандартні мінімальні правила ООН, правило 11.

³⁰ Стандартні мінімальні правила ООН, правило 89 (1), (2) та правило 93.

3.1. Індивідуальна оцінка ризиків

3.1.1 Загальні Принципи

РЕКОМЕНДАЦІЯ REC (2014)З КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ОСОБЛИВО ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ

Принцип оцінки ризиків в ході реалізації вироку

26. Глибина оцінки повинна бути визначена за рівнем ризику і повинна бути пропорційною тяжкості можливих результатів.

27. Оцінка ризику повинна включати детальний аналіз попередньої поведінки й історичних, особистих та ситуативних чинників, що призвели до неї та сприяли їй. Вона повинна бути заснована на кращій достовірній інформації.

28. Оцінка ризику повинна бути проведена в доказовій, структурованій формі, включаючи відповідні затверджені інструменти й професійне прийняття рішень. Ті особи, які здійснюють оцінку ризику, повинні знати й чітко формулювати обмеження оцінки ризику жорстокості та прогнозування майбутньої поведінки, особливо в довгостроковій перспективі.

29. Такі інструменти оцінки ризику повинні бути використані для розробки найбільш конструктивного й найменш обмежувального тлумачення заходу або санкції, а також для індивідуалізованого втілення вироку. Вони не призначені для визначення вироку, хоча їх результати можуть бути конструктивно використані для визначення необхідності втручання.

30. Оцінки, проведені в ході реалізації вироку, повинні розглядатися як прогресивні і періодично переглядатися, щоб дозволити динамічну переоцінку ризику злочинця:

- a. Оцінка ризику повинна проводитися на регулярній основі відповідно підготовленим персоналом для задоволення вимог планування вироку або за необхідності з інших причин, що дозволяє перегляд обставин, які змінюються в процесі виконання вироку.
- b. Практика оцінки повинна реагувати на те, що ризик, пов'язаний з правопорушенням особи, змінюється протягом часу: такі зміни можуть бути поступовими або раптовими.

31. Оцінки повинні бути об'єднані з наданням злочинцям можливості задовольнити їх особливі потреби, пов'язані з ризиком, та змінити їх ставлення і поведінку.

32. Злочинці повинні бути залучені до оцінки, і мати інформацію про процес і доступ до результатів оцінки.

33. Повинно бути зроблено чітке розмежування ризиків злочинця у зовнішньому суспільстві та у в'язниці. Ці два види ризиків повинні бути оцінені окремо.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, Правила 18.8, 51.3, 52.1; 102-03.

Робота з в'язнями, які становлять підвищений ризик, а саме планування покарань, не може бути успішною без оцінки ризиків, які становлять окремі в'язні. Адміністрація пенітенціарної установи повинна здійснити ретельну оцінку для визначення того, чи становлять окремі в'язні ризики для себе та інших. Таку оцінку слід проводити, коли ув'язненого вперше приймають до в'язниці, і регулярно повторювати її через визначені проміжки часу. Оцінювання слід починати з періоду досудового ув'язнення, щоб забезпечити найбільш прийнятну категоризацію та розподіл затриманих до винесення вироку.

Спектр оцінюваних ризиків має охоплювати такі ризики: (a) заподіяння шкоди собі, іншим в'язням або особам, які працюють в установі або відвідують її (ризик, пов'язаний із заподіянням шкоди); (b) загроза порядку в пенітенціарній установі (ризик, пов'язаний з порядком);

(с) імовірність втечі (ризик, пов'язаний з безпекою); (d) вчинення іншого тяжкого злочину під час тюремної відпустки або звільнення (ризик, пов'язаний з рецидивом); та (e) підбурювання до вчинення злочинів у громаді спільно з особами, які перебувають на волі (ризик, пов'язаний зі злочинністю).

Оцінка в'язнів, які потенційно належать до групи тих, які становлять підвищений ризик, з огляду на тяжкість вчиненого злочину та інші фактори, такі як обставини злочину, членство в організованій злочинній групі або терористичній організації, має бути більш глибокою та всебічною, а тому, як правило, тривалішою, ніж для більшості інших правопорушників, зокрема тих, хто вчинив дрібні правопорушення або засуджений до коротких термінів ув'язнення³¹. Це пов'язано зі складними ризиками та потребами, пов'язаними з такими правопорушниками, а також із загальним тривалим терміном ув'язнення, який вони зазвичай відбувають в пенітенціарних установах. У випадку з особами, які перебувають під вартою до суду, важливим аспектом оцінки ризиків є ризик впливу затриманих на хід правосуддя, в тому числі шляхом залякування свідків або втручання в процес збирання доказів через свої зв'язки в громаді.

З іншого боку, оцінка потреб повинна бути спрямована на виявлення потреб, пов'язаних з навчанням, освітою та професійними навичками, а також особистих потреб і характеристик, пов'язаних з правопорушенням (и) та шкідливою поведінкою в'язня («криміногенні потреби»). У максимально можливій мірі слід задовольняти всі потреби, щоб надати в'язням кращі можливості жити вільним від злочинності життям після звільнення та зменшити ризик шкідливої поведінки як під час ув'язнення, так і після його завершення.

Крім того, лікар або інший кваліфікований медичний працівник повинен провести медичний огляд якнайшвидше після прибуття в установу. Значна кількість особливо небезпечних правопорушників, ймовірно, мають низку потреб у психіатричній допомозі, залежність від психоактивних речовин або і те, й інше (супутні захворювання). Україй важливо, щоб ці потреби були виявлені на початку тюремного ув'язнення і враховані під час складання планів виконання покарання з метою надання відповідної підтримки та лікування. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Мандела) чітко визначають, що під час оцінки стану здоров'я під час прийому до пенітенціарної установи особливу увагу слід також приділяти:

«(с) виявленню будь-яких ознак психологічного чи іншого стресу, спричиненого фактом позбавлення волі, крім іншого, включно із ризиком самогубства або самопошкодження, а також симптомами абстиненції, спричинених вживанням наркотичних засобів, медичних препаратів або алкоголю; і вжиттю всіх належних індивідуальних заходів або проведення відповідного лікування³².»

У зв'язку з цим важливо зазначити, що відносини між медичними працівниками та в'язнями регулюються тими ж етичними та професійними стандартами, які застосовуються до пацієнтів на волі, включаючи лікарську таємницю та згоду в'язнів на будь-яке запропоноване лікування. Медичною інформацією можна ділитися лише тоді, коли це може призвести до реальної та неминучої шкоди пацієнту або іншим особам³³.

Оцінка ризиків і потреб має проводитися відповідно підготовленими фахівцями, а також має бути створена система для документування спостережень інших співробітників.

³¹ Рекомендація CM/Rec (2014) 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, п. 26.

³² Стандартні мінімальні правила ООН, правило 30 (с).

³³ Стандартні мінімальні правила ООН, правило 32 (1) (b), (с); також див. Всесвітня медична асоціація, Міжнародний кодекс медичної етики; Рекомендація Rec (98) 7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо етичних та організаційних аспектів охорони здоров'я у в'язницях, п. 13.

Оскільки оцінка має охоплювати різноманітні питання, зокрема різні типи ризиків і потреб, до проведення різних типів оцінок слід залучати персонал з різною спеціалізацією. До таких фахівців можна віднести медичних працівників, зокрема психологів, для потреб, пов'язаних з охороною здоров'я; соціальних працівників для потреб соціальної реабілітації/переселення (наприклад, освіта, професійні навички та контакти з сім'єю); команду соціальних працівників і фахівців з психічного здоров'я для психосоціальних і криміногенних потреб; а також співробітників служби безпеки для оцінки різних видів ризику щодо безпеки і захисту. До оцінки дітей, які перебувають у конфлікті із законом, завжди повинні залучатися фахівці з дитячого розвитку та психології.

Експерти повинні провести детальний аналіз найбільш достовірної наявної у них інформації про біографію, соціальні обставини, моделі поведінки та профіль правопорушення в'язня. Певна частина такої інформації може бути надана судовою владою та, за необхідності (напр., у справах правопорушників, які є членами організованих злочинних угруповань) правоохоронними органами, щоб доповнити та підкріпити власні спостереження та оцінки оцінювачів, які працюють в пенітенціарній установі. Слід використовувати сучасні інструменти оцінки ризиків та потреб. Існує ціла низка таких інструментів, розроблених для оцінки різних типів ризику, орієнтованих на різні типи правопорушників (напр., злочинців, які вчинили сексуальне насильство, та інших жорстоких правопорушників). Деякі складніші інструменти досліджують сценарії, за яких ризик зростає або зменшується. Інструменти оцінки ризиків і потреб слід час від часу переглядати і, за необхідності, оновлювати, беручи до уваги нові розробки та набуті знання в цій сфері.

Інструменти оцінки ризиків та потреб завжди містять певну похибку. Навіть за наявності найкращих інструментів оцінки ризиків все одно траплятимуться випадки, коли правопорушник поводитиметься непередбачувано або коли ризик виявиться більш чи менш серйозним, ніж передбачалося. Тому такі інструменти в жодному разі не повинні бути єдиним методом, що використовується для прийняття рішень, а мають доповнюватися іншими формами оцінювання. До того ж, ані небезпека, ані криміногенні чи інші потреби не є внутрішньо стабільними характеристиками. Отже, оцінку ризиків і потреб слід розглядати як динамічний процес і повторювати через регулярні проміжки часу силами відповідно підготовленого персоналу, щоб задовольнити вимоги планування виконання покарання або за інших обставин. Іншими словами, оцінка ризиків та потреб пов'язана з управлінням ризиками та потребами і має бути основою для вибору відповідних втручань або модифікації вже існуючих.

У країнах з обмеженими ресурсами, а особливо в постконфліктних ситуаціях, індивідуальні оцінки ризиків проводяться рідко. Класифікація та розподіл в'язнів за категоріями зазвичай здійснюється на основі статі, віку та іноді досудового статусу, хоча навіть така класифікація та розподіл здійснюється не завжди. Засуджені до тривалого або довічного ув'язнення, або ж ті, кому загрожує смертна кара, можуть автоматично утримуватись у дуже суворих умовах, не на підставі індивідуальної оцінки ризиків, а виключно на підставі тривалості та характеру їхніх вироків. У поєднанні з хронічною переповненістю, забезпечення безпеки в пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, є особливо складним завданням. Принципово важливо докладати зусиль, навіть у країнах з обмеженими ресурсами, для розробки системи індивідуальних оцінок, принаймні для того, щоб відокремити тих, хто дійсно становить високий ризик, від інших, і забезпечити захист тих, хто його дійсно потребує.

3.1.2. Основні засади оцінки ризиків

Під час оцінки ризиків безпеці першочерговим завданням є захист громадськості. Особи, які беруть участь у проведенні оцінки ризиків безпеці щодо в'язнів, які становлять підвищений ризик, повинні переконатися, що ризик, пов'язаний з безпекою в'язня, зменшується, щоб рекомендувати поступові зміни в утриманні під вартою, і що ризик знизився до прийняттого рівня, сумісного із захистом громадської безпеки, щоб рекомендувати його звільнення. Для оцінки ризиків безпеки визначено низку критеріїв, які зазвичай охоплюють таке:

- Загроза, яку в'язень може становити для суспільства у разі втечі:
- Імовірність того, що в'язень спробує втекти самостійно або за допомогою ззовні:
- Будь-яка інформація про попередні спроби втечі та/або звернення по допомогу ззовні:
- Характер злочину, за який засуджено в'язня:
- Кількість і типи будь-яких попередніх правопорушень:
- Потенційна загроза для інших в'язнів та персоналу:
- *Потенційний ризик для суспільства через контакти із зовнішнім світом (наприклад, в'язні, залучені до організованих злочинних синдикатів або терористичних угруповань).*

Початкові оцінки ризиків, пов'язані з усіма типами ризиків, не слід надмірно зосереджувати на спостережуваній поведінці, а слід заохочувати виявлення менш очевидних ознак, які можуть свідчити про ризик. Відповідно, важливими аспектами в оцінці ризиків, які не слід залишати поза увагою, є такі:

- Наявність способу життя, пов'язаного зі злочинністю;
- *Наявність відхилень у сексуальному плані (наприклад, історія сексуального насильства, жорстокого поводження з дітьми);*
- Ставлення кривдника до жертви злочину;
- Дефіцит навичок мислення, зокрема, нездатність передбачити наслідки;
- Емоційна незрілість, як-от труднощі з переживанням втрати, відторгнення або стресу;
- Аналіз мотивації застосування насильства в рамках злочину;
- *Соціальне оточення правопорушника (напр., проживання в економічно та соціально незахищених районах, де вплив банд або злочинних угруповань є значним, та потенційне повернення до них).*

Тривалість покарання або кількість попередніх злочинів не повинні бути ключовими критеріями для оцінки ризиків та розподілу в'язнів у пенітенціарній системі, як це практикується у великій кількості юрисдикцій. Як згадувалося в розділі 2, багато в'язнів на тривалий термін не становлять ризику втечі або деструктивної поведінки в пенітенціарних установах. Розміщення таких в'язнів у надмірно суворих умовах тримання під вартою лише на підставі тривалості їхнього покарання не відповідає принципу розміщення в'язнів у найменш суворих умовах, необхідних для їхнього безпечного та надійного утримування; ускладнює їхню соціальну реінтеграцію; і може бути марною тратою ресурсів. Аналогічно, розглядаючи попередні правопорушення в контексті оцінки ризиків, слід також приділяти увагу характеру та обставинам (а не лише кількості) таких правопорушень, і аналізувати цю інформацію разом з усіма іншими критеріями, що оцінюються.

3.1.3. Категорії ризику та особливі групи ризику

Як зазначалося вище, дуже важливо, оцінюючи ризики, розрізняти п'ять основних типів ризиків, що виникають:

- *Ризик втечі та вчинення тяжкого злочину в разі втечі правопорушника (ризик, пов'язаний з безпекою);*
- *Ризик насильства по відношенню до персоналу, інших в'язнів та відвідувачів (ризик, пов'язаний із заподіянням шкоди);*
- *Ризик для належного порядку (ризик, пов'язаний із виконанням наказів);*
- *Ризик повторного вчинення злочину після тимчасового або остаточного звільнення (ризик, пов'язаний з повторним вчиненням злочину);*
- *Ризик для суспільства через підбурювання до вчинення злочинних дій за межами в'язниці (ризик, пов'язаний зі злочинністю).*

Тип ризику, який становить в'язень, матиме значний вплив на формування стратегії управління ризиками. Наприклад, управляючи ризиками щодо в'язнів, які, за оцінкою, становлять високий ризик втечі, необхідно робити акцент на процедурах і заходах безпеки, тоді як управляючи ризиками щодо в'язнів, які, за оцінкою, становлять ризик порушення порядку, можливо, акцент слід робити не стільки на безпеці, скільки на зміні ставлення й поведінки. Якщо, окрім розміщення в'язня в установі максимального рівня безпеки, не докладати жодних зусиль для впливу на таких в'язнів, то ув'язнення в колонії максимального рівня безпеки ризикує остаточно утвердити їх у їхній деструктивній поведінці. Необхідно спробувати впоратися з ворожими, експлуататорськими та агресивними почуттями, оскільки інакше вони продовжуватимуть проявлятися в поведінці в активній чи прихованій формі.

Особливо агресивні в'язні-екстремісти (ОАВЕ)³⁴: У випадку з ОАВЕ існують додаткові та специфічні ризики, які необхідно врахувати. До таких питань можна віднести їхню роль в організації чи групі (на високому чи низькому рівні), вербування чи радикалізацію інших правопорушників, підтримку чи створення оперативних командних структур в пенітенціарних установах та планування терористичної діяльності з установи, у взаємодії із зовнішніми контактами. Надзвичайно важливо розуміти, що особливо агресивні в'язні-екстремісти не є однорідною групою.

Загалом, мотиви, обставини та причини, які спонукають осіб вчиняти подібні правопорушення, часто є різноплановими та складними. Оцінка ризиків таких в'язнів повинна ґрунтуватися на глибокому розумінні характеристик організації, до якої вони можуть належати, а також їхніх мотивів³⁵. Не слід також вважати, що всі правопорушники, засуджені за злочини, пов'язані з тероризмом, прагнуть політичних чи соціальних змін або боротьби за моральні чи релігійні принципи. Практика доводить, що одні долучаються до проявів насильницького екстремізму через більш традиційні кримінальні мотиви (наприклад, щоб заробити гроші, заради азарту або просто задоволення від вчинення насильства), а інші – щоб задовольнити більш внутрішні або екзистенційні потреби й бажання (наприклад, потреба в статусі, приналежності або сенсі життя).

Отже, дуже важливо оцінити особисті та контекстуальні обставини кожної особи, які сприяли вчиненню нею правопорушення і які можуть сприяти вчиненню подібних право-

³⁴ Хоча насильницький екстремізм є багатогранним явищем, що не має чіткого визначення, у цьому Посібнику він розглядається як такий, що сприяє тероризму (див. План дій Генерального секретаря ООН із запобігання насильницькому екстремізму, А/70/674, п. 2).

³⁵ Міжнародний центр з вивчення радикалізації та політичного насильства (2010), В'язниці і тероризм – радикалізація і дерадикалізація в 15 країнах, с. 13 і 22.

порушень у майбутньому. У таких оцінках іноді використовуються структуровані професійні судження, коли експерти на власний розсуд розглядають, як певні фактори можуть впливати на ризики і як ці ризики можуть бути подолані за допомогою втручання або стратегій управління ризиками. Для того, щоб зробити ці судження систематичними, вираженими та прозорими, експерти часто вдаються до системи (або інструменту оцінювання), яка зазвичай фокусується на трьох вимірах:

- *Участь*: Обставини або фактори, які можуть спонукати особу до взаємодії з екстремістським угрупованням, що застосовує насильство.
- *Наміри*: Обставини або фактори, які можуть призвести до того, що особа захоче або буде готова вчинити правопорушення від імені групи, справи або ідеології.
- *Здатність*: Обставини, які можуть дозволити комусь фактично вчинити конкретний насильницький екстремістський акт.

Виходячи з цієї базової передумови, різні юрисдикції повинні будуть розробити власні інструменти відповідно до їхнього конкретного контексту.

Члени банди: У низі країн зростає частка в'язнів з високим ступенем ризику, які є членами банд. Досвід низки юрисдикцій показує, що на тюремні банди припадає значна частка насильства в пенітенціарних установах³⁶, а робота з такими правопорушниками пов'язана з особливими ризиками. Як і у випадку з правопорушниками, засудженими за злочини, пов'язані з тероризмом, ризик вербування ними нових членів є високим. Так, дослідження, проведене в США, показало, що майже половина членів банд, які перебувають в місцях позбавлення волі, не були пов'язані з бандою, коли вони потрапили туди. Згідно з цим дослідженням, основною причиною вступу в'язнів до банд в пенітенціарних установах було побоювання за свою безпеку і, зокрема, страх перед іншими в'язнями, що підкреслює важливість забезпечення безпеки в'язнів, а також належної їх оцінки та розподілу³⁷. Дослідження також вказує на те, що існують значні відмінності між різними бандами, а також мотивація участі в них, що необхідно враховувати в планах оцінки та призначення покарань з метою розробки ефективних стратегій та режимів управління ризиками. Як і у випадку з іншими групами особливого ризику, дуже важливо оцінити роль, статус і вплив членів банди в групі.

Організована злочинність: Ризики, пов'язані з правопорушниками, які є членами організованих злочинних угруповань, включають ризик втечі, ризик продовження ними злочинної діяльності як у пенітенціарній установі, так і за її межами, у тому числі пронесення до в'язниці наркотичних засобів або інших заборонених предметів, а також керування підпільною економікою у в'язницях. У деяких випадках найбільший ризик такі в'язні становлять для суспільства, оскільки вони можуть продовжувати підбурювати до злочинних дій за межами в'язниці, передаючи накази своїм співникам у громаді. З'ясування їхньої ролі та статусу в організації серед широкого спектру питань, пов'язаних з їхньою злочинною діяльністю та сферою впливу, має вирішальне значення для розробки відповідних стратегій щодо їхньої кваліфікації та розподілу в рамках пенітенціарної системи. Усіма цими ризиками необхідно управляти шляхом застосування спеціальних цільових заходів безпеки, які є найменш обмежувальними в кожному окремому випадку, щоб забезпечити безпечне та надійне утримування таких в'язнів (див. розділ 5 для більш детальної інформації про безпеку пенітенціарних установ).

³⁶ Згідно зі звітом Департаменту виконання покарань штату Вашингтон, опублікованим у 2009 році, члени банд становлять до 18% в'язнів, але на їхню частку припадає 43% усіх серйозних насильницьких злочинів у пенітенціарних установах. Аналогічні висновки були зроблені в пенітенціарних системах штатів Арізона і Техас у США, а також в інших країнах, таких як Мексика і Південна Африка (Дослідницький звіт. Тюремні банди: Огляд та дослідження стратегій, Виправна служба Канади, серпень 2009 р., с. 9).

³⁷ Там саме. с. 5.

3.2. Класифікація

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Класифікація та індивідуалізація

Правило 93

1. Цілями класифікації є:

- a. відокремлення від інших в'язнів тих, хто в силу свого злочинного минулого або негативних рис характеру може погано впливати на інших;
- b. розподіл в'язнів на категорії для полегшення роботи із ними з метою їхньої соціальної реабілітації.

2. Наскільки це можливо, окремі пенітенціарні установи або окремі секції пенітенціарної установи повинні використовуватися для поведінки з різними категоріями в'язнів.

ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ЖІНКАМИ-В'ЯЗНЯМИ ТА ПОКАРАННЯ ДЛЯ ЖІНОК-ПРАВОПОРУШНИЦЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ (Банг-кокські правила)

Правило 40

Адміністрація в'язниць повинна розробити та впровадити методи класифікації щодо особливих ґендерних потреб та обставин жінок-ув'язнених для забезпечення належного та індивідуалізованого планування та реалізації з метою ранньої реабілітації, лікування та реінтеграції цих в'язнів у суспільство.

Правило 41

Оцінка ризиків та класифікація в'язнів має здійснюватися з урахуванням ґендерних аспектів:

- a. Враховувати загалом менший ризик, який жінки-в'язні становлять для оточуючих, а також особливо шкідливий вплив, який можуть мати на жінок-в'язнів жорсткі заходи безпеки та підвищений рівень ізоляції;
- b. (d) Забезпечити, щоб особи, які потребують психіатричної допомоги, розміщувалися в приміщеннях, які не є обмежувальними, і з найнижчим можливим рівнем безпеки, та отримували належне лікування, а не розміщувалися в установах з більш жорстким рівнем безпеки виключно через їхні проблеми з психічним здоров'ям

Див. також Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поведінки з в'язнями, Правило 89 (1), (2).

Як зазначалося раніше, в'язнів необхідно розділяти відповідно до їхнього правового статусу, статі та віку. Для більшості в'язнів ці фактори є статичними і змінюються лише за дуже обмежених обставин, наприклад, коли дитина стає дорослою. Таке відокремлення є головним фактором, коли йдеться про направлення до пенітенціарної установи або частини пенітенціарної установи³⁸, і не залежить від будь-якої оцінки ризиків.

Класифікація додатково диференціює роздільне тримання в'язнів і полегшує їх розміщення в найбільш відповідну пенітенціарну установу або частину пенітенціарної установи, яка (a) належним чином вирішуватиме питання охорони здоров'я, безпеки та захисту; та (b) сприятиме своєчасній підготовці до їх звільнення. Процес класифікації ґрунтується на інформації, отриманій в результаті оцінки індивідуальних ризиків і потреб кожного в'язня, і може

³⁸ Див. Стандартні мінімальні правила ООН, правило 11.

бути доповнений потенційними проблемами зі здоров'ям, виявленими під час медичного обстеження.

Особи, які перебувають під вартою до суду: Як і у випадку з іншими в'язнями, розподіл та поведження з особами, які становлять підвищений ризик і перебувають під вартою до суду, має ґрунтуватися на оцінці ризиків, щоб визначити, якою мірою вони становлять загрозу для безпеки, охорони та правопорядку. Така оцінка ризиків може бути здійснена на підставі обвинувачення, яке їм інкримінується, а також додаткових повідомлень правоохоронних органів щодо їхнього походження, приналежності до злочинного синдикату чи терористичної організації, обставин вчинення злочину тощо. Неприпустимо утримувати особливо небезпечних осіб, які перебувають під вартою до суду, в дуже обмежених умовах лише для того, щоб заохотити їх до співпраці зі слідством або до визнання своєї провини. Слідчі органи або органи прокуратури не повинні мати можливості впливу на пенітенціарну адміністрацію щодо поведження з в'язнями, які очікують на судовий розгляд.

Жінки-в'язні: Інструменти оцінки ризиків найчастіше розробляються для чоловіків-правопорушників, без урахування гендерних потреб жінок – це упущення часто призводить до того, що жінок поміщають у більш суворі умови ув'язнення, ніж це відповідає рівню ризику, який вони становлять. Слід зазначити, що жертвами жінок, які вчиняють насильницькі злочини, зазвичай стають їхні знайомі, часто чоловік або партнер, і що злочин часто є відповіддю на жорстоке поведження. Такі жінки не становлять ризику для оточуючих. Зв'язок з екстремістськими організаціями (включаючи терористичні угруповання), злочинним синдикатом або бандою зустрічається серед жінок рідше, ніж серед чоловіків, і навіть якщо жінки пов'язані з такими групами, вони рідше відіграють керівні ролі. Хоча питання про те, чи становлять жінки ризик втечі, залежить від їхньої індивідуальної оцінки ризиків, такий ризик, як правило, є низьким. Отже, дуже мало жінок можуть обґрунтовано потребувати утримання в умовах режиму максимального рівня безпеки. Відповідно до Бангкокських правил, адміністрація пенітенціарних установ повинна розробити та застосовувати гендерно чутливі інструменти оцінки ризиків для жінок-в'язнів. Практика деяких юрисдикцій оцінювати потреби жінок у психіатричній допомозі як ризику та відносити їх до більш високого рівня безпеки, а не навпаки, несумісна з правилами³⁹.

Колишні військовослужбовці та колишні члени нерегулярних збройних формувань: Навряд чи злочинна поведінка цієї групи в'язнів, які становлять підвищений ризик, безпосередньо пов'язана з їхньою службою, але іноді їй сприяє їхній досвід, а в деяких випадках – професійна підготовка. Посттравматичний стресовий розлад, незадовільний стан психічного здоров'я, розлади особистості та зловживання психоактивними речовинами часто сприяють вчиненню ними правопорушень. Аналогічні побоювання стосуються і колишніх учасників збройних конфліктів, які можуть становити значну частку в'язнів у деяких постконфліктних країнах. На відміну від загального контингенту, для якого найбільш характерними є корисливі злочини, для тих, хто служив у збройних силах, найбільш поширеними є злочини сексуального характеру або насильство. Це зумовлює збільшення кількості колишніх військовослужбовців, які потрапляють у категорію тих, які становлять підвищений ризик, і часто утримуються у в'язницях максимального рівня безпеки. Адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечити виявлення таких в'язнів та оцінку їхніх особливих потреб, зокрема, з точки зору подолання їхньої агресивної злочинної поведінки, а також можливих проблем із психічним здоров'ям та розладів, пов'язаних із вживанням психотропних речовин⁴⁰.

³⁹Правила ООН щодо поведження з жінками-в'язнями та покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язані із позбавленням волі, Правила 40-41.

⁴⁰Див., до прикладу, Інспекція Ї Величності у справах в'язниць (2014): Люди у в'язницях: Колишні військовослужбовці. Висновки звіту Інспекції Ї Величності у справах в'язниць; Додатковий документ щодо колишніх військовослужбовців: Дані про ветеранів з результатів опитувань, проведених Інспекцією Ї Велич-

3.2.1. Категоризація та розподіл

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандела)

Правило 89

2. (...) Бажано навіть градувати суворість цих заходів залежно від потреб різних груп. (...)

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 51

4. Кожний ув'язнений мусить (...) утримуватися в режимних умовах, які відповідають (...) рівням ризику.

Правило 53

5. Необхідний рівень безпеки повинен переглядатися через регулярні проміжки часу протягом усього терміну ув'язнення особи.

РЕКОМЕНДАЦІЯ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ЩОДО УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ТА ПОВОДЖЕННЯ З НЕБЕЗПЕЧНИМИ В'ЯЗНЯМИ

Комітет Міністрів (...) рекомендує урядам держав-членів:

2. застосовувати заходи безпеки лише в тій мірі, в якій вони є необхідними;
3. застосовувати заходи безпеки у спосіб, що забезпечує дотримання прав людини та повагу до її гідності;
4. забезпечити, щоб заходи безпеки враховували різні вимоги, пов'язані з різними видами небезпеки.

Під категоризацією безпеки мається на увазі присвоєння в'язням категорії безпеки, яка повинна бути найнижчою категорією, що відповідає управлінню оціненими ризиками, пов'язаними з безпекою в'язня, а також подальший розподіл в'язня за режимом утримання, який відповідає індивідуальному рівню безпеки в'язня, а також іншим ризикам і потребам.

ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ БЕЗПЕКИ (СПОЛУЧЕНЕ КОРОЛІВСТВО)

- 2.1 Дорослі в'язні чоловічої статі можуть утримуватися в одній з чотирьох категорій безпеки.

Категорія А

В'язні, втеча яких була б дуже небезпечною для суспільства, поліції або безпеки держави, і для яких необхідно унеможливити втечу.

Категорія В

В'язні, для яких не потрібні найвищі умови безпеки, але для яких втеча має бути дуже складною.

Категорія С

В'язні, яким не можна довіряти у відкритих умовах, але які не мають ресурсів і волі для здійснення рішучої спроби втечі.

ності у справах в'язниць. Для отримання додаткової інформації про реабілітацію та реінтеграцію колишніх учасників бойових дій див. також Міжнародне бюро праці (2010): Керівні принципи соціально-економічної реінтеграції колишніх учасників бойових дій.

Категорія D

В'язні, які становлять низький ризик; яким можна обґрунтовано довіряти у відкритих умовах і для яких відкриті умови є доречними.

Джерело: Національна служба з питань управління правопорушниками, Національна система безпеки – функція категоризації: Категоризація та перегляд категорій дорослих чоловіків-в'язнів, PSI40/2011, Ref: NSF 1.1

У більшості юрисдикцій пенітенціарні установи поділяються за категорією безпеки, яка може бути високою, середньою або низькою. Категорія безпеки пенітенціарної установи базується на рівні безпеки, який діє в установі. В'язниця максимального рівня безпеки повинна мати значні фізичні, процедурні та динамічні заходи безпеки задля унеможливлення втечі в'язня. Натомість у пенітенціарних установах з низьким рівнем безпеки можуть бути відсутніми замки на дверях камер і низька огорожа по периметру. Ухвалюючи рішення про розподіл в'язнів, слід дотримуватися принципу, що всі в'язні повинні утримуватися в найменш обмежувальних умовах, необхідних для їхнього безпечного та надійного тримання, на основі оцінки їхніх індивідуальних ризиків і без дискримінації.

Невелика кількість в'язнів, які пройшли оцінку й були віднесені до категорії високого ризику, зазвичай направляються до в'язниць максимального рівня безпеки або до блоку максимального рівня безпеки в межах пенітенціарної установи з нижчою категорією безпеки (напр., в'язниці середнього рівня безпеки). Ще менша кількість в'язнів, які вважаються такими, що становлять підвищений ризик, може потребувати утримування в спеціальних установах максимального рівня безпеки, такими установами можуть бути спеціальні в'язниці або окремі блоки в іншій в'язниці (напр., у в'язниці максимального рівня безпеки, де утримуються інші в'язні, які становлять підвищений ризик).

Не слід забувати про небезпеку жорсткої класифікації. В'язням, віднесеним до категорії «тих, які становлять підвищений ризик», може бути важко, якщо взагалі можливо, позбутися цього ярлика, особливо в умовах, коли спеціальні захищені блоки або в'язниці максимального рівня безпеки існують виключно для утримування таких категорій ув'язнених. З іншого боку, іноді віднесення в'язня до категорії максимального рівня безпеки може розглядатися як символ статусу, який може викликати повагу з боку інших в'язнів і принести з собою авторитет і владу, що призводить до ситуації, за якої в'язнів можуть додатково заохочувати й надавати їм можливість продовжувати свою злочинну кар'єру. Це ще одна причина уникати віднесення в'язнів до категорії високого ризику, якщо це не виправдано.

Перегляд і повторна оцінка є важливими елементами будь-якої гуманної системи класифікації, яка прагне до балансу між безпекою та реабілітацією. Вони повинні бути заплановані та проводитися з розумною частотою та з урахуванням індивідуального розвитку кожного в'язня.

3.2.2. Концентрація або розосередження

Усі пенітенціарні служби мають визначити, як розподіляти в'язнів, що становлять підвищений ризик, у межах пенітенціарної системи. Це рішення зводиться до трьох питань: чи слід утримувати в'язнів в одному місці (концентрація), чи слід їх відокремлювати від загального контингенту в'язнів (роздільне утримування) і чи слід їх ізолювати один від одного (ізоляція). У більшості пенітенціарних систем використовується поєднання методів концентрації, роздільного тримання та ізоляції, залежно від оцінки ризиків і потреб, а також наявності приміщень і ресурсів. Проте важливо зазначити, що Стандартні мінімальні правила ООН щодо поводження з в'язнями визначають тривале (понад 15 днів) або безстрокове одиночне ув'язнення як одну з тих практик, які варто було б заборонити. Постійна й повна

ізоляція може ще більше порушити зобов'язання держав-членів за Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів покарань⁴¹.

У деяких юрисдикціях в'язнів, які становлять підвищений ризик, розподіляють між в'язницями максимального рівня безпеки в межах певної пенітенціарної території. В інших країнах вони зосереджені у великих в'язницях максимального рівня безпеки (іноді їх називають в'язницями «супермакс»). У деяких юрисдикціях, де в'язниць максимального рівня безпеки немає або їх недостатньо, в'язні, які становлять підвищений ризик, можуть бути переведені до звичайних пенітенціарних установ й утримуватися або в окремому блоці максимального рівня безпеки, або в камерах, обладнаних й оснащених відповідно до вимог високого рівня безпеки. Такі камери зазвичай розташовані в найбільш захищених від зовнішнього світу частинах пенітенціарної установи.

Правила щодо того, яка стратегія – концентрація чи розосередження – є кращою для всіх в'язнів, які становлять підвищений ризик, не існують. Рішення залежить від особливостей правопорушників, про яких йдеться. Однак розосередження з частковою концентрацією, як правило, є найбільш оптимальним варіантом, оскільки дозволяє уникнути концентрації всіх в'язнів, які становлять підвищений ризик, в одній установі, що може мати низку недоліків. Якщо всі такі в'язні утримуються в одному місці, контроль над ними може створювати певні проблеми для керівництва, наприклад, якщо в'язні вирішать влаштувати заворушення. Спільне тримання всіх в'язнів, які становлять підвищений ризик, може підвищувати ризик вчинення насильства у в'язницях та ймовірність здійснення ними незаконної діяльності. Якщо ж йдеться про жорстко структуровані терористичні організації, вони можуть намагатися відтворити свої оперативні командні структури, ускладнити можливість виходу з організації для її членів і виступити проти пенітенціарної адміністрації єдиним фронтом. Маніпуляції персоналом або погрози на його адресу також можуть за таких умов становити підвищений ризик. Існує також побоювання з точки зору справедливого та гуманного поводження, оскільки баланс між контролем і турботою може бути порушений на користь більшого контролю⁴². Однак у юрисдикціях, де немає мережі установ максимального рівня безпеки або де їх недостатньо, найкращим варіантом часто є концентрація найнебезпечніших в'язнів з групи тих, які становлять підвищений ризик, в одному блоці максимального рівня безпеки або в наявній в'язниці максимального рівня безпеки.

Рішення щодо розподілу в'язнів, які визнані менш небезпечними, але все ще відносяться до категорії тих, які становлять підвищений ризик, повинно враховувати конкретний контекст відповідної юрисдикції, наявність в'язниць та їх категорій, кадровий склад та інші ресурси.

Особливо агресивні в'язні-екстремісти (ОАВЕ): У низці юрисдикцій по всьому світу ОАВЕ все ще становлять невелику, але зростаючу частку ув'язнених, які становлять підвищений ризик: по-перше, відокремлення в'язнів-екстремістів низького рівня агресії від в'язнів групи високого рівня ризику є важливою стратегією для зменшення ризику згубного

⁴¹ Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй, Правило 43 (a), (b); Комітет з прав людини, Зауваження загального порядку № 20, щодо ст. 7 МПГПП (1992); Комітет проти катувань, Заключні зауваження до об'єднаних третіх і четвертих періодичних доповідей (ООН. 7 МПГПП (1992); Комітет проти катувань, Заключні зауваження щодо об'єднаних третьої-п'ятої періодичних доповідей Сполучених Штатів Америки (ООН Ref. CAT/C/USA/CO/3-5), 19 грудня 2014 р., п. 20; також див. Стамбульський протокол щодо застосування та наслідків одиночного ув'язнення (A/63/175, Додаток); Доповідь Спеціального доповідача з питань катувань Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, 5 серпня 2011 р. (A/66/268), зокрема, пп. 75, 76, 80, 81 та 84.

⁴² Оскільки в одній пенітенціарній системі може існувати лише обмежена кількість таких установ, в'язнів, найімовірніше, розміщуватимуть далеко від їхніх домівок, що перешкоджатиме або обмежуватиме контакти з родиною.

впливу, одночасно покращуючи можливості задоволення їхніх потреб у соціальній реінтеграції, у тому числі відмови від насильства. Відокремлення їх від загального контингенту в'язнів має свої переваги. Це може полегшити роботу з такими в'язнями, уможлививши краще використання ресурсів, які можуть бути зосереджені на заходах і спеціалістах в одній установі, а не розпорошені по декількох в'язницях. В одній установі також можна спробувати створити більш терапевтичне середовище, в якому можна посилити вплив втручань. Тримання ОАВЕ окремо від інших в'язнів також гарантує відсутність радикалізації до насильства щодо в'язнів, які не є екстремістами.

З іншого боку, зосередження в одній установі всіх ОАВЕ нижчого рівня може створити для них можливість підкріплювати свою екстремістську ідеологію один з одним. Це також може призвести до ситуації, за якої збереження контролю може бути ускладнене, якщо вони вирішать влаштувати заворушення. Розподіл в'язнів по різних установах може мати позитивний вплив на них, оскільки вони зможуть спілкуватися зі звичайними в'язнями, які можуть поставити під сумнів їхні екстремістські погляди та насильницькі дії, які вони вчинили. Інтеграція їх разом з іншими категоріями в'язнів може також запобігти утворенню замкнутих груп і протиставити екстремістам альтернативні погляди та ідеї, що може сприяти їхній відмові від участі в бойових діях.

Кожна юрисдикція повинна ретельно зважити переваги та недоліки кожного варіанту, беручи до уваги характеристики відповідної групи ОАВЕ, індивідуальну оцінку ризиків та ресурсні наслідки з точки зору кадрового забезпечення та приміщень, перш ніж прийняти рішення про відповідну стратегію ефективного управління ризиками.

Члени організованих злочинних угруповань: До в'язнів, які становлять підвищений ризик і є провідними членами організованих злочинних угруповань, необхідно застосовувати інші підходи. Ризики, які вони несуть, значно відрізняються від ризиків, які несуть ОАВЕ. Відокремлення керівників від членів тієї самої або подібної організації нижчого рівня також є хорошим підходом у цьому випадку, хоча в інших аспектах заходи, що вживаються, мають бути спрямовані на конкретні ризики, що виникають. В Італії, приміром, серед інших обмежувальних заходів, що застосовуються до в'язнів, які вчинили конкретні злочини в складі мафіозних організацій, одним із превентивних заходів є розміщення таких в'язнів подалі від місць їхнього проживання, що зумовлено високою локалізацією їхнього впливу та підвищеними ризиками, пов'язаними з перебуванням на території їхнього впливу, де вони можуть продовжувати підтримувати таємні контакти зі своїми поплічниками та провокувати злочинну діяльність в громаді. Хоча такий підхід, як правило, не рекомендується застосовувати до будь-якого в'язня через розрив зв'язків із сім'єю, у виняткових випадках, наприклад, до лідерів організацій мафіозного типу, такий підхід може бути необхідним⁴³. Такий метод завжди має ґрунтуватися на індивідуальній оцінці ризиків, яку необхідно повторювати через регулярні проміжки часу. Ризики для персоналу можна мінімізувати шляхом регулярної зміни місця роботи.

У деяких юрисдикціях в'язнів, які становлять підвищений ризик, часто переміщують по системі, з однієї в'язниці до іншої, з очевидною основною метою – запобігти здійсненню будь-яких планів втечі. Іноді в'язнів, які становлять постійну загрозу для порядку в тюрмах, також переводять, щоб спільно вирішити проблеми, пов'язані з їхнім ув'язненням, і дати їм можливість почати все з чистого аркуша в іншій в'язниці. Хоча в деяких випадках в'язнів час від часу доводиться переводити до інших в'язниць, використання частих переведень

⁴³ У пояснювальній записці до Рекомендації CM/Rec (2014) 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, зазначається, що, за необхідності, небезпечних злочинців, причетних до організованої злочинності, слід утримувати в пенітенціарних установах, розташованих далеко від місць, де їхні злочинні організації мають значну присутність, з метою запобігання продовженню ними своєї злочинної діяльності (п. 21).

як загальної політики не відповідає належній практиці управління пенітенціарними установами⁴⁴.

Неодноразові переведення можуть завдати значної шкоди цим в'язням, викликаючи почуття гострої тривоги, порушуючи зв'язки з сім'ями, створюючи проблеми з продовженням безперервного лікування або освітніх/навчальних програм, а також з постійною адаптацією до нових умов ув'язнення.

3.2.3. Міжнародна передача засуджених осіб

Характер транснаціональної організованої злочинності та міжнародного тероризму означає, що дедалі частіше злочинців визнають винними і засуджують в іноземних державах. Міжнародна передача засуджених осіб, зокрема ув'язнених, є інструментом міжнародного співробітництва, який сприяє справедливому поводженню з ними та їхній соціальній реінтеграції. Як правило, вважається за краще, щоб в'язні відбували покарання у своїх країнах, де вони мають доступ до побачень зі своїми сім'ями і де їхній реабілітації та соціальній реінтеграції сприяє знання місцевої спільноти, мови та культури. Однак, якщо належна процедура міждержавної передачі засуджених осіб не відбувається, наприклад, коли їх просто депортують або висилають, це може призвести до цілковитого уникнення покарання і до можливого продовження ними злочинної діяльності. З іншого боку, якщо умови ув'язнення в рідній країні в'язнів не відповідають стандартам, їхнє ув'язнення або позбавлення волі може становити порушення їхніх фундаментальних прав людини. Державам заборонено передавати осіб у таких ситуаціях⁴⁵.

 Для більш детальної інформації див. Посібник УНЗ ООН з питань міжнародної передачі засуджених осіб.

3.3. Планування терміну покарання

3.3.1. Загальні Принципи

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 94

У якомога коротший термін після прийняття до установи та після вивчення особистості кожного в'язня з відповідним строком ув'язнення слід підготувати програму поводження із ним на підставі отриманих знань про його індивідуальні потреби, спроможності та нахили.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 103

2. Якомога швидше після (...) надходження, на засуджених ув'язнених заводяться особові справи, на кожного з них складається план відбування покарання та стратегія підготовки до звільнення.

⁴⁴ Див., наприклад, рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хідер проти Франції» (*Khider v. France*) (39364/05).

⁴⁵ Наприклад, у березні 2015 року німецькі суди відмовилися виконати європейські ордери на арешт і видати трьох болгарських правопорушників Болгарії через вкрай погані умови утримування в місцевих в'язницях, згідно з повідомленнями прокуратури. (Див. *Софійське інформаційне агентство (Sofia News Agency)*: Німецькі суди відмовляють Болгарії в екстрадиції через погані умови ув'язнення, 20 березня 2015 року).

РЕКОМЕНДАЦІЯ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИЛИ ОСОБЛИВО ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ

34. Втручання для попередження рецидиву повинні бути чітко пов'язані з триваючою оцінкою ризику окремого злочинця. Воно повинно бути заплановане для тюремних і громадських установ, забезпечуючи цілісність у двох контекстах.

35. Усі плани, розроблені з цією метою, повинні включати: реабілітаційні та обмежувальні заходи для мінімізації ймовірності рецидиву в довгостроковій перспективі, забезпечуючи водночас необхідний рівень захисту оточуючих; заходи, спрямовані на підтримку особи в задоволенні особистих потреб; заходи на випадок надзвичайних ситуацій для швидкого реагування на ознаки або виявлення правопорушення, або неминучого правопорушення; відповідні механізми для реагування на ознаки позитивних змін.

36. Такий план повинен сприяти ефективному зв'язку, координувати дії різних відомств і підтримувати міжвідомчу співпрацю між тюремною адміністрацією, працівниками служби пробачії, соціальних та медичних послуг та правоохоронними органами.

37. Плани повинні бути реалістичними і мати досяжні цілі, вони мають бути реалізовані таким чином, щоб дозволити злочинцю чітко зрозуміти цілі втручання і що від нього або неї очікують.

38. Вищевказані процеси повинні бути предметом регулярного огляду, з можливістю реагувати на зміни в оцінці ризиків.

Досягнення загальних цілей покарання у вигляді позбавлення волі, в тому числі для в'язнів, які становлять підвищений ризик, не може бути реалізоване без складання комплексних планів відбування покарання для кожного окремого в'язня. Ці плани повинні бути спрямовані на визначення найбільш конструктивних способів їхнього ув'язнення. Реалістичні плани відбування покарання мають ґрунтуватися на оцінці ризиків і потреб кожного в'язня, як це описано вище. Метою таких планів має бути допомога в'язню пристосуватися до реальності призначеного покарання, яке – у випадку з в'язнями, які становлять підвищений ризик, – зазвичай буде тривалим, повною мірою використати можливості просування в пенітенціарній системі і, врешті-решт, підготуватися до звільнення та конструктивного використання нагляду після виходу на волю. Плани мають містити рішення та дії адміністрації пенітенціарних установ та інших компетентних органів, їхні втручання в життя в'язня, а також пропозиції відповідних програм.

Плани відбування покарання матимуть більше шансів бути виконаними, якщо вони будуть розроблені, наскільки це можливо, за активної участі в'язня. Планування покарання має бути спрямоване на заохочення та мотивацію в'язня до співпраці у подоланні злочинної поведінки та використання особистих ресурсів, ресурсів пенітенціарної установи та громади, які сприяють адаптації до життя в установі та підготовці до життя поза злочинністю в суспільстві після звільнення. Контрактні угоди, в яких прописано, що вимагається від в'язнів, а також позитивні чи негативні наслідки виконання або невиконання цих вимог, є корисними способами посилення особистої відповідальності. Якщо планування покарання безпосередньо стосується питань після звільнення, його слід здійснювати у тісній співпраці з органами нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі. Таке спільне планування звільнення має особливе значення, особливо якщо термін ув'язнення наближається до завершення.

Основною метою планування виконання покарання має бути забезпечення цілеспрямованого використання часу, який, якщо він не структурований і не використовується цілеспрямовано, лягає важким тягарем на плечі в'язнів, сприяє появі апатії і, потенційно, закріпленню злочинних цінностей і поведінки. Слід забезпечити широкий спектр відповідних професій. Може бути необхідним і бажаним поєднувати роботу з іншими формами занять освітнього, фізичного або культурного характеру. Вибір залежатиме від фізичних

та інтелектуальних здібностей конкретного в'язня. Не менш важливим є забезпечення щоденних фізичних вправ і занять спортом. Багато в'язнів воліють підтримувати належний рівень здоров'я та фізичної форми, а також долати наслідки малорухливого способу життя у в'язниці. Забезпечення відповідної трудової, освітньої, фізичної діяльності та діяльності під час дозвілля також є важливим способом запобігання або протидії шкідливому впливу довготривалого ув'язнення.

Не менш важливою метою планування покарання є визначення будь-яких втручань, необхідних для зниження ризику деструктивної поведінки в пенітенціарній установі або рецидиву злочинів після звільнення. Такі втручання мають бути спрямовані на те, щоб надати в'язням можливість замислитися над своєю злочинною або шкідливою поведінкою та запропонувати програми, які дозволять їм знайти шляхи її нейтралізації.

ПЕРЕВАГИ ПЛАНУВАННЯ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Планування відбування покарання може мати низку переваг як для пенітенціарної установи, так і для в'язня. Для установи – це:

- Надання інформації, яка допоможе пенітенціарним установам більш ефективно розподіляти ресурси, щоб тюремні режими та програми більше відповідали виявленим потребам правопорушників.
- Сприяти забезпеченню безпеки та контролю шляхом виявлення та управління ризиками, а також забезпечення зайнятості в'язнів.
- Значний вплив на допомогу в більш послідовному та ефективному управлінні правопорушниками.
- Дає змогу персоналу ухвалювати обґрунтовані та виправдані рішення.
- Забезпечує вичерпний задокументований шлях аудиту.

Для в'язнів – це:

- Зменшення ймовірності вчинення повторного злочину шляхом виявлення проблемних сфер або факторів, пов'язаних із вчиненням злочину, а також проведення програм і заходів, спрямованих на зменшення такої ймовірності під час перебування під вартою.
- Надання їм можливості конструктивно використовувати свій час в пенітенціарних установах.
- Надає стратегії уникнення майбутніх правопорушень та подальших періодів ув'язнення.

 Детальніше щодо конструктивних пенітенціарних режимів див. розділ 7.

3.3.2. Просування в пенітенціарній системі

Як зазначалося вище, пенітенціарні режими та умови утримування в'язнів залежатимуть від оцінки їхніх ризиків та потреб. Важливою особливістю таких оцінок є те, що їх можна використовувати (а) для виявлення невеликої кількості в'язнів, які можуть становити подальшу серйозну загрозу безпеці, охороні або належному порядку в пенітенціарній установі; і (б) для того, щоб відокремити їх від більшості в'язнів, які становлять підвищений ризик, і, хоча й можуть скоїти тяжкі злочини, не обов'язково становитимуть загрозу в умовах виправної установи. Це є визнанням того факту, що рівень небезпеки другої категорії з часом може знизитися у відповідь на різні втручання та програми в пенітенціарній установі.

Метою має бути поступове переведення таких в'язнів у менш обмежувальні умови на основі періодичних індивідуальних оцінок ризиків. Заключний етап відбування покарання в ідеалі має проходити у в'язниці з найнижчим рівнем безпеки, що забезпечить пенітенціарній адміністрації та в'язню найкращі умови для підготовки до звільнення. Коли в'язня переводять до пенітенціарної установи з більш низьким рівнем безпеки, адміністрація має переконатися, що мета кожного переведення вказана і що після прибуття в нову установу перед в'язнем будуть поставлені нові цілі.

3.3.3. Інтегроване управління справами в'язнів

Деякі пенітенціарні системи створили інтегровану систему управління справами для всіх в'язнів, у тому числі тих, які становлять підвищений ризик, задля зменшення ризиків, пов'язаних з рецидивом злочинів після виходу на волю. Інтегроване управління справами можна описати як мультидисциплінарний підхід до роботи з в'язнями, орієнтований саме на ув'язнених, що передбачає початкову оцінку, постановку цілей і періодичні перегляди з метою вимірювання прогресу. Акцент робиться на тому, щоб в'язні брали на себе більшу особисту відповідальність за власний розвиток через активну взаємодію зі спеціалізованими та неспеціалізованими службами в пенітенціарних установах.

Інтегрована система управління справами має на меті створити ефективну систему, що сприяє більш тісній співпраці та спільним практикам роботи між органами кримінальної юстиції та іншими відповідними установами, такими як соціальні та житлові служби, служби охорони здоров'я, а також пробації (там, де вони існують). У юрисдикціях, де судді беруть участь в ухваленні рішень щодо пенітенціарного управління в'язнями, вони повинні бути залучені й до процесу співпраці. Метою інтегрованого управління справами є забезпечення реалізації послідовної та комплексної стратегії управління ризиками протягом усього терміну відбування покарання і після звільнення із залученням та участю усіх відповідних відомств для підвищення ефективності та перспектив успішної реінтеграції в'язнів. Інтегроване управління справами особливо актуальне для управління засудженими, які становлять підвищений ризик, для яких характерні складні та комплексні ризики і потреби, що вимагають залучення служб різної спеціалізації.

Для того, щоб бути ефективною, інтегрована система управління справами повинна ґрунтуватися на чіткій системі обміну інформацією. Для країн з достатніми ресурсами це можна забезпечити за рахунок використання електронних інформаційних систем з доступом до них усіх відповідних відомств, де зберігається та оновлюється така інформація, як періодичні оцінки ризиків та потреб в'язнів, заходи та програми, в яких вони беруть участь, їхній прогрес та специфічні потреби в переміщенні. У деяких юрисдикціях віднесення в'язня до категорії високого ризику позначається на головному екрані електронної інформаційної системи, щоб усі відповідні установи були про це поінформовані. Це забезпечує скоординований підхід до управління ризиками та соціальної реінтеграції в'язнів. У країнах з обмеженими ресурсами такий підхід до співпраці може бути реалізований іншими способами, зокрема, за допомогою регулярних зустрічей між відповідними службами в пенітенціарній установі та зовнішніми установами.

Деякі пенітенціарні системи впроваджують процес, який включає модель планування дій на основі аналізу конкретних справ. Ця модель об'єднує в'язня, ключовий пенітенціарний персонал і персонал зовнішніх установ, а також, за необхідності, сім'ю в'язня для вивчення прогресу, досягнутого ним під час перебування під вартою, і прийняття рішення про відповідні втручання у відповідь на ризики та потреби, виявлені в рамках системи періодичної оцінки ризиків і потреб. Якщо наближається звільнення в'язня, слід також запросити низку служб громади, які можуть відіграти певну роль в успішному подальшому облаштуванні в'язня (наприклад, служби пробації, соціальні, житлові служби та служби охорони

здоров'я). Засідання повторюються через певні проміжки часу (напр., через шість місяців після винесення вироку, а потім щорічно), і перед кожним з них проводиться оцінка ризиків та потреб, які обговорюються на засіданні. Ця система гарантує присутність в'язня в центрі інтегрованого процесу управління справами та зосередження уваги на внутрішніх і зовнішніх проблемах пенітенціарної системи. Крім того, вона забезпечує регулярну платформу для обміну інформацією між відомствами, а також для спільної оцінки та управління ризиками.

IV.

Розміщення та загальні умови утримування

Одним з основоположних принципів належного управління пенітенціарною установою та й вимогою міжнародного права є гуманне поводження з в'язнями та повага до людської гідності (див. розділ 1.1). Це також означає, що адміністрація повинна забезпечити відповідність умов ув'язнення принаймні базовим потребам в'язнів, які включають в себе житло, постільну білизну та одяг, доступ до достатнього харчування та води, природне та штучне освітлення, відповідну здорову температуру, засоби особистої гігієни та санітарно-гігієнічні умови. Ці права мають усі в'язні, в тому числі ті, які становлять підвищений ризик.

У країнах з обмеженими ресурсами та в постконфліктних ситуаціях виконання цих базових вимог може становити значні труднощі, особливо там, де в'язниці переповнені, що є досить поширеним явищем. У таких юрисдикціях задоволення базових потреб може значною мірою залежати від підтримки донорських організацій, а така підтримка не завжди є доступною. Зазвичай в'язні покладаються на свої сім'ї, які забезпечують їх адекватним харчуванням, і водночас не мають достатнього простору або інших умов, які сприяють зміцненню та захисту фізичного і психічного здоров'я. Комітет з прав людини зазначив, що держави несуть пряме зобов'язання дотримуватися основних стандартів, необхідних у в'язницях, і не можуть стверджувати, що брак матеріальних ресурсів і фінансування заважає їм це робити⁴⁶.

Заходи, яких необхідно вжити для поліпшення умов утримування в'язнів, повинні починатися з перегляду політики кримінальної юстиції з метою раціоналізації використання ув'язнення, а також необхідно вжити заходів для пом'якшення наслідків переповненості й максимального використання наявних потужностей шляхом ретельного планування й творчого використання наявного простору. У жодному разі не слід забороняти сім'ям приносити їжу в'язням, якщо держава не в змозі виконати цей обов'язок належним чином, хоча їжу завжди слід ретельно перевіряти, щоб переконатися, що до в'язниці не проносяться заборонені предмети⁴⁷.

⁴⁶ Див. Комітет з прав людини, Загальний коментар 21, параграф 4 (1992). Комітет з прав людини неодноразово звертав на це увагу у відповідь на індивідуальні скарги щодо умов утримання у в'язницях (див., наприклад, справу «Муконг проти Камеруну» (*Mukong v. Cameroon*) (458/1991), CCPR, A/49/40 vol. II (21 липня 1994 р.)).

⁴⁷ Для більш детальної інформації див. Посібник УНЗ ООН зі стратегій зменшення переповненості в'язниць.

4.1. Розміщення

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 3

(...) [Т]ому пенітенціарна система не повинна, за винятком випадків виправданого відокремлення або підтримання дисципліни, посилювати притаманні такій ситуації страждання.

Правило 12

1. У місцях, де в'язні ночують у камерах або кімнатах, кожен з них повинен мати окрему камеру або кімнату. Якщо ж за особливих обставин, таких, як тимчасове перевантаження тюрми, центральному в'язничному управлінню доводиться відмовитися від цього правила, розміщувати двох в'язнів в одній і тій самій камері або кімнаті однаково є небажаним.

2. У місцях із загальними камерами в'язнів, яких в них розміщують, треба ретельно відбирати, аби переконатися, що вони здатні жити разом у таких умовах. Ночами слід здійснювати постійний нагляд, сумісний із характером закладу.

Правило 42

Загальні житлові умови, що розглядаються в цих правилах, зокрема умови, що стосуються світла, вентиляції, температури, санітарії, харчування, питної води, доступу до відкритого повітря та фізичних вправ, особистої гігієни, охорони здоров'я та виділення необхідного особистого простору, повинні поширюватися на всіх без винятку в'язнів.

Правило 113

На ніч в'язнів, які перебувають під слідством, слід розміщувати поодиночі в окремих приміщеннях, враховуючи водночас місцеві особливості, що пояснюються кліматичними умовами.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ДОВІЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Може знадобитися вжити певних заходів:

- а. Забезпечити, щоб фактичні умови утримання засуджених до довічного позбавлення волі відповідали принципам поваги до людської гідності та прийнятим мінімальним тюремним стандартам для всіх в'язнів відповідно до Стандартних мінімальних правил поведінки з ув'язненими.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, Правила 18 і 96; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XII (1); Кампальську декларацію про умови утримання у в'язницях в Африці, Рекомендації 3-5; Керівні принципи, що стосуються умов арешту, тримання під вартою в поліції та досудового ув'язнення в Африці (Луандські керівні принципи), Рекомендація 25 (f).

У деяких юрисдикціях в'язні утримуються в приміщеннях гуртожиткового типу, тоді як в інших – в одиночних камерах, камерах для двох-трьох в'язнів або у великих приміщеннях, що вміщують від шести до дванадцяти в'язнів. Там, де використовуються великі приміщення гуртожиткового типу, кількість в'язнів, що утримуються в кожному гуртожитку, може значно відрізнятися, іноді до сотні і більше в'язнів, залежно від юрисдикції та типу пенітенціарної установи.

Проживання в гуртожитках пов'язане з цілою низкою проблем безпеки, і в'язнів не слід розміщувати в гуртожитках, якщо тільки тюремний персонал не знає про них конкретно достатньо, щоб оцінити їхню придатність для спільного проживання. Велика кількість людей з кримінальним, а іноді й насильницьким минулим, які проживають разом, може призвести до того, що деякі вразливі в'язні стануть об'єктом жорстокого поводження або будуть схильні до інших видів небезпечної поведінки, наприклад, до бандитизму. В'язнів, які мали досвід

насильницької поведінки як у пенітенціарних установах, так і за їх межами, ніколи не слід розміщувати в гуртожитках. Тому розміщення в'язнів, які становлять підвищений ризик, у гуртожитках не є належною практикою і несе в собі багато ризиків. Там, де гуртожитки використовуються для розміщення в'язнів, які становлять підвищений ризик, тюремний персонал повинен проявляти особливу обережність.

Для того, щоб мати можливість наглядати за гуртожитком вночі, пенітенціарний персонал має перевіряти його через регулярні проміжки часу, що не перевищують однієї години. З міркувань безпеки тюремний персонал не повинен заходити до гуртожитків вночі поодиноці, хоча слід зазначити, що спостереження через двері часто не є ефективним у великих гуртожитках, оскільки персонал не зможе оглянути всі частини гуртожитку. Крім того, співробітник має перебувати в межах чутності від гуртожитку і мати можливість постійно чути, що відбувається всередині, щоб можна було негайно викликати допомогу. Однак це не завжди можливо у великих гуртожитках, тому в них завжди мають бути засоби для подачі сигналу тривоги, наприклад, дзвінок або шнур тривоги. Перевірки не повинні бути нав'язливими. Вони мають здійснюватися таким чином, аби не будити в'язнів. Навіть з урахуванням усіх цих запобіжних заходів, розміщення в'язнів, які становлять підвищений ризик, у спільних камерах є небезпечною стратегією, і її слід уникати.

Належною практикою є розміщення в'язнів підвищеного ризику в одиночних камерах, хоча в деяких випадках, залежно від характеру та рівня ризику, в одній камері можуть перебувати двоє або троє в'язнів, за умови, що її простір, вентиляція, меблі та санітарно-технічні засоби є достатніми для потреб двох або трьох осіб, а задоволення потреб особистої гігієни дозволяє забезпечити приватність. Однак важливо, щоб у разі спільного утримування в камері в'язні пройшли оцінку на предмет придатності до спільного тримання. Слід також зазначити, що в різних культурах в'язні віддають перевагу одиночному чи спільному проживанню, що істотно різниться між собою. У деяких юрисдикціях в'язні надають перевагу спільному розміщенню і можуть сприймати одиночне ув'язнення як ізоляцію. Це слід враховувати, по можливості, під час ухвалення рішень, не підриваючи разом з тим безпеку та охорону.

У своєму приміщенні кожен в'язень повинен мати, як мінімум, ліжко, шафу або полицю для зберігання особистих речей, стілець, на якому можна сидіти протягом дня, а також стіл або письмовий столик для роботи або навчання. Усі в'язні повинні мати засоби для виклику допомоги. Системи оповіщення в камерах повинні забезпечувати як візуальні, так і звукові засоби оповіщення. Там, де це можливо, ззовні кожної камери, кімнати або гуртожитку повинні бути встановлені панелі доступу, які дозволять персоналу відключити воду та електрику в цьому приміщенні у випадку інциденту.

У багатьох юрисдикціях все частіше використовують сантехнічні вироби (унітази, умивальники, душові піддони та кабінки, а також допоміжне обладнання), виготовлені з нержавіючої сталі або суцільного матеріалу, щоб зробити їх зносостійкими, легкими в очищенні, вандалостійкими та стійкими до зламу. Усе частіше використовуються меблі, прикріплені до підлоги або до стіни. Зазвичай вони повністю зварені або з'єднані болтами із захищеним від несанкціонованого втручання обладнанням, тому не мають незакріплених частин, які можна зламати або перетворити на зброю, потребують мінімального обслуговування і не мають порожнин, в яких можна сховати контрабандні товари. Хоча такі заходи дійсно знижують певні ризики, пов'язані з насильством та порушенням порядку в місцях позбавлення волі, вони також суттєво обмежують особисту автономію в'язнів та погіршують інституційну атмосферу в місцях позбавлення волі. Належна практика полягає в тому, щоб такі заходи були швидше винятком, ніж правилом, і застосовувалися лише у випадках, коли це виправдано оцінкою ризиків в'язня.

Нарешті, вкрай важливо, щоб розміщення в'язнів у камерах не означало ізоляції. Стандартні мінімальні правила ООН щодо поводження з в'язнями забороняють тривале та невиннозначене одиночне ув'язнення, а також одиночне ув'язнення за вироком суду – положення, що мають особливе значення для в'язнів, які становлять підвищений ризик, (див. розділ 6.5). В'язні повинні проводити якомога більше часу за межами своїх камер разом з іншими в'язнями, відібраними на основі оцінки ризиків, і брати участь у режимних заходах (див. розділ 7). Особи, які утримуються під вартою до суду, зокрема ті, що належать до групи тих, які становлять підвищений ризик, повинні користуватися спеціальним режимом відповідно до презумпції невинуватості⁴⁸. Оскільки вони не були визнані винними в скоєнні злочину, їхні умови утримування повинні бути не гіршими, а, можливо, й кращими, ніж для засуджених в'язнів.

4.2. Постільна білизна та одяг

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 20

В'язням, які не мають права носити цивільний одяг, слід видавати речі, які відповідають даному клімату і дозволяють підтримувати їхнє здоров'я в задовільному стані. Цей одяг не повинен мати ні образливого, ні принизливого вигляду.

Правило 21

Кожному в'язневі слід забезпечити окреме ліжко відповідно до національних чи місцевих норм, забезпечене окремими постільними речами, які повинні бути чистими в момент їх видачі, підтримуватися в порядку і мінятися досить часто, аби забезпечувати їхню чистоту.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, правила 20.1-20.4, 21, 97; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XI, пп. 1 і 3.

Хоча тип ліжок та постільної білизни залежить від місцевих традицій, важливо, щоб усі в'язні були забезпечені власними ліжками та постільною білизною, а також щоб надана постільна білизна була чистою та відповідала місцевому клімату. Постільну білизну слід регулярно міняти, щоб забезпечити чистоту.

Не вважається належною практикою вимагати від в'язнів носити уніформу, оскільки це є посяганням на індивідуальність людини, що посилює негативний вплив тиску установи. Якщо в'язні не мають належного одягу, придатного для кліматичних умов, в яких вони перебувають, адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечити їх одягом. Однак такий одяг ніколи не має бути принизливим чи образливим. Коли в'язням дозволяють залишити в'язницю з будь-якої причини (напр., в лікарню, у відпустку тощо), вони не повинні носити одяг, що ідентифікує їх як в'язнів.

⁴⁸ Стандартні мінімальні правила, Правило 111 (3).

4.3. Простір, освітлення, вентиляція та опалення

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 13

Усі приміщення, якими користуються в'язні, зокрема спальні, повинні відповідати всім санітарним вимогам, причому належну увагу слід приділяти кліматичним умовам і, зокрема, кубатурі цих приміщень, їх мінімальній площі, освітленню, опаленню та вентиляції.

Правило 14

У приміщеннях, де живуть або працюють в'язні:

- a. вікна повинні мати достатні розміри для того, щоб в'язні могли читати чи працювати при денному світлі, і повинні бути сконструйовані таким чином, аби забезпечувати доступ свіжого повітря, незалежно від наявності чи відсутності штучної системи вентиляції;
- b. штучне освітлення повинне бути достатнім для того, щоб в'язні могли читати чи працювати без шкоди для зору.

Див. також Європейські пенітенціарні правила (2006 р.), правила 18.1 та 18.2; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XI, п. 1.

Стандартні мінімальні правила ООН щодо поводження з в'язнями не встановлюють мінімального стандарту щодо обсягу простору, який повинен мати кожен в'язень. Це пояснюється тим, що ці стандарти були розроблені для широкого застосування в усіх юрисдикціях з усім їхнім різноманіттям кліматичних умов, культур і традицій. Ключова частина Правила 13 стосується того, що житло повинно відповідати усім вимогам охорони здоров'я. Іншими словами, адміністрація пенітенціарної установи має подбати про те, щоб умови утримання не були шкідливими для здоров'я в'язня. Деякі ключові міжнародні та регіональні органи надали ряд рекомендацій щодо мінімальної площі, яка повинна бути забезпечена для кожного в'язня.

Європейський комітет з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню і покаранню (ППП) вважає, що 4 м² житлової площі на особу є мінімальною вимогою в камері для кількох осіб і 6 м² – в одиночній камері. Санітарний блок, необхідний для кожної камери, який має бути повністю перегороджений у випадку камер на декілька осіб, не включений у цей розрахунок і повинен бути доданий. Крім того, PPP вважає, що будь-яка камера, яка використовується для розміщення в'язнів, принаймні повинна мати площу 2 м² між стінами та 2,5 м² між підлогою та стелею. Бажаним стандартом для камер з кількома в'язнями є додавання 4 м² на кожного додаткового в'язня до мінімальної житлової площі в 6 м² для камер з одним в'язнем⁴⁹. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) рекомендує мінімальну житлову площу в 5,4 м² на одного в'язня в одиночних камерах і 3,4 м² у спільних камерах. Це не є стандартами, прийнятими Організацією Об'єднаних Націй, а радше рекомендаціями МКЧХ щодо мінімальних вимог, які включають спальне місце (1,6 м²) і місце для зберігання речей, але не враховують туалету і душу (1,2 м²). В одиночних камерах мінімальна відстань між стінами камери рекомендується на рівні 2,15 м, а висота стелі повинна бути не менше 2,45 м⁵⁰.

⁴⁹ Житлова площа на одного в'язня в пенітенціарних установах: Стандарти PPP (CPT/Inf (2015) 44).

⁵⁰ Посібник УНЗ ООН зі стратегій зменшення переповненості в'язниць, стор. 15; Міжнародний комітет Червоного Хреста (2012): Вода, санітарія, гігієна та умови проживання в пенітенціарних установах: додаткові керівні положення, стор. 16-17.

Установлюючи ці специфікації, і МКЧХ, і ППП чітко заявляють, що відповідний обсяг простору не може бути оцінений лише за допомогою вимірів простору. Застосування цих специфікацій залежить від фактичної ситуації в конкретному контексті. Фактори, що можуть бути важливими в кожній конкретній ситуації затримання, охоплюють таке: стан будівлі; кількість часу, який в'язні проводять у зоні для сну; кількість людей у цій зоні; інші види діяльності, що відбуваються у приміщенні; вентиляція та освітлення; зручності та послуги, доступні у в'язниці; ступінь нагляду за в'язнями. Такий більш комплексний підхід дає більш точну картину реального стану справ для в'язнів і персоналу. Це підкреслює той факт, що всі аспекти простору та його використання взаємопов'язані, і зміна одного фактору впливатиме на інші, а також на якість індивідуального досвіду в'язня⁵¹.

Обсяг простору, який має кожен в'язень, температура і якість повітря в кожній камері – все це має серйозний вплив на фізичний і психічний стан здоров'я в'язнів. Сон у холодних, вологих, темних і непровітрюваних приміщеннях призводить до ряду захворювань, включно з туберкульозом. Тривале перебування в камерах, особливо в тих випадках, коли в'язні не працюють і не виходять з камер, окрім коротких періодів відпочинку, може призвести до атрофії м'язів. Усі ці ризики посилюються, коли місця утримання переповнені, як це часто трапляється в багатьох юрисдикціях. Там, де в'язнів змушують працювати в камерах, робочі матеріали часто ще більше захаращують приміщення, а робота в камері може призвести до додаткових проблем зі здоров'ям. Тривале перебування в погано освітленому приміщенні може призвести до незворотних наслідків для зору в'язня. Тривалий вплив лише штучного світла також може бути шкідливим як для зору в'язня, так і для його психічного стану.

З цих причин одним з основних прав усіх в'язнів, зокрема й тих, які становлять підвищений ризик, є право на достатній особистий простір і житло з вікнами, які пропускають достатньо природного світла для читання або роботи протягом дня, а також доступ до свіжого повітря для регулярного провітрювання. У деяких юрисдикціях вікна в'язнів, які становлять підвищений ризик, закривають металевими жалюзі або віконницями, нібито з міркувань безпеки, які блокують частину або все природне світло. Такі практики є неприйнятними. Безпека вікон може бути забезпечена й іншими засобами, наприклад, ґратами, які не блокують світло. В інших юрисдикціях камери для в'язнів, які становлять підвищений ризик, взагалі не мають вікон, а природне світло може потрапляти до них через дахові вікна, розташовані в коридорі за межами камер⁵². Така практика також не відповідає ані духу, ані букві Стандартних мінімальних правил Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями, в яких чітко наголошується на необхідності наявності вікон не лише для того, щоб в'язні могли читати чи працювати при природному освітленні, але й для того, щоб вони мали доступ до свіжого повітря. Натомість у деяких країнах в'язням, які становлять підвищений ризик, можуть забороняти зашторювати вікна – практика, яка може порушувати їхній режим сну і яка не має жодного обґрунтування з точки зору безпеки.

Доступ до штучного світла також важливий з точки зору забезпечення можливості для в'язнів читати або працювати в умовах недостатнього денного освітлення. В'язні повинні мати можливість самостійно регулювати освітлення, оскільки неможливість ухвалити рішення про ввімкнення чи вимкнення світла додатково загострює відчуття безсилля та зневіри з боку в'язня, порушуючи його почуття автономії. У цьому контексті важливо зазначити, що Стандартні мінімальні правила ООН щодо поводження з в'язнями забороняють поміщати в'язня в темну або постійно освітлену камеру⁵³. Так, кожна камера повинна мати вимикач світла всередині камери, а також вимикач ззовні камери, щоб персонал міг увімкнути світло

⁵¹ Там саме; Житлова площа на одного в'язня в пенітенціарних установах: Стандарти ППП (CPT/Inf (2015) 44, Додаток.

⁵² Шалев С. (2009): *Супермакс – контроль ризику через одиночне ув'язнення*, стор. 117-18.

⁵³ Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй, Правило 43 (1) (с).

для перевірки в'язнів, коли це необхідно. Якщо в'язні, які становлять підвищений ризик, утримуються в гуртожитках (що не рекомендується), світло потрібно залишати увімкненим, але приглушеним, щоб персонал міг ефективно наглядати за в'язнями в нічний час доби. Світло також може залишатися увімкненим вночі у випадках, коли в'язні схильні до суїциду або самопошкодження, тимчасово, поки вони отримують належне лікування, що відповідає їхнім потребам.

У камерах, де утримуються всі в'язні, зокрема й ті, які становлять підвищений ризик, слід підтримувати відповідну температуру, яка гарантує, що фізичному здоров'ю в'язнів не загрожує небезпека, беручи до уваги місцевий клімат і сезонні коливання.

4.4. Харчування та питна вода

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 22

3. Адміністрація пенітенціарних установ мусить у визначені години забезпечувати кожного в'язня їжею, достатньо калорійною для підтримання його здоров'я і сил. Вона повинна мати добру якість, бути добре приготовленою і поданою.

4. Кожен в'язень повинен мати питну воду, коли відчуватиме в ній потребу.

Див. також Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XI та Європейські пенітенціарні правила, правила 22.1-22.6.

Доступ до достатнього харчування та води є одним з найбільш фундаментальних прав усіх в'язнів, зокрема й тих, які становлять підвищений ризик. Їжа, яку надають в'язням, які становлять підвищений ризик, має бути свіжою, поживною, належним чином збалансованою та достатньо калорійною. Будь-який директор в'язниці з готовністю визнає, що скарги на якість та/або кількість їжі є одними з найпоширеніших, що надходять до нього або до неї. Один з простих способів для директора пенітенціарної установи оцінити обґрунтованість таких скарг – це регулярно куштувати або пробувати їжу, яку подають в'язням.

Адміністрація повинна забезпечувати недопущення дискримінації, а також вживати позитивних заходів для задоволення будь-яких особливих дієтичних потреб відповідно до релігійних переконань в'язнів⁵⁴. Це важливо не тільки з точки зору свободи віросповідання та обов'язку держави поважати релігійні переконання кожної людини, але й з точки зору належного управління пенітенціарними установами. Якщо в'язням не забезпечуються потреби, передбачені їхніми релігійними переконаннями, це може призвести до незадоволення, стресу і напруженості в установі, ставлячи під загрозу порядок і дисципліну.

Окрім якості та кількості їжі, іншими важливими факторами, пов'язаними з харчуванням, є те, де, коли і як часто приймається їжа та з якого посуду. Їжу слід подавати у звичайний час, подібно до часу, коли їжа подається на волі. Персонал установи також повинен докласти всіх зусиль для того, щоб посуд був чистим і відповідав місцевим звичаям прийому їжі. Кухні, де готується їжа, повинні відповідати вимогам гігієни та бути вільними від паразитів.

⁵⁴ Див. доповіді Спеціального доповідача з питань свободи релігії та переконань Асми Джахангіра, зокрема документи Організації Об'єднаних Націй A/60/399, п. 75; A/HRC/4/21/Add.1, п. 57-68; та A/HRC/10/8, п. 44.

В'язням, які становлять підвищений ризик, можуть дозволяти самостійно готувати їжу в загальній зоні їхніх блоків або на кухні, що знаходиться поруч з їхніми камерами. Такі заходи допомагають підвищити їхнє відчуття автономії та позитивно впливають на психічне здоров'я. Кухонне приладдя, до якого мають доступ в'язні, потребує ретельного нагляду та обліку. Однак в'язням, які становлять небезпеку для оточуючих, не можна дозволяти користуватися гострими ножами та іншими аналогічними предметами. У деяких юрисдикціях кухонне приладдя забирають у в'язнів після приготування їжі, щоб запобігти його використанню як засобу для втечі. Головне – проводити оцінку ризиків і вживати відповідних заходів, коли ризик змінюється.

Питна вода повинна бути доступна в'язням повсякчас. Якщо камери не обладнані кранами з питною водою, персонал має розробити систему регулярного постачання придатної для пиття води. Така система може полягати у видачі в'язням чистих пластикових пляшок або інших безпечних контейнерів для зберігання води, наприклад, у забезпеченні постійної наявності чистої води в камері, без необхідності просити її.

4.5. Санітарні умови, чистота та особиста гігієна

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 15

Санітарні вузли повинні бути обладнані належним чином, аби кожен в'язень міг задовольнити свої природні потреби, коли йому це потрібно, в умовах чистоти і пристойності.

Правило 16

Кількість лазень і душових повинна бути достатньою для того, щоб кожен в'язень міг і був зобов'язаний приймати ванну або душ за температури, яка підходить для даного клімату, і так часто, як цього вимагають умови загальної гігієни, з урахуванням пори року і географічного регіону, але в будь-якому випадку принаймні раз на тиждень у помірному кліматі.

Правило 17

Всі частини закладу, якими регулярно користуються в'язні, мають завжди утримуватися в належному порядку і суворій чистоті.

Правило 18

5. Від в'язнів слід вимагати утримувати себе в чистоті. Для цього їх треба забезпечувати водою і туалетним приладдям, необхідним для підтримання чистоти і здоров'я.

6. Для того, щоб в'язні могли зберігати зовнішній вигляд, сумісний з їхньою людською гідністю, їм треба надавати можливість дбати про свою зачіску і бороду, дозволяючи чоловікам регулярно голитися.

ПРАВИЛ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ЖІНКАМИ-В'ЯЗНЯМИ ТА ПОКАРАННЯ ДЛЯ ЖІНОК-ПРАВОПОРУШНИЦЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ (Бангкокські правила)

Правило 5

Приміщення для розміщення жінок-в'язнів повинні бути обладнані засобами та матеріалами, необхідними для задоволення особливих гігієнічних потреб жінок, зокрема безкоштовними гігієнічними прокладками та регулярним постачанням води для особистої гігієни дітей та жінок, зокрема жінок, які займаються приготуванням їжі, а також вагітних, жінок, які годують груддю, або жінок під час менструації.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, правило 19; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XI, п. 2.

Здатність в'язнів дотримуватися особистої гігієни значною мірою визначає їхню здатність зберігати самоповагу. Особиста гігієна також відіграє фундаментальну роль у підтримці фізичного здоров'я. Адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечити в'язнів, як мінімум, милом, зубними щітками, зубною пастою та рушниками. Якщо в'язням дозволено отримувати або купувати такі предмети ззовні, пенітенціарна установа все одно несе відповідальність за наявність цих предметів, оскільки деякі в'язні не можуть собі їх дозволити. Крім того, в'язні повинні мати регулярний доступ до належних умов для миття та прийняття душу. Безперешкодний доступ до гарячої та холодної проточної води, очевидно, був би бажаним і кожна установа має прагнути до цього. У тропічному кліматі в'язні можуть використовувати холодну воду для вмивання. Якщо гаряча вода подається недостатньо часто, можна вжити заходів для підігріву води та забезпечити в'язнів умивальниками. В'язні, зайняті на дуже важких або брудних роботах, повинні мати можливість приймати душ в кінці кожної зміни. Більше того, в'язні повинні мати доступ до умивальників (не в житлових приміщеннях) для прання особистого одягу.

З точки зору управління ризиками, адміністрація пенітенціарної установи повинна пам'ятати, що душеві у в'язницях є зонами підвищеного ризику, як з точки зору потенційної можливості втечі, так і з точки зору особистої безпеки. Персонал має здійснювати ефективний нагляд за душевими і не боятися залякування з боку в'язнів через це. Такий нагляд обов'язково має здійснюватися співробітниками тієї ж статі, що й в'язні.

В'язням слід дозволити за бажанням відрощувати волосся на обличчі, а чоловікам, які не мають бороди, слід дозволити регулярно голитися. Доступ до лез або інших інструментів для гоління може з міркувань безпеки потребувати ретельного нагляду⁵⁵. У цілому, голови в'язнів не можна голити проти їхньої волі, за винятком обґрунтованих медичних показань. Також важливо враховувати гендерні потреби жінок-в'язнів, коли йдеться про особисту гігієну. Приміром, жінки повинні мати доступ до води в будь-який час, особливо під час менструації, вагітності або грудного вигодовування⁵⁶. До того ж, слід визнати, що особиста гігієна і туалет також можуть містити в собі релігійний вимір. Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями передбачають обов'язок поваги до релігійних переконань і моральних заповідей в'язнів і забороняють будь-яку дискримінацію стосовно цього. Це означає, що в'язні повинні мати можливість піклуватися про свою особисту гігієну відповідно до своїх релігійних переконань⁵⁷.

Усі в'язні, включно з тими, які становлять підвищений ризик, повинні мати постійний доступ до туалету. Ніхто не повинен опинятися в ситуації, коли його здатність задовольнити найпростіші фізичні потреби залежить від наявності або готовності охоронця відчинити двері та провести в'язня до туалету. Туалети, розташовані в камерах або поруч з ними, повинні мати кришки і бути відокремлені від житлової зони стіною або, як мінімум, перегородкою. Це особливо важливо в установах, де в'язні їдять у камері. Усі в'язні повинні мати можливість користуватися туалетом наодинці, окремо від інших в'язнів. Це означає візуальний скринінг всього тіла з усіх точок камери або кімнати. У спільному розміщенні повинна бути санітарна прибудова, провітрювана окремо від житлової зони. В однокамерних приміщеннях персонал не має права мати візуальний доступ до туалету, за винятком

⁵⁵ Крім того, співробітники повинні стежити за тим, щоб інструменти для гоління не були спільними для двох або більше в'язнів.

⁵⁶ Жінки під час менструації повинні мати можливість підмиватися та прати білизну так часто, як їм потрібно, і бути забезпечені гігієнічними засобами, які зазвичай використовуються жінками під час менструації в країні (такі як прокладки, тампони, вата, полотняні серветки). Ці заходи повинні бути доступними для жінок-в'язнів в умовах, коли їм не потрібно соромитися просити про них. У тих пенітенціарних установах, де жінки перебувають разом зі своїми дітьми, слід забезпечити належні гігієнічні умови та зручності для немовлят. Для більш детальної інформації див. Посібник УНЗ ООН з питань жінок та ув'язнення (2-е видання).

⁵⁷ Стандартні мінімальні правила ООН, правило 2 (1); також див. Правило 66.

випадків, коли в'язень становить загрозу самопошкодження або суїциду (що підтверджено медичним працівником). У таких випадках, а також у камерах гуртожиткового типу, якщо з міркувань безпеки необхідний нагляд за туалетними приміщеннями, такий нагляд завжди повинен здійснюватися співробітниками тієї ж статі, що й в'язні. Слід докласти зусиль, щоб забезпечити всі камери туалетами, що змиваються; якщо це неможливо, контейнери, що використовуються, потрібно спорожняти кілька разів на день. Туалетний папір і проточна вода повинні бути в постійному доступі.

В'язні мають підтримувати чистоту у своїх камерах, а адміністрація має забезпечити їх необхідним для цього інвентарем: відрами, милом, швабрами, віниками тощо. У кожній пенітенціарній установі слід розробити порядок підтримання чистоти в місцях загального користування, залучаючи до цієї роботи в'язнів, а також розробити систему винагороди або заохочень за виконану роботу. Слід запровадити відповідні процедури безпеки для спостереження за в'язнями під час виконання ними обов'язків з прибирання, а також забезпечити, щоб усі небезпечні матеріали (хімікати, миючі засоби, їдкі речовини тощо), які видаються в'язням або забираються персоналом, були в кількості, необхідній для виконання безпосереднього завдання, і були поміщені в каністри або контейнери з етикетками, що дозволяють ідентифікувати їхній вміст.

4.6. Особливі умови ув'язнення

У деяких країнах лідерам банд і організованих злочинних угруповань можуть надаватися особливі привілеї, наприклад, кращі умови проживання, а також дозволяється зберігати в камерах більше особистого майна. В інших – забезпечені в'язні можуть придбати більш привілейовані умови утримання. Жодному в'язню не повинні надаватися особливі привілеї на підставі його статусу чи статків. Це все ж відрізняється від заходів із захисту та дотримання прав в'язнів із особливими потребами, які є необхідними, і які не слід розглядати як надання привілеїв⁵⁸.

Кожна пенітенціарна установа повинна мати документально зафіксовану політику, що встановлює стандарти умов тримання в камерах, кімнатах або гуртожитках, обмеження на кількість особистого майна, яке може мати при собі в'язень, який становить підвищений ризик, перелік дозволених предметів та їхню максимальну вартість, а також процедури управління майном в'язнів. Кількість і тип дозволеного майна повинні суворо контролюватися. Усі предмети, яких немає в описі майна ув'язненого або у списку дозволеного майна, повинні бути конфісковані під час обшуку. Запобігання корупції та маніпуляціям персоналом також є життєво важливим у цьому відношенні (див. розділ 2).

 Про законні стимули та заслужені привілеї див. розділ 6.2.2.

⁵⁸ Стандартні мінімальні правила ООН, Правило 2 (2).

4.7. В'язні, яким було винесено смертний вирок

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 45

7. Одиночне ув'язнення (...) не призначається на підставі вироку в'язня.

РЕЗОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РАДИ 1996/15

Економічна і Соціальна Рада (...) 7. вимагає від держав-учасниць, в яких смертна кара може бути застосована з метою ефективного застосування Мінімальних стандартних правил [ООН] поведіння з ув'язненими, зводити до мінімуму страждання ув'язнених, засуджених до смертної кари, і уникати будь-якого посилення таких страждань.

У деяких пенітенціарних системах засуджені до смертної кари утримуються окремо від усіх інших в'язнів у зоні, яку часто називають «камерою смертників». У низці країн це передбачає розділення в тій чи іншій формі одиночного ув'язнення без будь-яких обґрунтувань з точки зору безпеки. Похмура ізоляція і роки невизначеності щодо часу страти можуть призвести до того, що іноді називають «синдромом/феноменом камери смертників», який Європейський суд з прав людини визнав жорстоким, нелюдським і таким, що принижує гідність, покаранням, що порушує міжнародне право в галузі прав людини⁵⁹. В інших країнах в'язнів утримують у загальних камерах разом з іншими ув'язненими, які перебувають у такому ж правовому становищі.

Засуджені до смертної кари в'язні, які становлять підвищений ризик, зберігають усі права, які мають ув'язнені взагалі. Крім того, в'язні, засуджені до смертної кари, мають особливі потреби через те, що це найсуворіша міра покарання, до якої вони засуджені. Тому важливо забезпечити, щоб засуджені до смертної кари не отримували більш низький рівень поведіння в таких питаннях, як харчування, медичне обслуговування, гігієна, фізичні вправи, діяльність та спілкування з іншими в'язнями. Комітет з прав людини також роз'яснив, що в'язні, які становлять підвищений ризик і яким загрожує смертна кара, не повинні піддаватися непотрібним обмеженням на пересування в межах пенітенціарної установи або більш суворому поведінню лише тому, що їх засуджено до смертної кари.

«Комітет зазначає, що автор [Ксав'єр Еванс] утримувався в одиночній камері смертників протягом п'яти років, у камері розміром трохи меншій за 2 на 3 метри, без жодних санітарних умов, окрім відра для помий, без природного освітлення, його випускали з камери лише один або два рази на тиждень, під час яких він був у наручниках, і з абсолютно неадекватним харчуванням, яке не враховувало його особливих дієтичних потреб. Комітет вважає, що ці – незаперечні – умови тримання під вартою, взяті разом, становлять порушення пункту 1 статті 10 Пакту».

Джерело: Комітет з прав людини, Ксав'єр Еванс проти Тринідаду і Тобаго, 2003.

Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поведінки з в'язнями віддзеркалюють цю позицію, виключаючи застосування одиночного ув'язнення, якщо воно ґрунтується виключно на вироку суду, що стосується в'язнів, засуджених до смертної кари. З точки зору належного управління пенітенціарними установами, немає жодних виправдань для постійного утримання таких в'язнів, які становлять підвищений ризик, в ізольованих умовах, де вони не мають доступу до будь-яких можливостей для роботи, освіти чи культурної діяльності. Їхній смертний вирок не повинен тягнути за собою додаткове покарання щодо умов їхнього утримання, а адміністрація повинна зробити все можливе, щоб зменшити душевні страждання, які можуть виникнути внаслідок характеру вироку і тривалого процесу апеляції.

⁵⁹ *Соєрінг проти Сполученого Королівства*, Європейський суд з прав людини, заява, ап. No. 00014038/88 (7 липня 1989); підтверджено Парламентською асамблеєю Ради Європи в 2001 (Резолюція 1253).

Забезпечення ефективної системи безпеки

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ

Правило 89

8. (...) Бажано навіть градувати суворість цих заходів залежно від потреб різних груп. (...)

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 51

1. Заходи безпеки, які вживаються щодо окремих ув'язнених, повинні бути мінімально необхідними для забезпечення їхнього надійного утримання.

Правило 53

1. Спеціальні заходи максимального рівня безпеки повинні вживатися тільки у виключних обставинах.
2. Повинні існувати ясні процедури, яких необхідно дотримуватись, застосовуючи такі заходи щодо будь-якого ув'язненого.
3. Характер будь-яких таких заходів, тривалість та підстави для їхнього застосування мусять бути визначені у національному законодавстві.
4. Застосування цих заходів у кожному випадку мусить ухвалюватися повноважним органом на конкретно визначений термін.

Довіра до будь-якої пенітенціарної системи ґрунтується на її здатності утримувати під вартою в'язнів, які становлять підвищений ризик, – іншими словами, запобігати втечам. Запобігання втечам є важливим напрямком діяльності керівництва пенітенціарних установ, оскільки воно захищає громадськість від подальших злочинних дій, сприяє зміцненню довіри громадськості, ЗМІ та політиків до системи кримінального правосуддя, а також дає можливість в'язням отримати користь від реабілітаційних заходів, що проводяться в рамках пенітенціарної системи. Наслідки втеч в'язнів, які становлять підвищений ризик, можуть бути серйозними. Відомі випадки, коли в'язні, що втекли з місць позбавлення волі, вчиняли терористичні акти, вбивали та/або завдавали тяжких тілесних ушкоджень громадянам і співробітникам правоохоронних органів, а також вчиняли інші тяжкі злочини. Разом з тим під пенітенціарною безпекою також маються на увазі заходи, необхідні для того, щоб такі в'язні не керували злочинною діяльністю, що відбувається за межами установи.

Така злочинна діяльність може бути пов'язана з організованою злочинністю, керівництвом терористичною або бандитською діяльністю, організацією незаконного обігу наркотичних засобів, залякуванням або корумпуванням свідків, суддів, адвокатів або присяжних⁶⁰.

Забезпечення безпеки є фундаментальною навичкою в управлінні пенітенціарними установами та в'язнями. Це навичка, яка відрізняє управління пенітенціарною системою від більшості інших організацій або професій, включно з поліцією. Хоча перебування у в'язниці не подобається в'язням, більшість з них приймають реальність свого становища. За умови дотримання належних заходів безпеки та справедливого поводження, вони не намагаються втекти або істотно порушити звичний режим роботи пенітенціарної установи. Проте незначна кількість в'язнів цілком може зробити все, що в їхніх силах, щоб спробувати втекти. Як підкреслювалося в розділі 4, це означає, що пенітенціарна адміністрація має оцінювати на індивідуальній основі ризик, який становить кожен в'язень, щоб переконатися, що всі вони перебувають у належних безпекових умовах, не надто високих і не надто низьких. Різні рівні ризику вимагають різних рівнів безпеки.

Існує низка причин, чому заходи безпеки, які застосовуються до в'язнів, повинні бути мінімально необхідними для забезпечення їх безпечного утримання під вартою. Чим менша кількість в'язнів максимального рівня безпеки, тим більша ймовірність того, що персонал буде знати про таких в'язнів і зосередить на них свою увагу. Крім того, нижчі рівні безпеки, як правило, передбачають більш гуманне поводження, ніж вищі рівні безпеки, тому належна практика полягає саме в утриманні якомога меншої кількості в'язнів в умовах максимального рівня безпеки. На практиці безпека коштує дорого, тому чим більше в'язнів утримується в умовах підвищеної безпеки, тим більші витрати для держави.

Забезпечити безпечне тримання під вартою в'язнів, які становлять підвищений ризик, можна, водночас дотримуючись їхніх фундаментальних свобод і прав людини. Зрозуміло, що обмеження певних прав можуть бути необхідними і законними, але вони ніколи не повинні заходити аж так далеко, щоб принижувати людську гідність в'язнів. У деяких юрисдикціях застосовується підхід, що передбачає посилену охорону периметра для запобігання втечі та забезпечення захисту населення, а також більш динамічну внутрішню безпеку, яка дозволяє проводити цілеспрямовану роботу та контролювати контакти з сім'ями та зовнішнім світом. Ці питання будуть розглянуті в наступних розділах.

5.1. Фізичні аспекти безпеки

Фундаментальним аспектом безпеки пенітенціарної установи є її фізична безпека. Аспекти фізичної безпеки включають архітектуру будівель в'язниць, міцність стін цих будівель, решітки на вікнах, дверях і стінах житлових приміщень, характеристики стін по периметру, а також парканів, сторожових веж і так далі. Вони також охоплюють надання фізичних допоміжних засобів, таких як замки, камери, системи сигналізації (внутрішні та зовнішні), рентгенівські апарати, металопшукачі та радіостанції.

⁶⁰ У коментарі до Рекомендації CM/Rec (2014) 3 Комітету міністрів Ради Європи щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, зазначено, що особи, небезпека яких визначається їхньою причетністю до організованої злочинності та/або тероризму, становлять особливу загрозу, зокрема, в питаннях безпеки та громадського порядку: «[Н]еобхідно уникати розвитку таких явищ, як насильство та/або схилення до навернення якомога більше прихильників в місцях позбавлення волі; у разі необхідності ці небезпечні правопорушники повинні утримуватися в пенітенціарних установах, розташованих далеко від місць активної діяльності злочинних організацій; ці небезпечні правопорушники не повинні мати можливості продовжувати свою злочинну діяльність, перебуваючи в місцях позбавлення волі (наприклад, вони не повинні мати можливості передавати накази своїм співникам на волі)» (КМ (2014) 14 дод. 1, абз. 21).

Належна практика передбачає встановлення мінімальних стандартів фізичної безпеки для кожного типу пенітенціарних установ і для кожного елементу установи. Наприклад, специфікація для захисту периметра може включати зовнішню бетонну стіну і внутрішню тюремну огорожу з сітки.

Зазначаються параметри щодо висоти, ширини, фундаменту, будівельних матеріалів і методу будівництва, а також відстань між стіною і парканом, тип і розташування освітлення периметра, системи сигналізації по периметру і, де це можливо, системи відеоспостереження, яка вмикатиме камери у разі спрацьовування сигналу тривоги по периметру.

Розробляючи фізичні аспекти безпеки, необхідно знайти баланс між найкращим способом досягнення необхідного рівня безпеки та необхідністю дотримання поваги до людської гідності в'язнів. Так, наприклад, можна використовувати архітектурні рішення, які відповідають вимогам безпеки вікон камер і гуртожитків, але в той же час відповідають стандартам доступу до природного світла і свіжого повітря. Фізичні засоби безпеки, такі як камери, системи моніторингу та сигналізації, за визначенням є втручанням в особисте життя, і їх використання має бути передбачено відповідними законами, політикою або нормативними актами. Ухвалюючи рішення про місце їх розміщення, необхідно дотримуватися балансу між законними безпековими вимогами та зобов'язанням поважати приватне життя людини.

Використання засобів фізичної безпеки, таких як ланцюги, кайданки та кайдани, які застосовуються безпосередньо до в'язнів, може мати суперечливий характер. Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями детально розглядають обставини, за яких можуть застосовуватися засоби фізичної безпеки, а також принципи, якими слід керуватися, застосовуючи їх. Однак в правилах також підкреслюється, що «[а]дміністрації пенітенціарної установи слід намагатися використовувати та навчати використанню таких методів контролю, які б усували необхідність застосування засобів обмеження рухомості або зменшували їхній жорсткий характер»⁶¹.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 47

1. Забороняється використовувати ланцюги, кайдани або інші засоби обмеження рухомості, які за своєю суттю є принизливими або викликають біль.
2. Інші засоби обмеження рухомості слід використовувати лише, коли це передбачено законодавством та за таких обставин:
 - a. для запобігання втечам під час перевезення за умови, що вони будуть зняті, щойно в'язень постане перед судовим чи адміністративним органом;
 - b. якщо інші заходи контролю виявляються недієвими, за наказом керівника пенітенціарної установи для того, щоб завадити в'язню заподіяти шкоду собі чи іншим або ж завдати матеріальної шкоди; у таких випадках керівник установи негайно попереджає лікаря або інших кваліфікованих медичних працівників та повідомляє вищий за рівнем адміністративний орган.

Правило 48

1. Коли використання засобів обмеження рухомості дозволено (...), застосовуються такі принципи:
 - a. засоби обмеження рухомості мають застосовуватися виключно тоді, коли жодна інша менш сувора форма контролю виявляється не дієвою для усунення ризиків, пов'язаних із переміщенням без обмежень;

⁶¹ Стандартні мінімальні правила ООН, Правило 49.

- b. метод обмеження рухомості має бути найменш інтрузивним з тих, що необхідні та реально доступні для контролю за переміщенням в'язня, з урахуванням рівня та характеру ризиків;
- c. засоби обмеження рухомості мають застосовуватися лише протягом необхідного періоду часу і мають бути зняті якомога швидше після зникнення ризиків, пов'язаних із переміщенням без обмежень.

2. Засоби обмеження рухомості у жодному разі не застосовують для жінок перед початком, під час та відразу після пологів.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, Правило 68.

Хоча фізична безпека є ключовим елементом забезпечення недопущення втечі в'язнів, які становлять підвищений ризик, спостерігається тенденція до надмірного покладання на фізичні елементи безпеки, що може мати негативний вплив на гуманність умов утримування у пенітенціарних установах. Відсторонення пенітенціарного персоналу від усіх або більшості прямих контактів з в'язнями, наприклад, за допомогою фізичних бар'єрів, навряд чи може бути виправданим з міркувань безпеки. Пенітенціарні установи також мають забезпечити незалежність від одного типу фізичного методу охорони, щоб запобігти стихійним лихам, людським помилкам та технічним збоям, які можуть призвести до виходу з ладу фізичного методу охорони⁶².

5.2. Процедурні аспекти безпеки

У багатьох юрисдикціях пенітенціарна система складається з різноманітних будівель, багато з яких побудовані в минулих століттях, інші є занедбаними військовими таборами, а деякі – сучасними спеціально побудованими спорудами. Фізична структура цих старих пенітенціарних установ часто занедбана і характеризується такими недоліками, як обмежена видимість і відсутність огляду. Зміцнення внутрішніх конструкцій часто не відповідає найновішим стандартам. Тому надзвичайно важливо, щоб фізична безпека доповнювалася іншими формами безпеки.

Це вимагає ефективних систем і процедур, скоординованих як на національному, так і на місцевому рівнях. Процедури відіграють важливу роль у запобіганні втечам і вважаються фундаментальним аспектом безпеки пенітенціарних установ. Співробітники пенітенціарних установ найчастіше дізнаються або отримують нагадування про те, як саме виконувати завдання, пов'язані з безпекою, через процедури. Оскільки наша пам'ять схильна підводити нас, то більшість людей, швидше за все, забудуть, як виконувати завдання, яке не повторюється досить часто, – звідси й виникає потреба в процедурах. У кожній установі має бути чітко визначений порядок дій, який описує, як і коли персонал повинен виконувати певні функції. Процедури стають все більш важливими з розширенням використання передових технологій, особливо це стосується процедур моніторингу систем відеоспостереження, систем охорони периметра та електронних замків.

Процедура може бути визначена як процес, що був стандартизований як підхід, що має забезпечити регулювання, послідовність та об'єктивність, а також допомогти керівникам та персоналу пенітенціарних закладів виконувати свої обов'язки. Процедури часто включають контрольні списки, що забезпечують додатковий контроль для гарантування належного виконання роботи. Процедури також можуть надавати докладну інформацію

⁶² Там, де це можливо, три різні системи (цифровий аналіз зображень, термовізуальний аналіз, мікрохвильове випромінювання, електромагнітні поля та фізичний тиск) зазвичай забезпечують достатню надійність.

про специфічні проблеми, які, як відомо, можуть виникати. На основі політики та процедур визначаються оптимальні способи виконання завдань та забезпечується їх послідовне застосування в кожній окремій установі та в усіх пенітенціарних установах загалом. Точніше кажучи, політика визначає, що саме має бути зроблено, тоді як процедури:

- Окреслюють, як впроваджувати політику;
- Визначають низку кроків, які необхідно здійснити для досягнення кінцевої мети;
- Передбачають механізми реалізації політики;
- Слугують оперативним довідником у кризових ситуаціях;
- Є основою навчання персоналу;
- Допомагають усунути проблему так званої «єдиної точки відмови».

Належні процедури мають такі ознаки. Вони написані і представлені зрозумілою і доступною мовою, в належному форматі; видані вчасно для належного виконання; максимально короткі, без виключення необхідного матеріалу; доступні, відтворювані і можуть бути оновлені та/або видалені.

Безпечі процедури можуть охоплювати численні аспекти роботи, пов'язаної з безпекою. Як мінімум, належна практика передбачає наявність процедур, що охоплюють такі питання: (a) стратегія та проведення обшуку; (b) моніторинг та облік в'язнів; облік предметів, що становлять ризик, таких як інструменти; (c) моніторинг контактів із зовнішнім світом; (d) оцінка та класифікація в'язнів; (e) зв'язок та спостереження; та (f) системи збору інформації та аналізу даних з питань безпеки.

5.2.1. Обшуки

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 50

Закони та нормативно-правові акти, що регулюють обшуки в'язнів та камер, повинні відповідати зобов'язанням міжнародного права та враховувати міжнародні стандарти і норми, беручи до уваги необхідність забезпечення охорони у в'язниці. Обшуки проводяться у такий спосіб, аби забезпечувати прояв поваги до людської гідності та недоторканності особистого життя людини, яку обшуковують, а також дотримуються принципи пропорційності, законності та необхідності.

Правило 51

Обшуки не повинні використовуватися з метою переслідування, залякування чи невинуватого втручання в приватне життя в'язня. Для підзвітності адміністрація пенітенціарної установи повинна вести належний облік обшуків, зокрема обшуків із роздяганням, обшуків із обстеженням порожнин тіла та обшуків камер. У записах мають міститися дані про причини таких обшуків, осіб, які їх проводили, та результати обшуків.

Правило 52

1. Інтрузивні обшуки, зокрема обшуки із роздяганням та обстеженням порожнин тіла, повинні проводитися виключно за крайньої необхідності. Адміністрація пенітенціарних установ рекомендується розробляти та використовувати відповідні альтернативи інтрузивним обшукам. Інтрузивний обшук повинен проводитися за зачиненими дверима підготовленим працівником тієї самої статі, що і в'язень.

2. Обшуки з обстеженням порожнин тіла проводяться виключно кваліфікованими медичними працівниками, але не тими, чиєю головною відповідальністю є медичне обслуговування в'язнів, або проводяться співробітниками, які пройшли щонайменше належну підготовку в медичних працівників з питань дотримання стандартів гігієни, охорони здоров'я та безпеки.

Правило 60

3. Допуск відвідувачів до пенітенціарної установи залежить від згоди відвідувача пройти обшук. Відвідувач може в будь-який момент відкликати свою згоду, але в цьому випадку адміністрація пенітенціарної установи може відмовити йому в доступі.

4. Процедури обшуку та допуску відвідувачів не повинні бути принизливими, а повинні регламентуватися принципами, принаймні такого ж захисного характеру, як і ті, що викладені у правилах 50-52. Слід уникати обшуків із обстеженням порожнин тіла і не проводити такі обшуки щодо дітей.

ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ЖІНКАМИ-В'ЯЗНЯМИ ТА ПОКАРАННЯ ДЛЯ ЖІНОК-ПРАВОПОРУШНИЦЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ (Банг-кокські правила)

Правило 19

Слід вживати ефективних заходів для забезпечення захисту гідності та поваги до жінок-в'язнів під час проведення особистих оглядів, які повинні здійснюватися тільки жіночим персоналом, що пройшов належну підготовку з відповідних методів обшуку, та відповідно до встановлених процедур.

Правило 20

На заміну обшукам з роздяганням та інвазивним особистим обшукам мають бути розроблені альтернативні методи перевірки, такі як сканування, з метою уникнення шкідливого психологічного та можливого фізичного впливу інвазивних особистих обшуків.

Правило 21

Під час обшуку персонал пенітенціарної установи повинен проявляти компетентність, професіоналізм і делікатність та з повагою і гідністю ставитися до дітей, які перебувають в установі разом з матір'ю, а також до дітей, які відвідують в'язнів.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, Правило 54; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XXI.

Багато незаконних предметів потрапляють до в'язниць під час візитів відвідувачів⁶³. Первинний обшук відвідувачів після прибуття є основним запобіжником контрабанди. Процедури обшуку відвідувачів повинні бути чітко викладені в письмових інструкціях, а персонал має пройти відповідну підготовку та володіти навичками використання рентгенівського обладнання та металодетекторів. Важливо зазначити, що процедури обшуку та входу не повинні бути принизливими, особливо у випадку дітей, які відвідують в'язнів, і що, на відміну від в'язнів, відвідувачі можуть у будь-який момент відкликати свою згоду на обшук. Водночас не слід ігнорувати процедури через брак часу, агресивність в'язнів чи відвідувачів або заради досягнення поставлених статистичних цілей. Послідовність застосування процедур повинна ретельно контролюватися. Варто також ретельно продумати планування та процедури в кожній кімнаті для відвідувачів.

Після проникнення заборонених предметів до пенітенціарної установи єдиним захистом від їхнього використання є ретельна програма обшуку. Стратегії обшуку мають керуватися не амбіціями, а реалістичною оцінкою того, що необхідно, і того, що можливо. Реалістична політика обшуку на місцевому рівні, що здійснюється належним чином і професійно, мати-

⁶³ Інші шляхи потрапляння заборонених предметів до пенітенціарної установи включають: корупційні дії персоналу; повернення в'язнів до пенітенціарної установи (з робочих заходів, судових засідань або тимчасової відпустки); та/або предмети, які підкидають до пенітенціарної установи.

ме стримуючий вплив на в'язнів. Існують різні зони пенітенціарної установи або ситуації, в яких необхідний обшук, зокрема, обшук в'язнів, відвідувачів, персоналу, підрядників, транспортних засобів, обладнання, товарів, сховищ, пошти, майна, майстерень, спортивних майданчиків і житлових приміщень. Деякі пенітенціарні системи широко використовують спеціально навчених собак для виявлення наркотичних засобів, вибухових речовин, зброї та мобільних телефонів. Оскільки в'язні можуть порушити фізичний захист камери, пошкодивши ґрати, замки або інші засоби фізичного захисту (стіни, стелю та підлогу), в'язниці повинні мати процедури для проведення перевірок стану камер з частотою, сумісною з їхніми індивідуальними потребами.

Враховуючи важливість обшуків для забезпечення безпеки в пенітенціарній установі, а також можливість зловживань, якщо вони проводяться неналежним чином, Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями містять детальні інструкції щодо проведення обшуків. Важливо зазначити, що обшуки не повинні використовуватися як засіб переслідування, залякування або невинуватеного втручання в особисте життя в'язня, а адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечити підзвітність шляхом ведення належної документації про обшуки, зокрема, щодо осіб, які їх проводили. Персонал повинен особливо уважно і чуйно ставитися до обшуку жінок-в'язнів. Чоловіки-працівники ніколи не повинні брати участь в особистих обшуках жінок-в'язнів. Необхідність дотримуватися загальноприйнятих норм пристойності, наприклад, не вимагати від в'язня роздягання догола під час особистого обшуку, також особливо стосується жінок-в'язнів⁶⁴.

Інтрузивні обшуки, зокрема обшуки з роздяганням та обшуки порожнин тіла, слід проводити лише у разі крайньої необхідності, надаючи однозначну перевагу альтернативам інтрузивним обшукам (напр., скануванню). За потреби інтрузивний обшук повинен проводитися за зачиненими дверима підготовленим працівником тієї самої статі, що і в'язень. Обшуки з обстеженням порожнин тіла проводяться виключно кваліфікованими медичними працівниками, але не тими, чиєю головною відповідальністю є медичне обслуговування в'язнів, або проводяться співробітниками, які пройшли щонайменше належну підготовку в медичних працівників з питань дотримання стандартів гігієни, охорони здоров'я та безпеки.

В'язні мусять бути присутніми під час обшуку їхнього особистого майна, якщо тільки це не суперечить техніці проведення обшуку або не загрожує безпеці персоналу. Персонал також має забезпечити, щоб обшук здійснювався відповідно до процедур, а під час обшуку його не залякували та не відволікали в'язні. Слід дотримуватися вимог щодо конфіденційності юридичної кореспонденції та медичної документації, а під час обшуків слід з повагою та делікатністю ставитися до предметів релігійного призначення.

5.2.2. Облік та переміщення в'язнів

Облік в'язнів: Система та процедури обліку в'язнів мають вирішальне значення для безпеки пенітенціарної установи, а також для безпеки як персоналу, так і в'язнів. Облік – це фізичне підтвердження кількості в'язнів у певних місцях. Кількість в'язнів у кожній зоні порівнюється із закріпленою за нею кількістю. У процедурах необхідно чітко прописати:

- Коли здійснювати підрахунок в'язнів.
- Де здійснювати підрахунок в'язнів.

⁶⁴Правила ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних із позбавленням волі, правила 19 та 20.

- Як здійснювати підрахунок в'язнів.
- Хто має здійснювати підрахунок в'язнів.
- Заходи щодо фіксації результатів підрахунку.
- Коли має бути запроваджена заборона на пересування в'язнів.
- Процедури підрахунку під час надзвичайних ситуацій.

Наприклад, персонал пенітенціарної установи зобов'язаний, приймаючи на себе відповідальність за групу в'язнів, підрахувати їхню кількість і залишатися відповідальним за кожного в'язня в групі доти, доки в'язні не будуть передані під відповідальність і нагляд співробітника, який їх замінює.

Облік об'єктів, що становлять ризик: В'язні установ максимального рівня безпеки добре вміють красти інструменти та обладнання, що належать в'язниці, які потім можуть бути використані для втечі. Вкрай важливо, щоб у кожній пенітенціарній установі були запроваджені процедури контролю за інструментами та обладнанням. Відділ безпеки повинен мати вільний доступ до актуальної інвентарної відомості про все обладнання та інструменти, що знаходяться в установі, а також організувати часті, але нерегулярні перевірки всіх слюсарних столів, шаф для інструментів та складів інструментів у в'язниці, і фіксувати результати цих перевірок у формі, що підлягає перевірці. Ефективне управління інструментами, обладнанням та майном вимагає такого:

- Кожен інструмент має унікальний номер, вигравіруваний на ньому.
- Кожен в'язень має ідентифікаційний табель.
- На дошці розміщується табель, який вказує, які саме інструменти були видані.
- Усі інструменти зберігаються в закритих шафах, коли вони не використовуються.
- Перевірка інструментів проводиться в кінці кожної робочої зміни.
- Переміщення в'язнів неможливе доти, доки не будуть підраховані всі інструменти.

Ефективне управління переміщенням в'язнів всередині установи залежить від:

- Кількості персоналу, що має відповідати кількості в'язнів;
- Рівню кваліфікації та компетентності персоналу;
- Планування/конфігурації пенітенціарного закладу;
- Ефективності статичної інфраструктури безпеки;
- Спроможності ефективно класифікувати та розділяти категорії в'язнів.
- Джерело: ДМО (2013): Посібник з управління інцидентами у в'язницях, стор. 26.

Контроль переміщення: Необхідно запровадити процедури контролю за пересуванням, щоб усі переміщення оцінювалися з урахуванням ризиків, чітко реєструвалися та контролювалися з єдиного центру. Маршрути повинні бути безпечними, легко контрольованими, зокрема, за допомогою камер відеоспостереження, якщо такі є. Персонал, що контролює переміщення, повинен мати радіозв'язок. За можливості, маршрути слід прокладати так, щоб уникати відкритих ділянок або виходу на дахи. Порядок руху мусить бути контрольованим централізовано, але водночас бути непередбачуваним.

Важливо, щоб в'язнів, які становлять підвищений ризик, обшукували у разі виїзду з кожного місця та реєстрували їхні дані. Після прибуття до затвердженого місця призначення в'язнів також слід зареєструвати в системі. Жодне інше переміщення окремих в'язнів, які становлять підвищений ризик, не повинно бути дозволено доти, доки не буде завершено загальне переміщення і не буде уточнено реєстр ув'язнених (загальна кількість в'язнів у пенітенціарній установі на обліку). Якщо дані реєстру не збігаються, у конкретному місці слід провести перекличку (зупинити всі пересування в'язнів), щоб виявити розбіжності в даних. Якщо це не допомагає узгодити дані реєстру, слід провести його перевірку на кожній ділянці, щоб виявити розбіжності. У разі, якщо і після цього не вдасться узгодити списки, всіх в'язнів слід повернути до житлових блоків для проведення закритої перекличної перевірки (всіх в'язнів, які перебувають у камерах, кімнатах або гуртожитках).

5.3. Динамічні аспекти безпеки

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 76

Підготовка [усього персоналу перед вступом на службу], включає в себе, принаймні, навчання з:

- а. охорони та безпеки, включно з концепцією забезпечення динамічної безпеки, застосування сили та засобів обмеження рухомості та поведінки з агресивними правопорушниками, з належним урахуванням методів випередження та зменшення напруження, таких як ведення переговорів та посередництво.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 51

5. Безпека, яка забезпечується фізичними бар'єрами та іншими технічними засобами, має доповнюватися заходами безпеки, які забезпечує аварійний персонал, що спостерігає та знає ув'язнених, які перебувають під їхнім контролем.

Хоча заходи фізичної та процесуальної безпеки є важливими складовими життя пенітенціарних установ, самі по собі вони не є достатніми. Безпека також залежить від уважного персоналу, який взаємодіє з в'язнями, обізнаний про те, що відбувається в установі, і стежить за тим, щоб в'язні залишалися активними в позитивному сенсі. Це часто називають динамічною безпекою.

Динамічна безпека набагато ефективніша, ніж суто статичні заходи безпеки. Там, де є регулярний контакт з в'язнями, пильний співробітник буде реагувати на ситуації, які відрізняються від норми і можуть становити загрозу безпеці. Співробітники, які працюють з в'язнями таким чином, зможуть запобігти втечам та інцидентам. Там, де динамічна безпека функціонує ефективно, персонал відстежує і вивчає своє оточення і в'язнів у ньому. Сильною стороною динамічної безпеки є її здатність працювати на випередження, тобто розпізнавати загрозу безпеці на дуже ранній стадії. Найкраще вона працюватиме там, де є професійний і добре підготовлений персонал, обізнаний про те, що відбувається в середовищі в'язнів, ще до того, як станеться інцидент. Наголос на необхідності встановлення позитивних стосунків між персоналом пенітенціарної установи та в'язнями є ключем до динамічної безпеки. Ця концепція ґрунтується на тому, що взаємодія з в'язнями та знайомство з ними може допомогти персоналу передбачити та краще підготуватися до ефективного реагування на будь-який інцидент, який може загрожувати безпеці установи або безпеці персоналу та в'язнів.

Принциповим аспектом динамічної безпеки є те, що вона надає керівництву установи важливу інформацію про те, що відбувається у в'язниці. Персонал, який спілкується з в'язнями, спостерігає і слухає, що відбувається, і отримує інформацію від них. Вони можуть використовувати цю інформацію в системі безпеки для отримання цінних оперативних даних. Багатьом втечам вдалося запобігти завдяки ефективній динамічній охороні та збору інформації (про інформацію в пенітенціарних установах див. розділ 6.7). Стандартні мінімальні правила ООН щодо поводження з в'язнями передбачають включення питань динамічної безпеки до мінімального змісту підготовки персоналу пенітенціарних установ.

Принципи динамічної безпеки особливо актуальні у в'язницях максимального рівня безпеки. Персонал зазвичай супроводжує таких в'язнів, коли вони перебувають за межами своєї камери або переводяться з однієї частини установи в іншу. Нагляд за цими в'язнями передбачає набагато більше, ніж просто функцію конвоювання. Співробітники повинні взаємодіяти із ними в максимально позитивній манері. Крім того, акцент на динамічній безпеці особливо актуальний для задоволення потреб жінок-в'язнів, зважаючи на особливо шкідливий вплив, який можуть мати на них заходи високого рівня безпеки. Створення позитивного середовища в пенітенціарних установах та застосування дисциплінарних заходів лише в разі крайньої необхідності має бути невід'ємною складовою гендерно чутливого підходу до управління в'язницями.

Отже, індивідуальний підхід, взаємовідносини і практична діяльність об'єднуються в широко визнаній концепції динамічної безпеки. Такий підхід до безпеки для суспільства (запобігання втечам) і безпеки для пенітенціарної установи (внутрішній порядок) полягає у визнанні того, що обидва ці аспекти є можливими лише завдяки взаємовідносинам між персоналом та в'язнями. Динамічна безпека – це знання того, що відбувається в установі, на додаток до забезпечення безпечного та захищеного тла, на якому відбувається весь спектр діяльності, що є основою життя в'язниці.

 Для більш детальної інформації див. Посібник УНЗ ООН з питань динамічної безпеки та збору інформації в пенітенціарних установах.

5.4. Концентричні кільця захисту

Завжди існує ризик порушення елементів фізичної та процесуальної безпеки. Фізичні заходи безпеки можуть виявитися порушеними, електропостачання може вийти з ладу, а обладнання – зламатися. Персонал може не дотримуватися процедур, піддаватися впливу з боку в'язнів, маніпуляціям і корупції, а також може припускатися помилок, пов'язаних з людським фактором. З метою зменшення ризику, пов'язаного зі збоями у фізичній та процесуальній безпеці, основним принципом забезпечення належної безпеки є концепція під назвою «Концентричні кільця захисту» (Concentric Circles of Protection). Ця концепція передбачає використання декількох «кілець» або «шарів» безпеки. Застосування цієї концепції гарантує, що навіть якщо один рівень або елемент безпеки вийде з ладу, в'язням потрібно буде подолати низку інших заходів безпеки, щоб втекти. Наявність декількох шарів зменшує ймовірність того, що в'язень зможе втекти або що зловмисник зможе отримати доступ.

Перший шар розташований на кордоні пенітенціарної установи, а додаткові шари з'являються в міру того, як ви просуваєтеся вглиб установи в напрямку найбільш захищеної зони в'язниці. Чим більше шарів існує між зовнішнім світом та в'язнем, тим кращою буде безпека. На кожному рівні є можливість відлякати, виявити, зірвати і затримати в'язня або зловмисника. До прикладу, в'язні або зловмисники, які намагаються проникнути через шар, можуть бути виявлені та перехоплені за допомогою відповідної реакції системи безпеки.

Зменшити шанси в'язня або зловмисника на успіх можна, додаючи шари, або ж підвищуючи ефективність кожного шару, чи поєднуючи обидва способи. Покладання на один шар для забезпечення безпеки майже ніколи не буває ефективним, оскільки вимагає недосяжного рівня досконалості. Хоча шанси порушити будь-який один шар можуть бути непоганими, шанси порушити три або більше послідовних шарів значно погіршуються з геометричною прогресією.

Шари безпеки можуть набувати різних форм. Фізичні бар'єри (стіни, паркани, ворота, решітки) та системи виявлення і спостереження (відеоспостереження, системи виявлення руху, сторожові вежі, пости охорони, системи стеження) можуть бути первинними шарами. Прості процедури можуть забезпечити додаткові шари безпеки за невеликі кошти або взагалі без жодних затрат. Поінформованість персоналу про безпеку також може створити невидимий, але дуже ефективний шар безпеки. Заходи втручання можна розглядати як певний шар безпеки, оскільки ефективне та швидке втручання персоналу може зупинити спробу втечі. Концепція багатошаровості також забезпечує запас стійкості на випадок збоїв у процедурах. До прикладу, співробітник може не замкнути обладнання в шафі, як це передбачено встановленими процедурами, а залишити його лежати на столі. Якщо приміщення замкнене, а доступ до нього (цеху) контролюється, обладнання все одно залишається під надійним захистом. Хоча ймовірність збою під час однієї процедури може бути високою, ймовірність збою під час трьох або більше послідовних процедур значно нижча. Між зовнішнім світом і в'язнем має існувати щонайменше три шари безпеки, а бажано – п'ять або більше.

Концепція концентричних кілець захисту лежить в основі рішення багатьох юрисдикцій щодо створення блоків максимального рівня безпеки в периметрі великих пенітенціарних установ – в'язниць у в'язниці. В'язням блоку максимального рівня безпеки потрібно було б вийти зі свого блоку, а потім пройти через усі безпекові бар'єри в основній в'язниці, перш ніж їм вдасться здійснити втечу. Заходи безпеки у блоці максимального рівня безпеки повинні повторювати, а не замінювати або покладатися на заходи безпеки в основній частині пенітенціарної установи. Наприклад, увесь персонал, в'язні та матеріали, що надходять до блоку максимального рівня безпеки, повинні підлягати обшуку, навіть якщо їх вже перевіряли в основній частині в'язниці.

5.5. Система безпеки у пенітенціарних установах

На центральному рівні: Усі пенітенціарні адміністрації повинні мати національний, регіональний або федеральний рамковий документ високого рівня з питань безпеки пенітенціарних установ, щоб забезпечити в'язниці інформацією та рекомендаціями, необхідними для підтримання високого рівня безпеки, досягнення мети запобігання втечам і недопущення керівництва злочинною діяльністю за межами в'язниці з боку в'язнів, які становлять підвищений ризик. Система безпеки повинна однаково застосовуватися до всіх частин усіх категорій пенітенціарних установ.

Метою системи безпеки має бути забезпечення загальних мінімальних стандартів безпеки в усіх установах, але вона не повинна містити широких директивних приписів. Керівникам пенітенціарних установ слід надати певний рівень автономії в управлінні в'язницями та гнучкість в адаптації основних мінімальних стандартів до місцевих обставин, ресурсів та потреб. Система безпеки повинна бути легкодоступною та актуальною. Центральна дирекція повинна вносити і виділяти поправки, якщо в них виникає потреба.

На рівні пенітенціарної установи: Рамкова концепція безпеки пенітенціарних установ повинна бути підкріплена узгодженою локальною стратегією безпеки, яка відображає

потреби кожної в'язниці, управляє виявленими місцевими ризиками та відповідає вимогам, викладеним у рамочній концепції. Належною практикою є надання локальної стратегії безпеки у розпорядження всього персоналу на місцях. На оголошеннях в пенітенціарних установах часто слушно зазначається, що «безпека – це відповідальність кожного».

Локальна стратегія безпеки в кожній установі повинна передбачати заходи для виконання вимог кожної з чотирьох (або більше) функцій, згаданих нижче, які охоплюються рамковою концепцією національної безпеки. Цей документ, розроблений адміністрацією установи, повинен визначати процедури, що забезпечують дотримання національних рамок і водночас відображають специфічні потреби та ресурси кожної окремої пенітенціарної установи у сфері безпеки. Зокрема, це мають бути процедури, викладені в локальній стратегії безпеки:

- враховувати аналіз місцевих ризиків;
- відображати місцеву фізичну та процесуальну безпеку;
- враховувати категорії в'язнів, які утримуються в пенітенціарній установі;
- визначати персонал, обладнання та ресурси, необхідні для виконання кожного завдання.

Баланс у кожній установі між різними видами безпеки (фізичною, процесуальною та динамічною) має ґрунтуватися на таких характеристиках, як наявність зовнішніх патрулів, вишок, захисних бар'єрів або засобів виявлення; тип розміщення в установі; засоби внутрішньої безпеки; співвідношення кількості персоналу до кількості в'язнів. На рівні пенітенціарної установи найважливішою вимогою до керівництва є забезпечення обізнаності всього персоналу з концепціями фізичної, процесуальної та динамічної безпеки, а також створення необхідних структур, які дозволять персоналу відчувати підтримку у виконанні своїх повноважень. Передовий досвід свідчить про те, що структура управління локальною безпекою повинна складатися з чотирьох компонентів:

- Керівник пенітенціарної установи, який несе загальну оперативну відповідальність за безпеку установи;
- Безпечовий комітет, призначений для консультування директора з усього спектру питань безпеки;
- Керівник служби безпеки та відділ безпеки, які несуть оперативну відповідальність за безпеку;
- Персонал пенітенціарної установи, який несе колективну та індивідуальну відповідальність за підтримання належного рівня безпеки на постійній основі.

5.6. Аудит безпеки та приховане тестування

Під час розслідування втеч з пенітенціарних установ було виявлено лише кілька випадків, коли причиною були несправні замки або електронні системи виявлення, недостатня кількість колючого дроту або інші недоліки матеріально-технічного забезпечення чи технології. Найсерйозніші порушення безпеки ставалися через те, що один або кілька співробітників обирали «коротший шлях», не знали, чого від них очікують, або просто не дотримувалися встановлених процедур безпеки. Хоча проблема могла виникнути через недоліки фізичного обладнання, в основі інциденту, як правило, лежить нездатність персоналу дотримуватися заходів безпеки. Іншими словами, більшість порушень безпеки пов'язані зі збоями в системі «людина-система», а не «фізична система-система».

Такі реалії вказують на необхідність створення комплексної програми аудиту безпеки. Аудит безпеки – це процес визначення того, якою мірою політика, процедури, стандарти та практика разом забезпечують безпечне та захищене середовище пенітенціарної установи. Цей процес включає детальну оцінку кожного важливого аспекту програми безпеки установи. Аудит безпеки фокусується на операціях безпеки. Хоча стандарти та політика є важливими аспектами таких аудитів, основна увага приділяється системам безпеки та їх застосуванню на щоденній основі. Аудит – це практична перевірка, яка, за умови її належного проведення особами, добре обізнаними з принципами безпеки, дозволяє виявити слабкі місця в системі забезпечення безпеки пенітенціарних установ, які створюють загрозу для безпеки персоналу та громади. Аудит безпеки може багато в чому допомогти адміністрації пенітенціарних установ та окремим установам:

- Виявляються слабкі сторони, недоліки, неадекватні процедури та вразливі місця в роботі установи;
- Оцінюється відповідність національній системі безпеки та стандартам, політиці та процедурам на рівні установи;
- Виявляються обладнання, замикаючі механізми, системи інструментів та ключів тощо, які не функціонують, не відповідають вимогам або є неналежними;
- Перевіряється ефективно та результативно застосування безпекових ресурсів;
- Визначаються та поширюються належні практики в рамках всієї пенітенціарної адміністрації.

У деяких юрисдикціях передбачено поєднання внутрішнього та зовнішнього аудиту. Внутрішній аудит (проводиться персоналом установи) іноді необхідний у перервах між зовнішніми аудитами (проводяться групою або співробітниками з-поза меж установи). В інших юрисдикціях внутрішній аудит є попереднім аудитом і проводиться персоналом установи безпосередньо перед зовнішнім аудитом.

Внутрішній аудит не є рекомендованим як єдиний вид аудиторської діяльності. Часто виявляється, що аудиторам важко об'єктивно вказати на недоліки друзів, колег по роботі та керівників. Крім того, вони можуть не виявити ризики або вразливості під час аудиту умов, у яких вони працюють щодня, оскільки вони занадто добре знайомі з ними і не здатні бути неупередженими. У деяких юрисдикціях проводяться аудити за принципом «рівний-рівному» (коли співробітники однієї пенітенціарної установи проводять аудит іншої), що допомагає подолати деякі з цих проблем.

Зовнішній аудит, як правило, більш об'єктивний і ретельний. Він може бути оголошеним або раптовим. Перевага раптового аудиту полягає в тому, що установа розглядається в стані, який є більш наближеним до нормального. Перевагою оголошеного аудиту є те, що установа має можливість підготуватися і виправити умови, які, на її думку, є недосконалими, ще до початку аудиту. У деяких юрисдикціях ефективним виявилось поєднання оголошених і позапланових перевірок; графік раптових перевірок іноді встановлюється довільно.

У багатьох юрисдикціях використовується контрольний список питань для аудиту безпеки, який часто є викладом цілей і базових показників безпеки, визначених у національній системі безпеки. Дані записуються щодо кожного базового показника, а також передбачено місце для коментарів аудитора. Аудитор повинен провести оцінку кожного базового показника і визначити, чи відповідає пенітенціарна установа базовому показнику, чи ні. Наприкінці аудиту кожній установі слід виставити загальну оцінку, яка відображає рівень дотримання вимог національної системи безпеки та базових стандартів безпеки.

Як свідчить досвід, розробка та впровадження комплексної програми аудиту безпеки є важливим кроком у зменшенні ризиків для безпеки, які можуть бути притаманні пенітенціарним установам.

Приховане тестування: Приховане тестування – це заплановане, кероване, реалістичне, але неанонсоване тестування процесів, процедур та обладнання системи безпеки. Головною метою політики прихованого тестування є:

- Перевірити виконання процесів і процедур, а також технічних засобів, призначених для підтримки безпеки та запобігання втечі;
- Унеможливити пронесення несанкціонованих предметів;
- Визначити вразливі місця, неналежне обладнання та/або управління, а також системні недоліки, які потребують посилення;
- Винагородити та відзначити належні практики;
- Відреагувати та перевірити виявлені проблеми, пов'язані з оперативною інформацією та/або оцінкою ризиків;
- Визначити потреби в навчанні;
- Визначити недоліки та забезпечити їх належне усунення;
- Надати підтвердження здатності пенітенціарної установи виконувати основні обов'язки з безпеки.

Приховане тестування – це інструмент, який додає впевненості директорам пенітенціарних установ у тому, що персонал є пильним і що процедури безпеки здійснюються згідно з національними вимогами. За умови правильного використання, приховане тестування є динамічним і реалістичним випробуванням заходів безпеки. Для прикладу, приховане тестування може включати: прохання до співробітника спробувати пронести до установи заборонений предмет і спостереження за тим, чи буде це виявлено; виведення в'язня з робочої групи без повідомлення відповідального співробітника і спостереження за тим, скільки часу знадобиться, щоб виявити відсутність в'язня; прохання до в'язня винести щось з кухні й спостереження за тим, чи зможе він це зробити; або залишення воріт незамкненими і спостереження за тим, скільки часу знадобиться для виявлення цього факту.

5.7. Тенденції у сфері безпеки, пов'язані з в'язнями, які становлять підвищений ризик

Атаки по зовнішньому периметру: Останніми роками значно зросла кількість спроб атакувати зовнішній периметр пенітенціарних установ з метою звільнення в'язнів, які перебувають у місцях максимального рівня безпеки. Ці напади здійснювалися терористичними угрупованнями, наркокартелями або злочинними угрупованнями. Для підготовки до таких нападів пенітенціарним установам слід вжити низку заходів. Ефективна аналітична робота з оперативною інформацією може забезпечити раннє попередження про атаки. Розміщення в'язнів, які становлять підвищений ризик, у центрі установи, а не в приміщеннях, розташованих ближче до периметру, затримає втікача і дасть персоналу можливість вчасно відреагувати й викликати допомогу.

КОНКРЕТНІ ПРИКЛАДИ З ПРАКТИКИ

- У липні 2013 року близько 70 бойовиків пакистанського руху Талібан (ТТП) штурмували в'язницю Дера Ісмаїл Хан близько 23:00, випустивши на волю 242 в'язня, вбивши 17 і поранивши ще 16 осіб. Серед в'язнів, що втекли, було 30 ідейних бойовиків.
- Близько 145 в'язнів втекли з в'язниці Котон-Карфі в Нігерії після нападу бойовиків, підозрюваних у приналежності до повстанців Боко Харам, у листопаді 2014 року.
- У лютому 2014 року в Ємені озброєні нападники здійснили скоординований штурм центральної в'язниці Сани з використанням бомб, гранат і вогнепальної зброї, щоб звільнити в'язнів, пов'язаних з Аль-Каїдою. Через хаос, що розпочався, щонайменше 19 підозрюваних бойовиків втекли.
- Близько 1200 в'язнів, більшості з яких було висунуто серйозні звинувачення, втекли з в'язниці поблизу лівійського міста Бенгазі в липні 2013 року, після нападу на в'язницю групи бойовиків.

Застосування методів «цільового зміцнення» периметру також запобігає або затримує втечу. Ці методи передбачають риття ровів і каналів; створення підірваних зон; встановлення кордонів; встановлення бетонних або залізобетонних бар'єрів і захисних огорожень; або встановлення «тигрових пасток» (розбірних зон), які допомагають запобігти потраплянню до периметра транспортних засобів, що містять вибухівку. Додатково територія по периметру повинна бути очищена від рослинності та будівель, щоб створити пряму видимість і захищений простір.

За певних обставин доцільно перемістити в'язнів, які становлять підвищений ризик, на певну відстань від їхніх родин і друзів. Зокрема, якщо існує ризик нападу на пенітенціарну установу з боку місцевого населення або терористичних угруповань, доцільно перевести в'язня або групу в'язнів до установи, розташованої в більш безпечному місці. До того ж, якщо в'язень є членом злочинного угруповання або організованої злочинної організації, може виникнути необхідність його переміщення подалі від цього району, щоб він не міг впливати на місцеві кримінальні процеси або керувати ними⁶⁵.

Втечі з використанням літака: Починаючи з 1971 року, у світі відбулося 43 ретельно задокументовані спроби звільнення в'язнів, які становлять підвищений ризик, за допомогою гелікоптерів. Приблизно 31 з них були успішними. Ці втечі передбачають короточасні посадки гелікоптерів на майданчиках для тренувань і на дахах; спускання мотузок або драбин, по яких втікачі можуть піднятися вгору; або використання гаків з метою знесення захисної огорожі. Для запобігання втечам за допомогою гелікоптерів можна вжити різних заходів, зокрема закріпити протигелікоптерні кевларові троси (контактні дроти) або дротяну сітку над в'язничними спортивними майданчиками; побудувати посилені пости над кожним майданчиком для занять спортом; встановити перешкоди для підйому, такі як електричні огорожі та колючий дріт, щоб запобігти доступу в'язнів на дахи. Сучасна архітектура в'язниць передбачає будівельні конструкції, що запобігають приземленню гелікоптера, створюючи підйом повітря.

⁶⁵ Див. виноску 60, де є посилання на коментар до Рекомендації Ради Європи СМ/Рес (2014) 3.

КОНКРЕТНІ ПРИКЛАДИ З ПРАКТИКИ

- У 2013 році двоє в'язнів успішно втекли з канадської в'язниці Сен-Жером, піднявшись по мотузці з гелікоптера, що чекав на них. Гелікоптер був викрадений двома співниками із застосуванням вогнепальної зброї. Інші троє в'язнів, які очікували суду за вбивство, успішно втекли на гелікоптері з канадської в'язниці в червні 2014 року.
- Зафрахтований гелікоптер з двома озброєними пасажирами, пілотом і техніком, спочатку намагався зірвати огорожу з колючого дроту, що оточувала в'язницю Трікала в Греції, за допомогою гака, що звисав з мотузки. Коли це не спрацювало, мотузку спустили вниз до в'язня, який чекав на неї, і той піднявся по ній (лютий 2013 року).
- У липні 2009 року чоловік викрав гелікоптер і змусив пілота приземлитися у в'язниці за межами бельгійського міста Брюгге. Гелікоптер забрав чотирьох чоловіків, зокрема в'язня, якого називали одним з найнебезпечніших злочинців у Бельгії.
- Одна з найсміливіших втеч з в'язниці в Бразилії сталася в 2002 році, коли до в'язниці Парада Нето прилетів гелікоптер, звільнивши двох в'язнів, які відбували покарання за вбивство і пограбування банку. Раніше в той же день двоє чоловіків орендували гелікоптер, прикинувшись туристами, які хотіли оглянути панораму міста. Уже в повітрі вони дістали зброю і змусили пілота приземлитися на центральному подвір'ї в'язниці. В'язні застрибнули на борт, а коли пілот знову злетів, охоронці відкрили вогонь.
- Пенітенціарні установи мусять також мати плани дій на випадок надзвичайних ситуацій, що передбачають дії, яких слід вжити у разі нападу на установу з суші, повітря або моря, зокрема ефективні засоби зв'язку з підрозділами реагування установи на надзвичайні ситуації, місцевою поліцією та військовими, військово-повітряними силами, береговою охороною або військово-морськими силами.

Втечі від конвою: Під час конвоювання на судові засідання також відбулася низка втеч в'язнів, які становлять підвищений ризик. Ризик таких втеч можна зменшити, розташувати суди поруч із пенітенціарними установами та з'єднавши ці дві будівлі підземним тунелем або захищеними повітряними мостами. У деяких юрисдикціях використовується відеозв'язок, що дозволяє в'язням з'являтися в суді на планових слуханнях про попереднє ув'язнення за допомогою відеозв'язку.

Якщо в'язні установ максимального рівня безпеки змушені відвідувати суд (або лікарню, сімейні похорони, вмираючих родичів тощо), необхідно запровадити відповідні заходи безпеки. Сюди можна віднести використання гелікоптерів для перевезення в'язня, гелікоптерів для спостереження за конвоем, а також залучення озброєних поліцейських, військових або співробітників служби безпеки для прикриття конвою. Час супроводу та маршрути до/з суду мають бути конфіденційними та час від часу змінюватися. Спільна оцінка ризиків має проводитися персоналом пенітенціарної установи, персоналом конвоювання та зовнішніми службами безпеки перед кожним конвоюванням, а кількість персоналу та заходи безпеки мають бути узгоджені заздалегідь.

Якщо пересування в'язнів ускладнене, зокрема з міркувань безпеки, можна також розглянути можливість використання сучасних технологій, таких як телемедицина, залежно від характеру і тяжкості стану здоров'я. Але телемедицина ніколи не зможе повністю замінити очні консультації з медичними фахівцями.

VI.

Забезпечення безпечного та належного функціонування пенітенціарних установ

«Той факт, що держава здійснює ефективний контроль над пенітенціарними установами, означає, що вона повинна бути здатною підтримувати внутрішній порядок і безпеку всередині установ, не обмежуючись зовнішніми периметрами цих установ. Вона повинна бути здатною постійно забезпечувати безпеку в'язнів, членів їхніх сімей, відвідувачів і тих, хто працює в установі.»

Джерело: Міжамериканська комісія з прав людини (МАКПЛ), Доповідь про права людини осіб, позбавлених волі в Америці, 2011 р., п. 77.

Поводження з в'язнями, які становлять підвищений ризик, є непростим завданням для пенітенціарної адміністрації, оскільки вона повинна досягти балансу між загрозою, яку такі в'язні становлять для порядку в пенітенціарних установах, і зобов'язанням держави поводитися з усіма в'язнями гідно і гуманно. Важливість постійного прагнення досягти й підтримувати баланс між безпекою, порядком і правосуддям повинні розуміти всі керівники пенітенціарних установ. Рівень контролю за повсякденним життям і пересуванням в'язнів не повинен бути більшим, ніж це необхідно для виконання цих вимог.

Помилка вважати, що гуманне і справедливе ставлення до в'язнів призводить до зниження порядку в пенітенціарній установі й загрожує безпеці персоналу та інших в'язнів. Навпаки, мета забезпечення порядку може бути найкраще досягнута в добре впорядкованому середовищі, безпечному для в'язнів і персоналу, в якому (а) всі члени пенітенціарної спільноти вважають, що з ними поведуться чесно і справедливо; і в якому (б) в'язні мають можливість брати участь у конструктивних заходах, які готують їх до звільнення.

В'язні, які становлять підвищений ризик і є представниками соціально вразливих груп та з особливими потребами, повинні не лише утримуватися в безпечному середовищі, але й відчувати себе в безпеці щодо свого фізичного та психічного здоров'я⁶⁶. Якщо адміністрація пенітенціарної установи не може забезпечити безпечні умови, в'язні звертаються по захист до інших в'язнів. Це особливо стосується в'язниць, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, де через відчуття небезпеки в'язні вступають до тюремних банд, платять за захист (товарами чи послугами) або вдаються до незаконної діяльності (наприклад, контрабанди товарів, участі в заворушеннях чи нападках на інших в'язнів або персонал) в обмін на захист.

⁶⁶Приміром, особливі потреби у захисті молодих в'язнів, жінок, в'язнів з фізичними та психічними вадами повинні завжди враховуватися під час розробки стратегій і політики, спрямованих на забезпечення постійного захисту всіх в'язнів від жорстокого поведіння.

6.1. Порядок у пенітенціарній установі⁶⁷

КОДЕКС ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Стаття 14 (2) (а)

Виконуючи свої обов'язки, службовці органів правопорядку повинні поважати і захищати людську гідність, підтримувати та захищати права людини стосовно всіх осіб.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 36

Для підтримання порядку та дисципліни застосовується не більше обмежень, ніж потрібно для забезпечення безпечного утримання під вартою в'язнів, безпечного функціонування в'язниці та упорядкованого життя громади.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 49

Внутрішній розпорядок має бути організований в пенітенціарних установах з урахуванням вимог режиму, безпеки та дисципліни з одночасним наданням ув'язненим умов утримання, які забезпечують людську гідність та повне виконання програми заходів (...).

ПРИНЦИПИ Й НАЙКРАЩА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, В АМЕРИЦІ

Принцип XXIII

1. Запобіжні заходи

Відповідно до міжнародного права в галузі прав людини, для запобігання насильству серед осіб, позбавлених волі, або між особами, позбавленими волі, та персоналом повинні вживатися належні та ефективні заходи для запобігання насильству.

Для цього, серед іншого, необхідно вжити наступних заходів:

- b. Розділити різні категорії осіб, позбавлених волі, відповідно до критеріїв, викладених у цьому документі;
- c. Забезпечити періодичні та доцільні інструктажі та підготовку персоналу;
- d. Збільшити кількість персоналу, відповідального за внутрішню безпеку та спостереження, і встановити систему безперервного внутрішнього спостереження;
- e. Ефективно запобігати появі зброї, наркотичних засобів, алкоголю та інших заборонених законом речовин і предметів шляхом проведення регулярних обшуків і перевірок, а також за допомогою технологічних та інших відповідних методів, у тому числі обшуку персоналу;
- f. Створити механізми раннього попередження для запобігання кризовим ситуаціям та надзвичайним ситуаціям;
- g. Сприяти медіації та мирному вирішенню внутрішніх конфліктів;
- h. Запобігати та боротися з усіма видами корупції та зловживань владою;
- i. Викорінити безкарність шляхом розслідування та покарання всіх актів насильства та корупції відповідно до закону.
- j. Див. також Кампальську декларацію про умови утримання в'язнів в Африці, рекомендації 1 і 2.

⁶⁷ Див. також ДМО (2013): *Посібник з управління інцидентами у в'язницях*, де йдеться про підтримання порядку та контролю у в'язницях.

Порядок у контексті пенітенціарних установ можна визначити як відсутність насильства, відкритого конфлікту або неминучої загрози хаотичного розпаду соціальних порядків. З моменту запровадження сучасних в'язниць персонал зіткнувся з фундаментальною проблемою – як підтримувати порядок, тобто запобігати заворушенням. Забезпечення порядку в пенітенціарних установах є необхідним, оскільки жоден з позитивних аспектів в'язниці, таких як реабілітація, не може бути досягнутий за відсутності порядку. Також існує ризик того, що безлад може бути використаний як відволікаючий маневр або маневр для полегшення втечі ув'язнених з групи високого рівня ризику.

Водночас, важливо також зазначити, що, відповідно до статті 9 Пакту про громадянські і політичні права, держави зобов'язані забезпечувати право кожного на недоторканність особи. Як наголошує Комітет з прав людини у своєму Зауваженні загального порядку № 35, право на особисту недоторканність захищає осіб від умисного заподіяння тілесних ушкоджень або психічних травм, незалежно від того, чи перебуває жертва під вартою, чи ні⁶⁸.

Балансування між легітимністю, справедливістю та чесністю: Адміністрація пенітенціарних установ повинна забезпечити, щоб в'язні та персонал вважали роботу установи законною, справедливою та чесною, а безпека, порядок та правосуддя були збалансованими. Було зазначено, що, як і практично в усіх концепціях соціальних відносин, порядок – це питання міри. Безпека і порядок у в'язницях максимального рівня безпеки можуть бути досягнуті за допомогою надмірного контролю, але це зробить в'язницю каральною, обмежувальною, репресивною і надмірно врегульованою. Гнітючому ув'язненню, репресивній жорстокості та залякуванню немає місця в сучасній пенітенціарній системі, навіть якщо йдеться про в'язнів, які становлять підвищений ризик.

Не існує єдиної відповіді на питання, на чому має ґрунтуватися баланс між трьома елементами безпеки, порядку та правосуддя. Правильний баланс буде залежати від контингенту в'язнів, навколишнього середовища, а також від інформації про те, що відбувається в пенітенціарній установі в той чи інший відрізок часу. Зокрема, при роботі з в'язнями, які становлять підвищений ризик, керівники пенітенціарних установ повинні постійно намагатися переконатися у відсутності впливу одного елемента на інші в такій мірі, щоб це дестабілізувало ситуацію в установах. Насправді пенітенціарні установи можуть суттєво відрізнитися за такими цінностями, як повага, людяність, стосунки, довіра, справедливість, порядок, благополуччя та порядність. Завдання керівництва полягає в тому, щоб керувати установами таким чином, щоб ці позитивні цінності були вбудовані в їхню культуру і дотримувалися як персоналом, так і в'язнями.

Для в'язнів справедливість в пенітенціарних установах охоплює (а) базову «якість життя», таку як належне розміщення, харчування, миття, побачення, фізичні вправи, чистий одяг; (b) різні неформальні аспекти життя в'язниці, включно з тим, як персонал ставиться до в'язнів; та (c) формальну систему, особливо систему розгляду скарг та дисциплінарну систему. Відчуття несправедливості часто призводить до порушення порядку. Більшість в'язнів, які становлять підвищений ризик, мають чітке уявлення про справедливість і про те, чого вони можуть і чого не можуть законно очікувати від життя в пенітенціарній установі, і тільки тоді, коли ці «законні очікування» задовольняються, може бути досягнутий порядок і безпека. Керівники пенітенціарних установ мусять завжди діяти на законних підставах (з точки зору формальних правил), демонструючи справедливість і надаючи вагомий обґрунтування для здійснення своїх владних повноважень.

⁶⁸ Комітет з прав людини (2014), Зауваження загального порядку № 35, CCPR/C/GC/35, пп. 9 і 59.

6.2. Стратегії контролю для забезпечення порядку

Існує низка базових стратегій, що можуть бути застосовані під час управління ув'язненими, які становлять підвищений ризик, і які сприятимуть досягненню впорядкованості пенітенціарних установ. Найважливішим з них є зосередження на збереженні контролю. Контроль можна визначити як використання рутинних процедур та різноманітних формальних і неформальних практик, які допомагають підтримувати порядок.

Ситуаційний контроль: Ситуаційні методи контролю спрямовані на усунення факторів, що сприяють виникненню проблем з контролем за частотою і зменшують можливість виникнення заворушень. Ситуативні заходи здебільшого стосуються використання технічних засобів (замки, решітки, охоронне освітлення) та спостереження (камери, спостереження персоналу, сторожові вишки) для «укріплення цільових об'єктів» та зменшення можливостей для підриву контролю. У в'язницях максимального рівня безпеки можуть застосовуватися такі методи ситуативного контролю, як тимчасове переміщення в'язнів до ізолятора або іншого приміщення; посилення патрулювання персоналом і видимості (формальний нагляд); збільшення часу перебування в приміщенні; звільнення лише кількох в'язнів за один раз; обмеження кількості в'язнів, яким дозволено збиратися в одному місці; переведення порушників порядку в іншу в'язницю; використання камер відеоспостереження та інших засобів нагляду.

Соціальний контроль: Заходи соціального контролю включають спроби зменшити заворушення шляхом розвитку або зміцнення соціальних зв'язків між в'язнями, а також між персоналом і в'язнями. Соціалізації та зміцнення соціальних відносин можна досягти за допомогою правильного співвідношення в'язнів; зміни культури в'язнів; спроб консультування та залучення в'язнів; зміцнення взаємовідносин; забезпечення того, щоб більшість в'язнів сприймали виконання владних повноважень як щось належне; та розвитку взаємної довіри. Працівники пенітенціарних установ повинні підтримувати здорові та конструктивні стосунки з в'язнями. Натомість, це один з найефективніших засобів підтримання порядку та безпеки в пенітенціарних установах – часто відомий як динамічна безпека, про що йдеться в розділі 6.3.

Існує потреба у встановленні «правильних» стосунків між персоналом та в'язнями, які становлять підвищений ризик, щоб забезпечити впорядковану роботу установи. Завдання пенітенціарної адміністрації полягає в тому, щоб вирішити, які «правильні» стосунки існують у в'язниці, і як розвивати та підтримувати ці стосунки. Налагодження нормальних стосунків між персоналом та в'язнями відіграє важливу роль: у таких умовах зменшується рівень насильства, знущань та налагоджуються більш здорові стосунки між персоналом та в'язнями. Персонал може і повинен намагатися позитивно впливати на в'язнів, які становлять підвищений ризик, і заручатися їхньою готовністю до співпраці через гуманне керівництво і добрий приклад. Нерідко вдається домогтися гарної поведінки від в'язня, який усвідомлює, що до нього ставляться як до зрілої людини, з належною повагою та гідністю.

Контроль «гарячих точок»: Проблеми з підтриманням належного порядку не можна пояснити лише наявністю певного типу в'язнів, як-от в'язнів, які становлять підвищений ризик. Навіть в пенітенціарних установах, де утримуються лише в'язні, які становлять підвищений ризик, існують певні «гарячі точки», де можуть виникнути проблеми. Тобто, час і середовище, де особливо часто виникають критичні ситуації через певний важливий зв'язок між людьми та обставинами, можливостями і взаємодією, які регулярно виникають у звичайних умовах їхнього життя. До прикладу, в'язні часто чинять опір, коли їх кваліфікують на роботу або коли вони залишають прогулянковий майданчик і повертаються до своїх камер. Персонал має бути особливо пильним під час роботи з такими ситуаціями, щоб не допустити їх перетворення на осередки заворушень.

6.2.1. В'язні, які пасивно та активно становлять ризик з точки зору контролю

Часто трапляється так, що деякі в'язні, які становлять підвищений ризик, поведуться добре, залишаються пасивними і поступливими («зразкові в'язні»), щоб переконати персонал у тому, що вони не становлять загрози для порядку в пенітенціарній установі. Однак вони цілком можуть підривати авторитет персоналу, очолюючи тюремні банди і маніпулюючи слабшими в'язнями, змушуючи їх порушувати правила. Належна підготовка та досвід дозволяють персоналу в'язниць виявляти справжні причини фактичних або потенційних порушень порядку.

У більшості юрисдикцій серед в'язнів є невелика кількість тих, хто не реагує на існуючі механізми контролю і стає настільки деструктивним, що робить життя інших нестерпним. Хоча їх небагато, їхня постійна присутність на території пенітенціарної установи є постійною загрозою для інших, а їхній деструктивний вплив не співмірний з їхньою чисельністю. Деструктивні в'язні не обмежуються якоюсь однією категорією безпеки, хоча, зокрема, група засуджених до тривалих термінів ув'язнення з високим рівнем безпеки часто містить жорстке ядро злісних порушників спокою. Багато з них навчилися чудово маніпулювати і мають довгу історію насильства, що залякує інших. Дехто з них має кримінальні зв'язки, які можуть використовуватися для погроз сім'ям персоналу або іншим в'язням, підриваючи зусилля адміністрації з контролю над ними.

Тому адміністрації пенітенціарних установ мають вживати заходів для управління тими в'язнями, які не є психічно хворими, але чия поведінка є цілеспрямованою і зловмисною дезорганізацією, у тому числі дуже малою кількістю в'язнів, які є настільки небезпечними, що необхідна присутність кількох співробітників щоразу, коли вони виходять зі своїх камер. В основі засобів, що використовуються для стримування поведінки таких в'язнів, мусить бути режим, побудований на прогресивних засадах. В'язні повинні переводитися між кількома режимами, починаючи з мінімальних привілеїв, обмеженого пересування та обмеженого спілкування з іншими в'язнями або взагалі без нього. Перехід на інші рівні відбуватиметься поступово, доки в'язні не отримають привілеїв, більш подібні до стандартних в'язничних умов.

Деякі юрисдикції намагаються виявити в'язнів, які становлять підвищений ризик, бо, як вважається, вони становлять значний ризик для контролю, і згодом переводять їх в умови, в яких відсутні значущі контакти між в'язнями та персоналом, і в яких вони утримуються в глухому режимі ізоляції, проводячи, як правило, 23 години на добу у своїх камерах. Така практика може бути прирівняна до тривалого або невизначеного одиночного ув'язнення, що однозначно заборонено Стандартними мінімальними правилами ООН щодо поводження з в'язнями⁶⁹. З точки зору управління пенітенціарними установами, важко собі уявити порядок, який би виправдовував піддавання цих в'язнів таким систематичним рівням депривації – за винятком коротких проміжків часу.

⁶⁹ Мінімальні стандартні правила ООН, Правило 43 (1), (a) та (b).

6.2.2. Стимули та заслужені привілеї

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 95

У кожній пенітенціарній установі потрібно мати систему пільг і розробляти різні методи поводження із різними категоріями в'язнів, щоб заохочувати їх до належної поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання і домагатися їхньої співпраці в цьому.

Концепція стимулів – це концепція, над якою адміністрації в'язниць у всьому світі б'ються вже багато років. Ідея заохочення гарної поведінки та протидії поганій поведінці – це філософія, яка пронизує всі аспекти життя суспільства. У контексті пенітенціарних установ здається беззаперечним, що в'язні з більшою ймовірністю поводитимуться більш відповідально і найкращим чином використовуватимуть свій час у в'язниці, якщо відчуватимуть, що їхня відповідальність і зусилля будуть певним чином винагороджені. Такі схеми сприяють моделюванню конформної поведінки через раціональний вибір. Надання можливості в'язням отримувати пільги в обмін на відповідальну поведінку заохочує їх до участі в плануванні покарання та забезпечує більш дисципліноване та контрольоване середовище, яке є безпечнішим для персоналу та в'язнів. Серед інших результатів – зниження ризику самопошкодження та покращення стосунків між персоналом та в'язнями.

Стимули широко використовуються в багатьох юрисдикціях, хоча рівень їхньої деталізації варіюється. В основі всіх підходів лежить те, що добре продумані стимули є поштовхом до правильної, позитивної поведінки. Вони дають певну надію тим, кому призначено тривалий термін ув'язнення, і хто в іншому випадку вважатиме, що незалежно від того, наскільки погано вони себе поведуть, їм нічого втрачати. Заходи стимулювання мають бути справедливими, послідовними та не допускати несправедливої дискримінації. Вони повинні відповідати вимогам пенітенціарної установи та задовольняти потреби контингенту, де це практично можливо. Базовий або мінімальний рівень повинен забезпечувати доступ до безпечного, законного та гідного режиму в звичайному місці перебування.

Додаткові наступні рівні повинні мати чітко визначені критерії. Рівень привілеїв повинен визначатися моделями поведінки, зокрема дотриманням режиму або цілей індивідуального плану відбування покарання, допомогою пенітенціарному персоналу або іншим в'язням, активною участю в їхній реабілітації та/або значущих подіях (якщо поведінка може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності, як-от: за насильство, постачання та зберігання наркотичних засобів, мобільного телефону або зброї, втечу з-під варти, тощо). Рішення завжди мають бути зафіксовані, а в'язень повідомлений про них.

Для того, щоб система стимулів і зароблених привілеїв працювала ефективно, в'язні, які становлять підвищений ризик, повинні розуміти важливість цієї системи, як вона працює, що може означати для них і яка поведінка необхідна для отримання додаткових привілеїв⁷⁰. В'язням, які не вміють читати, слід роз'яснити деталі цієї системи в усній формі. Деякі країни також інформують сім'ї в'язнів про цю програму і принципи її дії, щоб вони могли заохочувати в'язнів домагатися додаткових привілеїв.

⁷⁰ Іноземним в'язням та в'язням з числа корінних народів, які не володіють офіційною мовою держави, слід роз'яснювати систему на зрозумілій для них мові. У деяких юрисдикціях деталі схеми стимулів та зароблених привілеїв перекладаються відповідними мовами.

6.2.3. Заборона на використання в'язнів для підтримання порядку та безпеки

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 40

1. Жоден в'язень не може призначатися в будь-якому дисциплінарному порядку на роботу з обслуговування в'язниці.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, правило 62; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XXII (5).

У добре організованій пенітенціарній установі за жодних обставин не допускається працевлаштування або використання в'язнів для контролю над іншими в'язнями. Таке іноді трапляється, коли бракує персоналу. Таким в'язням часто надають особливі умови проживання, харчування або інші зручності, аби заохотити їх стежити за іншими в'язнями чи керувати ними. Такі домовленості завжди створюють можливості для зловживань, і їх в жодному разі не слід допускати.

У низці юрисдикцій реалії такі, що в'язні підтримують порядок у в'язниці, здійснюючи контроль над іншими в'язнями. Прийнятною така ситуація бути не може, і адміністрація установи повинна якнайшвидше намагатися відновити контроль над в'язницею. Передумовою для цього може бути необхідність скорочення переповненості пенітенціарної установи та забезпечення наявності достатньої кількості персоналу. Для відновлення контролю над пенітенціарною установою та вивезення з неї зброї та інших незаконних предметів може знадобитися допомога поліції або військових. Однак це має бути лише короткостроковим рішенням, а пенітенціарна установа має якомога швидше перейти під управління пенітенціарної адміністрації. Під час будь-яких заходів такого роду слід виявляти обережність, щоб захистити права і забезпечити безпеку як персоналу, так і в'язнів.

ДОПОВІДЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ В АМЕРИЦІ

«[П]ерше зобов'язання держави як гаранта осіб, які перебувають під її опікою, – це здійснення ефективного контролю та забезпечення внутрішньої безпеки пенітенціарних установ. Якщо ця важлива умова не виконується, для держави стає складно забезпечити основні основоположні права осіб, які перебувають під її опікою.

У цьому сенсі неприйнятним з усіх точок зору є те, що в регіоні існує низка установ, які керуються системами «самоврядування», коли ефективний контроль над усіма внутрішніми аспектами діяльності пенітенціарної установи перебуває в руках окремих в'язнів або злочинних угруповань, або ж системами «спільного управління», коли ці угруповання ділять владу і прибутки з адміністрацією пенітенціарної установи.

Коли таке відбувається, держава втрачає здатність гарантувати мінімальні права в'язнів і повністю перевертає з ніг на голову та спотворює об'єкт і мету позбавлення волі. Серед інших наслідків відсутності інституційного контролю в пенітенціарних установах – зростання рівня насильства та смертності в установах, створення небезпечних корупційних мереж».

Джерело: Міжамериканська комісія з прав людини (2011), OEA/Ser.L/V/II., док. 64, п. 14.

6.3. Застосування сили

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЛУЖБОВЦЯМИ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ

Принцип 15:

Службовці органів правопорядку, у їх відносинах із затриманими особами або взятими під варту, не повинні застосовувати силу, крім випадків, коли це суворо необхідно для підтримки безпеки і порядку в установі, або коли їх особиста безпека є під загрозою.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 76

Підготовка [усього персоналу перед вступом на службу], включає в себе, принаймні, навчання з:

(с) охорони та безпеки, включно з концепцією забезпечення динамічної безпеки, застосування сили та засобів обмеження рухомості та поведінки з агресивними правопорушниками, з належним урахуванням методів випередження та зменшення напруження, таких як ведення переговорів та посередництво.

Правило 82

1. Співробітники пенітенціарної установи не застосовують силу у своїх стосунках із в'язнями, окрім як для самозахисту або у випадках спроби втечі, активного чи пасивного фізичного спротиву наказу на підставі законодавства або нормативно-правових актів. Співробітники пенітенціарної установи, які вдаються до сили, мають застосовувати її не більше, ніж це цілком необхідно. Вони мають негайно повідомити керівника пенітенціарної установи про цей інцидент.

2. Проводиться спеціальна фізична підготовка співробітників пенітенціарної установи для того, аби вони вміли вгамовувати агресивних в'язнів.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 64

1. Персонал пенітенціарної установи не має застосовувати силу щодо ув'язнених за винятком випадків самооборони або у випадках спроби втечі, або активного чи пасивного фізичного опору встановленому законом порядку, і завжди це мають бути крайні заходи.

2. Масштаби застосування сили мають бути мінімально необхідними і вона має застосовуватися по можливості на мінімальний період.

Правило 65

Мусять бути розроблені докладні процедури застосування сили, включаючи положення щодо:

- a. різних видів силових дій, які можуть застосовуватися;
- b. обставин, за яких може застосовуватися кожен вид силових дій;
- c. персоналу, який має право застосовувати різні види силових дій;
- d. рівня адміністрації, який надає дозвіл на будь-яке застосування сили; та
- e. рапортів, які мусять складатися після застосування сили.

Правило 66

Персонал, який безпосередньо працює з ув'язненим, повинен бути навчений методам, які дозволяють йому стримувати агресивних ув'язнених з мінімальним застосуванням сили.

ПРИНЦИПИ І НАЙКРАЩА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, В АМЕРИЦІ

Принцип XXIII

2. Персонал місць позбавлення волі не повинен застосовувати силу та інші засоби примусу, окрім як у виняткових і пропорційних, серйозних, невідкладних і необхідних випадках, як крайній захід, після попереднього вичерпання всіх інших можливостей, упродовж часу і в обсязі, виключно необхідному для забезпечення безпеки, внутрішнього порядку, захисту основоположних прав осіб, позбавлених волі, персоналу або відвідувачів.

...

За будь-яких обставин застосування сили, вогнепальної зброї або будь-яких інших засобів, що використовуються проти насильства чи надзвичайних ситуацій, повинно здійснюватися під наглядом компетентного органу.

Див. також Кодекс поведінки службовців органів правопорядку, ст. 2.

У пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, напруженість неминує завжди присутня, незалежно від того, наскільки відданим своїй справі є їхній персонал. В'язні, які становлять підвищений ризик, можуть намагатися порушувати правила, загрожувати порядку в установі, а іноді й використовувати заворушення як відволікаючий маневр для полегшення собі спроби втечі. Завдання будь-якої пенітенціарної системи – реагувати на таку недисциплінованість таким чином, аби забезпечити безпеку в'язнів і персоналу, заохочуючи в'язнів поважати існуючі правила і норми. Тому співробітники не повинні застосовувати більше повноважень і сили, ніж це необхідно і пропорційно в цій ситуації.

Чітка схема поведінки та реагування допоможе персоналу вирішити, що робити в складних ситуаціях, коли в'язні не дотримуються правил і норм. Якщо обставини передбачають, що в'язень кричить або поводить себе неадекватно, можуть знадобитися більш складні механізми психологічної оцінки, щоб оцінити ситуацію і визначити відповідні заходи реагування. Не слід вважати, що всі в'язні, які становлять підвищений ризик, є небезпечними та становлять загрозу. Досвідчений співробітник має допомагати новим працівникам навчитися працювати з такими в'язнями. Якщо групи реагування складаються лише з новобранців, вони можуть запанікувати або ж відреагувати занадто швидко, прийнявши неправильне рішення.

Сказане вище тим більше стосується застосування сили – базової форми прояву влади. Перш ніж застосовувати силу, співробітники завжди мусять з'ясувати, чи можливо досягти бажаної мети за допомогою альтернативних засобів. Якщо ні, то ступінь застосування сили має бути абсолютно співмірним ситуації. Для попередження невинного та недоречного застосування сили персонал зобов'язаний інформувати свого безпосереднього керівника та директора про будь-який інцидент, що супроводжувався застосуванням сили. Вони мають зробити це як в усній, так і в письмовій формі, описавши інцидент та обґрунтувавши застосування сили. Адміністрації в'язниць зобов'язані вести належний облік усіх ситуацій застосування сили.

Існують певні ситуації, які можуть дуже легко викликати потребу у застосуванні сили та спровокувати ризик жорстокого поводження, наприклад, під час масових заворушень, групових бійок та колективних порушень порядку. Персонал має усвідомлювати, наскільки критичними є такі ситуації, зокрема, з точки зору можливого жорстокого поводження. Тому вкрай важливо мати відповідні інструкції, які не лише пояснюють, як діяти в таких ситуаціях і яких процедур слід дотримуватися, але й містять вказівки щодо запобігання надмірному використанню повноважень і жорсткому поводженню.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 82

3. За винятком особливих обставин, співробітники пенітенціарної установи, які контактують безпосередньо із в'язнями під час виконання своїх службових обов'язків, не повинні бути озброєними. Крім того, співробітникам пенітенціарної установи в жодному разі не видається зброя, якщо вони не пройшли навчання з її використання.

ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СЛУЖБОВЦЯМИ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ

Принцип 16:

Службовці органів правопорядку, в їх відносинах із затриманими особами або взятими під варту, не повинні застосовувати вогнепальну зброю за винятком випадків самозахисту або захисту інших осіб від безпосередньої загрози смерті або серйозного поранення, або коли це суворо необхідно для запобігання втечі затриманої особи або взятої під варту і становить небезпеку, про яку йдеться в принципі 9.

ПРИНЦИПИ І НАЙКРАЩА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, В АМЕРИЦІ

Принцип XXIII, 2

Персоналу забороняється використовувати вогнепальну або іншу летальну зброю в місцях позбавлення волі, за винятком випадків, коли це є нагальною необхідністю для захисту життя людей.

За будь-яких обставин застосування сили, вогнепальної зброї або будь-яких інших засобів, що використовуються проти насильства чи надзвичайних ситуацій, повинно здійснюватися під наглядом компетентного органу.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 69

1. Персонал пенітенціарних установ не повинен носити смертоносної зброї в межах пенітенціарної установи, за винятком надзвичайних оперативних обставин.
2. Відкрите носіння іншої зброї, включаючи кийки, персоналом, який працює в безпосередньому контакті з ув'язненими в межах пенітенціарного закладу, має бути заборонено, за винятком випадків, коли вони необхідні для забезпечення режиму та безпеки під час конкретного інциденту.
3. Зброя не повинна видаватися працівникам, які не пройшли підготовку з її застосування.

Співробітники пенітенціарної установи, які контактують безпосередньо із в'язнями під час виконання своїх службових обов'язків, не повинні бути озброєними. Це робиться задля мінімізації ескалації насильства, усунення спокуси неналежного застосування зброї та запобігання потрапляння зброї до рук в'язнів. Якщо персонал пенітенціарної установи носить вогнепальну зброю, зокрема, під час охорони периметру, він повинен мати чіткі інструкції щодо обставин, за яких ця зброя може бути застосована. Вогнепальну зброю можна застосовувати лише в крайньому випадку і тільки після розгляду та застосування всіх інших варіантів.

Отже, вогнепальну зброю слід застосовувати лише: (a) для самозахисту; (b) для захисту інших осіб від безпосередньої загрози смерті або серйозного поранення; (c) у разі крайньої необхідності для запобігання втечі особи з пенітенціарної установи; (d) проти особи, яка допомагає або намагається допомогти в'язню втекти з-під законного ув'язнення; або (e) проти особи, яка без законних на те повноважень проникає до пенітенціарної установи або намагається проникнути до неї. Неприпустимо стріляти у в'язня лише на тій підставі, що він чи вона намагається втекти. Мають бути додаткові виняткові обставини, які дають

підстави співробітнику зробити висновок, що в'язня, який тікає, не можна зупинити жодним іншим способом. Використання вогнепальної зброї слід якомога швидше зупинити після встановлення контролю над ситуацією.

Приймаючи рішення про застосування або продовження застосування вогнепальної зброї, персонал пенітенціарної установи має зважати на ризик, за безпосередніх обставин, отримати травму, яку застосування вогнепальної зброї може спричинити будь-якій особі, окрім в'язня (-ів).

Застосування вогнепальної зброї, як правило, має відбуватися в такій послідовності:

- Відкрите демонстрування зброї;
- Попередження гучним і чітким голосом з наказом в'язню зупинитися;
- Спрямування зброї та попередження, що якщо вони не зупиняться, буде застосовано зброю;
- Здійснення попереджувального пострілу (якщо це можливо);
- Застосування зброї з метою не вбити, а радше вивести з ладу в'язня.

Співробітникам пенітенціарної установи у жодному разі не видається вогнепальна зброя, якщо вони не пройшли навчання з її використання. За будь-яких обставин застосування вогнепальної зброї має відбуватися під наглядом компетентного органу, а процедури мають передбачати офіційні домовленості щодо розслідування всіх випадків застосування вогнепальної зброї.

6.4. Дисциплінарна система пенітенціарних установ

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 37

Зазначені далі аспекти завжди підлягають регламентації законодавством або нормативно-правовим уставом компетентного адміністративного органу:

- a. поведінка, що становить дисциплінарне порушення;
- b. види та тривалість стягнень, які можуть бути застосовані до в'язнів;
- c. орган, який уповноважений накладати такі стягнення;
- d. будь-яка форма примусового відокремлення від загального контингенту в'язнів, така як одиначне ув'язнення, ізоляція, роздільне тримання, відділення спеціального догляду або тримання в обмежувальних умовах, чи як дисциплінарне стягнення, або для забезпечення порядку та безпеки, включно з оголошенням правил та порядку, що регламентують використання, перегляд, застосування та скасування будь-якої форми примусового відокремлення.

Правило 38

1. Адміністраціям в'язниць рекомендується використовувати, наскільки це можливо, механізми запобігання конфліктам, посередництва або інші альтернативні методи вирішення спорів для запобігання дисциплінарним порушенням або врегулювання конфліктів.
2. Адміністрація пенітенціарної установи вживає стосовно в'язнів, які зараз відокремлені або раніше були відокремлені, необхідних заходів для пом'якшення можливих негативних наслідків їхнього ув'язнення для них самих та їхньої громади після їхнього звільнення з в'язниці.

Правило 39

1. Стягнення до в'язнів можуть застосовуватися виключно відповідно до умов, передбачених законодавством або нормативно-правовими актами, які зазначені у Правилі 37, та згідно з принципом справедливості та належної правової процедури. До в'язня в жодному разі не повинні застосовуватися стягнення двічі за одне й те саме діяння або порушення.

2. Адміністрації пенітенціарних установ повинні забезпечувати пропорційність між дисциплінарним стягненням та порушенням, за яке воно встановлено, та мають вести належний облік усіх накладених дисциплінарних стягнень.

Правило 41

1. Будь-яка заява в'язня про вчинення дисциплінарного порушення тим чи іншим в'язнем має невідкладно доводитися до відома компетентного органу, який має розслідувати її без зайвих затримок.

2. В'язнів мають негайно інформувати зрозумілою для них мовою про характер звинувачень, які їм висуваються, і надавати їм достатньо часу та засобів для підготовки свого захисту.

3. В'язням дозволяється захищати себе особисто або з використанням правової допомоги, коли цього вимагають інтереси правосуддя, зокрема у випадках, які стосуються звинувачення в серйозному порушенні дисципліни. Якщо в'язні не розуміють або не говорять мовою, якою ведеться дисциплінарне слухання, їм безоплатно має надаватися допомога кваліфікованого перекладача.

4. У в'язнів має бути можливість вимагати судового перегляду накладених на них дисциплінарних стягнень.

5. У випадку, якщо порушення дисципліни переслідується як злочин, в'язні мають право на всі гарантії належного процесу, що застосовуються до кримінального провадження, включно з безперешкодним доступом до адвоката.

Див. також Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, принцип 30; Європейські пенітенціарні правила, правила 56-59); Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XXII;

Час від часу деякі в'язні неминуче порушують правила і розпорядок пенітенціарної установи. Дисциплінарна система є одним із методів підтримання порядку в місцях позбавлення волі. Вона найбільш ефективна, коли застосовується для відновлення суттєвого порушення дисципліни в установі й коли інші засоби виявляються непридатними для досягнення мети відновлення порядку і контролю.

Неформальне врегулювання: Не доцільно і не бажано за кожне порушення пенітенціарних правил застосовувати офіційні дисциплінарні стягнення. Дуже часто неформального застереження, неформальної поради та підбадьорення або відповідного вираження неохвалення буває достатньо для утримання в'язня-порушника під контролем. Лише тоді, коли вони не спрацьовують, є неадекватними або ж вважаються недоречними, слід застосовувати офіційні дисциплінарні стягнення.

Внутрішні дисциплінарні механізми: Якщо є підстави вважати, що в'язень порушив дисципліну в'язниці, його справа має розглядатися відповідно до низки процедур, визначених законом або нормативними актами компетентного адміністративного органу. Про ці правила повинні знати як в'язні, так і персонал, тобто адміністрація пенітенціарної установи несе відповідальність за ознайомлення та надання в'язням, а також персоналу установи, чинних дисциплінарних правил⁷¹. У внутрішній дисциплінарній системі має бути чітко відображена низка запобіжних заходів, зокрема:

⁷¹Мінімальні стандартні правила ООН, Правило 54 (а), (с) та Правило 76 (1) (а).

- До в'язнів не повинні застосовуватися дисциплінарні стягнення на підставі необґрунтованих чуток, поширених персоналом або іншими в'язнями.
- До в'язня в жодному разі не повинні застосовуватися стягнення двічі за одне й те саме порушення.
- Жоден в'язень не підлягає покаранню, якщо він не був поінформований про інкриміноване йому правопорушення.
- В'язні повинні мати можливість захистити себе від звинувачень до притягнення до дисциплінарної відповідальності.

В'язням повинна бути надана можливість захищати себе особисто і вони мають право реагувати на будь-які критичні повідомлення про них, особливо якщо такі повідомлення можуть стати підставою для можливих дисциплінарних стягнень. Відповідно, адміністрація зобов'язана повідомляти в'язнів про такі повідомлення, коли вони надходять. Окрім того, для того, щоб регулювати здійснення повноважень щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності в'язнів, важливо, щоб дисциплінарні звинувачення розглядалися певною категорією старшого персоналу пенітенціарних установ. Якщо в'язні не розуміють або не говорять мовою, якою ведеться дисциплінарне слухання, їм безоплатно має надаватися допомога кваліфікованого перекладача.

Адміністрація пенітенціарної установи має зберігати письмові протоколи всіх випадків застосування дисциплінарних стягнень до будь-кого з в'язнів. Не менш важливо, щоб у правилах були визначені та вказані канали оскарження або перегляду, відкриті для в'язнів, які бажають оскаржити дисциплінарну процедуру або захід. Украй важливо, щоб в'язні, які дають свідчення під час офіційних, внутрішніх, дисциплінарних або інспекційних проваджень, не ставали об'єктом залякування або переслідувань. Це не тільки перешкоджатиме справедливості процесу, але й підірве довіру до механізмів розгляду скарг в пенітенціарній установі, що може негативно вплинути на безпеку.

Коли цього вимагають інтереси правосуддя, в'язні мають право захищати себе з використанням правової допомоги, особливо в справах, пов'язаних із серйозними дисциплінарними звинуваченнями. Аби уникнути свавілля під час здійснення цього права, умови, за яких юридичне представництво може бути надане на дисциплінарних слуханнях, повинні бути чітко визначені у відповідному регламенті пенітенціарної установи. Зрештою, в'язні, незадоволені тим, як щодо них застосовуються повноваження та процедури підтримання дисципліни, повинні мати можливість оскаржити будь-який дисциплінарний процес та його результати. Перегляди рішень необхідні з двох причин: (а) для гарантування того, що персонал не зловживає повноваженнями та процедурами, за допомогою яких він здійснює дисциплінарний контроль над в'язнями; та (б) для виправлення будь-яких зловживань або порушень, що трапляються під час адміністрування дисципліни в пенітенціарних установах. В'язні мають бути ознайомлені з існуючими засобами оскарження та мати можливість отримати юридичну консультацію щодо оскарження.

Кримінальне переслідування: У всіх юрисдикціях про основні передбачувані злочинні дії, скоєні в пенітенціарних установах, повідомляється відповідному зовнішньому органу (поліція, прокуратура, слідчий суддя). У деяких юрисдикціях, за законом, про всі можливі злочинні дії, включно з незначними правопорушеннями необхідно повідомляти відповідні органи влади.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандела)

Правило 41

5. У випадку, якщо порушення дисципліни переслідується як злочин, в'язні мають право на всі гарантії належного процесу, що застосовуються до кримінального провадження, включно з безперешкодним доступом до адвоката.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 55

Діяння, яке припускається злочинним, та здійснене в пенітенціарній установі, розслідується в такий же спосіб, як і на волі, і щодо нього має бути заведена справа відповідно до національного законодавства.

Інші юрисдикції вважають недоцільним переслідувати за кожне порушення правил, яке кваліфікується як злочин за загальним кримінальним правом, як такий. Для них немислимо, наприклад, щоб в'язня, який вкрав шматок мила, щоб нормально помитися, судили за крадіжку в суді. У цих країнах вважають, що лише найсерйозніші справи заслуговують на кримінальне переслідування. Адміністрація пенітенціарної установи та її персонал відповідатимуть за прийняття рішення про передачу справи для кримінального переслідування. Керівники пенітенціарних установ зобов'язані ознайомити свій персонал з відповідними інструкціями та принципами, що регулюють право персоналу на власний розсуд вирішувати, коли передавати і коли не передавати справи про порушення правил для кримінального переслідування. У низці країн можна знайти проміжний варіант, коли в'язень може сам вирішувати, чи повинні незначні правопорушення розглядатися адміністрацією пенітенціарної установи, за умови, що вони будуть на це згодні.

Якщо порушення дисципліни переслідується як злочин, в'язень має право на всі правові гарантії та засоби, необхідні для захисту в справі. Зокрема, з цією метою він має право на необмежений доступ до свого адвоката або будь-якого іншого законного представника, а також до юридичних матеріалів⁷².

6.5. Обмеження та дисциплінарні стягнення

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандела)

Правило 42

Загальні житлові умови, що розглядаються в цих правилах, зокрема умови, що стосуються світла, вентиляції, температури, санітарії, харчування, питної води, доступу до відкритого повітря та фізичних вправ, особистої гігієни, охорони здоров'я та виділення необхідного особистого простору, повинні поширюватися на всіх без винятку в'язнів.

⁷² Також див. Принципи та керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до правової допомоги в системах кримінального правосуддя (A/RES/67/187).

Правило 43

За жодних обставин накладені обмеження чи дисциплінарні стягнення не можуть бути рівнозначними катуванню або іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведінки чи покарання. Забороняються, зокрема, такі методи:

- a. одиночне ув'язнення на невизначений час;
- b. подовжене одиночне ув'язнення;
- c. поміщення в'язня в камеру без освітлення або в постійно освітлювану камеру;
- d. тілесні покарання або зменшення раціону чи питної води в'язня;
- e. колективне покарання.

Засоби обмеження рухомості ніколи не мають застосовуватися як стягнення за дисциплінарні порушення.

Правило 44

Для цілей цих правил одиночне ув'язнення стосується обмеження свободи в'язнів протягом 22 годин, ба більше – на добу без змістовних контактів із людьми. Подовжене одиночне ув'язнення означає одиночне ув'язнення впродовж відрізка часу, що перевищує 15 днів поспіль.

Правило 45

1. Одиночне ув'язнення застосовується як останній засіб виключно у виняткових випадках впродовж якомога коротшого проміжку часу за умови здійснення незалежного контролю і лише з дозволу компетентного органу. Це покарання не призначається на підставі вироку в'язня.

2. Застосування одиночного ув'язнення повинно бути заборонено щодо в'язнів із психічними або фізичними вадами, якщо вживання таких заходів призведе до погіршення їхнього стану. Як і раніше, заборона на використання одиночного ув'язнення та аналогічних заходів у випадках, пов'язаних із жінками та дітьми, про що йдеться в інших стандартах і нормах Організації Об'єднаних Націй у сфері запобігання злочинності та кримінального правосуддя,² продовжує діяти.

ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВЕДІННЯ З ЖІНКАМИ-В'ЯЗНЯМИ ТА ПОКАРАННЯ ДЛЯ ЖІНОК-ПРАВОПОРУШНИЦЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ (Бангкокські правила)**Правило 22**

Покарання у вигляді одиночного ув'язнення або дисциплінарної ізоляції не застосовується до вагітних жінок, жінок з немовлятами та матерів-годувальниць, які перебувають в пенітенціарних установах.

ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ**Правило 67**

Усі дисциплінарні заходи, що являють собою жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поведінки, суворо заборонені, включно з тілесними покараннями, триманням у темній камері, закритим або одиночним ув'язненням чи будь-яким іншим покаранням, що може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю неповнолітнього, якого вони стосуються.

Див. також Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поведінки з в'язнями, Правило 46; Кодекс поведінки службовців органів правопорядку, ст. 5; Європейські пенітенціарні правила, Правила 60-62; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XXII (3).

Якщо в'язня визнають винним у вчиненні дисциплінарного проступку, до нього може бути застосована низка стягнень. Дисциплінарні стягнення завжди мають бути справедливими та пропорційними до вчиненого правопорушення, а також мають бути наслідком і кульмінацією дисциплінарного процесу, що здійснюється після встановлення факту порушення

проти в'язня. За жодних обставин накладені обмеження чи дисциплінарні стягнення не можуть бути рівнозначними катуванню або іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведження чи покарання. У зв'язку з цим Мінімальні стандартні правила ООН щодо поведження з в'язнями прямо забороняють цілу низку практик, зокрема:

- Одиночне ув'язнення, визначене як ув'язнення протягом 22 годин або більше на день без загальнозмістовних контактів з людьми на невизначений термін;
- Подовжене одиночне ув'язнення, визначене як одиночне ув'язнення впродовж відрізка часу, що перевищує 15 днів поспіль⁷³;
- Одиночне ув'язнення для неповнолітніх; вагітних жінок; жінок з немовлятами; матерів-годувальниць; в'язнів з психічними або фізичними вадами (остання категорія, оскільки їх стан може погіршитися в результаті таких заходів);
- Тілесні покарання або зменшення раціону⁷⁴ чи питної води в'язня;
- Поміщення в'язня в камеру без освітлення або в постійно освітлювану камеру;
- Колективне покарання в'язнів.

Крім того, застосування спецзасобів, таких як наручники та гамівні сорочки, не допускається як метод покарання за дисциплінарні проступки, незважаючи на їх законне використання в інших суворо визначених обставинах⁷⁵. Врешті, дисциплінарні санкції не повинні включати заборону контактів із сім'єю, особливо для жінок-ув'язнених⁷⁶ (див. розділ 6.5 та розділ 8.3).

Одиночне ув'язнення як захід безпеки: У деяких країнах в'язні, які становлять підвищений ризик, утримуються в ізоляції, у пенітенціарних установах, які називаються в'язницями максимального рівня безпеки або «супермакс», де кожен в'язень перебуває в окремій камері, повністю ізольований від зовнішнього світу та інших в'язнів. Їхні контакти з персоналом також зведені до абсолютного мінімуму, а одна година фізичних вправ на день зазвичай не передбачає жодних контактів з в'язнями чи персоналом. Така практика прирівнюється до тривалого одиночного ув'язнення, забороненого Мінімальними стандартними правилами ООН щодо поведження з в'язнями. В інших країнах, де в'язниць максимального рівня безпеки не існує, певна частина в'язнів, які становлять підвищений ризик, може бути постійно ізольована від інших в одинокій камері з дуже обмеженим доступом до режимних заходів або взагалі без такого доступу, що може бути рівнозначним тривалому одиночному ув'язненню.

Як зазначає Спеціальний доповідач з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, дослідження вказують на те, що фізичні та психологічні наслідки одиночного ув'язнення є серйозними і довготривалими. Вони включають

⁷³ Аналогічні визначення (тривалого) одиночного ув'язнення використовує Спеціальний доповідач з питань катувань (А/66/268, 5 серпня 2011 року, п. 26). Також див. Стамбульську заяву про застосування та наслідки одиночного ув'язнення (А/63/175, Додаток).

⁷⁴ Належна практика також забороняє карати в'язнів, подаючи їм їжу в такому вигляді, який робить її неїстівною або неапетитною.

⁷⁵ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, Правила 47-48, які також визначають, що застосування ланцюгів, кайданів та інших засобів обмеження рухомості, які за своєю суттю принижують людську гідність або завдають болю, має бути повністю заборонено.

⁷⁶ Правила ООН щодо поведження з жінками-в'язнями та покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних із позбавленням волі, Правила 23-41.

«психотичні розлади» з такими симптомами, як тривога, депресія, гнів, когнітивні розлади, спотворення сприйняття, параноя, психоз і самоушкодження. Дехто відчуває окремі симптоми, в той час як у інших – серйозне загострення раніше наявного психічного розладу. Мінімальна стимуляція під час одиночного ув'язнення може призвести до зниження мозкової активності вже через сім днів, що може призвести до незворотних наслідків, якщо в'язень перебуває в одиночному ув'язненні протягом тривалого часу. Згідно з дослідженнями, порушення сну, депресія, тривога, фобії, емоційна залежність, сплутаність думок, погіршення пам'яті та концентрації уваги зберігаються ще довго після звільнення з ізоляції. Крім того, зміни особистості часто призводять до того, що особи, які раніше перебували в одиночній камері, відчувають страх, змушені вступати в соціальну взаємодію. Це може завадити людині успішно пристосуватися до життя серед інших в'язнів і серйозно обмежує її здатність реінтегруватися в суспільство після звільнення⁷⁷.

Під час візиту до країни Підкомітет з питань запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведінки і покарання розглянув питання щодо використання камер у пенітенціарних установах максимального рівня безпеки, де в'язні утримуються в одиночному ув'язненні «протягом будь-якого тривалого періоду часу, що прирівнюється до жорстокого поведінки», поставив питання, «чи може їх використання за будь-яких обставин бути інакшим, ніж нелюдське або таке, що принижує гідність», і не зміг «визначити необхідність у будівництві нових об'єктів такого типу»⁷⁸. Комітет з питань запобігання катувань також рекомендував заборонити режим одиночного ув'язнення в пенітенціарних установах, наприклад, у в'язницях максимального рівня безпеки⁷⁹. У поєднанні з аналогічними висновками інших механізмів Організації Об'єднаних Націй⁸⁰, це вказує на дедалі більше усвідомлення того, що тривале та невизначене одиночне ув'язнення не лише суперечить міжнародним стандартам і нормам, але й може призвести до подальшого порушення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання.

Одиночне ув'язнення з метою захисту: У деяких випадках в'язнів може знадобитися помістити в ізоляцію для їхнього власного захисту. Це може бути зроблено на їхнє власне прохання або за розпорядженням адміністрації пенітенціарної установи. За будь-яких обставин адміністрація повинна спочатку розглянути інші альтернативи, такі як медіація або переведення в іншу установу в'язня, який потребує захисту, або в'язнів, які становлять загрозу. В'язню необхідно пояснити всі наслідки ізоляції з метою захисту. Якщо за рішенням адміністрації в'язень має бути розміщений в одиночній камері, адміністрація пенітенціарної установи має забезпечити участь в'язня в обговоренні цього питання та надати йому можливість оскаржити це рішення, зокрема, шляхом звернення до вищого органу влади. За будь-яких обставин рішення повинні регулярно переглядатися з метою нормалізації умов утримання в'язня в найкоротші терміни, включаючи розробку відповідних планів.

Потреба в одиночному ув'язненні з метою захисту може виникнути, зокрема, у випадку з найбільш вразливими групами в'язнів. Однак слід подбати про те, щоб таке ув'язнення

⁷⁷Проміжна доповідь Спеціального доповідача з питань катувань, Організація Об'єднаних Націй Дос/А/66/268, 5 серпня 2011 р., пп. 62-65; також див. Шарон С. (2008): *Довідник з питань одиночного ув'язнення*, с. 15-17; Сміт, П. С. (2006): *Вплив одиночного ув'язнення на в'язнів: Коротка історія та огляд літератури, Злочин і правосуддя*, т. 34, с. 441.

⁷⁸Звіт про візит Підкомітету з питань запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведінки і покарання до Нової Зеландії, документ Організації Об'єднаних Націй CAT/OP/NZL/ 1, 25 серпня 2014 року, п. 87.

⁷⁹Комітет з питань запобігання катувань, Заключні зауваження щодо об'єднаних третьої-п'ятої періодичних доповідей Сполучених Штатів Америки, ООН, Ref. CAT/C/USA/CO/3-5, 19 грудня 2014 року, п. 20.

⁸⁰Включаючи Комітет з прав людини (Загальний коментар 20, п. 6) та Спеціального доповідача з питань катувань (А/66/268, п. 80).

застосовувалося лише за інформованою згодою в'язня, не було тривалим і дозволяло оперативно віднайти альтернативні рішення, а також про те, щоб таке ув'язнення не було покаранням і не призводило до подальшої стигматизації чи обмеження доступу до відпочинку, матеріалів для читання, адвоката, лікаря, освітніх або інших послуг та участі в заходах.

Одиночне ув'язнення як дисциплінарне стягнення: Адміністрації пенітенціарної установи може знадобитися розмістити в'язня в одиночній камері за порушення дисципліни як покарання, після справедливого дисциплінарного процесу або коли в'язень є особливо деструктивним і становить небезпеку для інших в'язнів. Як зазначалося вище, тривалість такого розміщення завжди повинна бути якомога коротшою і не повинна становити безстрокове або тривале одиночне ув'язнення, як це визначено в Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження з в'язнями. Спостерігається тенденція до того, що в'язня, який становить підвищений ризик і раніше вже перебував в одиночній камері, легко відправити в одиночну камеру знову без вагомих підстав – практики, якої слід уникати. Рішення щодо застосування одиночного ув'язнення повинні ґрунтуватися на наступних принципах:

- **Законність:** У національному законодавстві повинні бути передбачені розумні положення щодо обставин, за яких може бути застосоване одиночне ув'язнення.
- **Пропорційність:** Застосування одиночного ув'язнення має бути пов'язане з фактичною або потенційною шкодою, яку в'язень заподіяв або може заподіяти.
- **Необхідність:** Одиночне ув'язнення повинно передбачати лише ті обмеження, які необхідні для безпечного та надійного утримання в'язня (тобто без автоматичного обмеження права на побачення, телефонні розмови або доступ до матеріалів для читання).
- **Недискримінація:** Приймаючи рішення про одиночне ув'язнення, не можна допускати дискримінації окремих осіб чи груп за будь-якою ознакою.
- **Підзвітність:** Необхідно вести повний облік усіх рішень, пов'язаних із застосуванням одиночного ув'язнення⁸¹.

Що стосується матеріальних умов у камерах одиночного ув'язнення, Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями містять чітку вимогу про те, що всі загальні умови утримання, про які йдеться в правилах, повинні застосовуватися до всіх без винятку в'язнів, зокрема й до в'язнів, які відбувають дисциплінарні стягнення (Правило 42). В одиночних камерах в'язні повинні мати достатній простір, природне та штучне освітлення, опалення та вентиляцію. У них має бути постійний доступ до туалету з можливістю усамотнення; до миття так само часто, як і в інших в'язнів; а також до медичних послуг у таких самих умовах, як і в інших в'язнів. Їжа та вода, що надаються таким в'язням, повинні бути тієї ж кількості та якості, що й для інших в'язнів. В'язні, які перебувають в одиночних камерах, мають право щонайменше на одну годину фізичних вправ на день на свіжому повітрі, на прогулянковому дворіку, який повинен забезпечувати укриття за поганих погодних умов.

Камери, в яких утримуються в'язні, яким одиночне ув'язнення призначено як дисциплінарний захід, повинні бути обладнані, як мінімум, столом, стільцем або лавкою, а також ліжком з постільною білизною. У багатьох юрисдикціях такі меблі кріпляться до підлоги, щоб зменшити ризики, пов'язані з використанням частин меблів для порушення порядку. Коли одиночне ув'язнення застосовується протягом коротких періодів часу у відповідь на порушення дисципліни, це є прийнятним.

⁸¹ CPT/Inf/E (2002) 1—Rev. 2015, Витяг з 21-го загального звіту [CPT/Inf (2011) 28], п. 53.

6.6. Скарги, звернення та клопотання

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ

(Правила Нельсона Мандели)

Правило 54

Після прийняття до установи, кожній ув'язненій особі слід негайно надати письмово інформацію про:

- a. пенітенціарне законодавство та чинні правила внутрішнього розпорядку пенітенціарної установи;
- b. його або її права, зокрема стосовно дозволених методів отримання інформації, доступу до юридичної консультації, в тому числі через систему надання правової допомоги, та процедури подання клопотань або скарг;
- c. його або її обов'язків, в тому числі стосовно відповідних дисциплінарних стягнень; та
- d. усіх інших питань, необхідних для того, аби ув'язнена особа мала змогу адаптуватися до життя в умовах в'язниці.

Правило 55

Інформація, згадана у правилі 54, повинна надаватися мовами, які найчастіше використовуються відповідно до потреб контингенту пенітенціарної установи. Якщо в'язень не розуміє жодної з цих мов, необхідно надати допомогу в перекладі.

Якщо в'язень неписьменний, інформація йому надається в усній формі. В'язням із вадами органів чуття слід надавати інформацію у той спосіб, який відповідає саме їхнім потребам.

Адміністрація пенітенціарної установи повинна розмістити короткий виклад інформації на видноті в місцях загального користування пенітенціарної установи.

Правило 56

1. Кожен в'язень повинен мати можливість щодня подавати клопотання або скарги до керівника пенітенціарної установи або співробітника пенітенціарної установи, який уповноважений представляти його.
2. Необхідно дозволяти подавати клопотання або скарги інспектору пенітенціарних установ під час проведення ним інспекцій. В'язень повинен мати можливість говорити з інспектором або будь-яким іншим співробітником інспекції вільно та за умов цілковитої конфіденційності за відсутності керівника або інших співробітників пенітенціарної установи.
3. Кожному ув'язненому має надаватися можливість подавати клопотання чи скаргу, без цензурування їхньої суті, щодо поведінки з ним до центральної адміністрації пенітенціарної служби, судових чи інших компетентних органів, включно із тими, що наділені повноваженнями перевірки або реагування.
4. На адвоката в'язня мають поширюватися права, передбачені пунктами 1-3 цього правила. У тих випадках, коли ані в'язень, ані його адвокат не мають можливості скористатися такими правами, це може зробити член сім'ї в'язня або будь-яка інша особа, знайома з обставинами справи.

Правило 57

1. Кожне клопотання або скарга повинні бути оперативно розглянуті, й на них слід відповідати без будь-яких зволікань. У разі відхилення клопотання чи скарги або у випадку невинуватеної затримки скаржник повинен мати право спрямувати їх до судового чи іншого органу.
2. Мають бути передбачені гарантії, щоб в'язні могли подавати клопотання або скарги в безпечний і, якщо скаржник просить про це, конфіденційний спосіб. В'язень або інша особа, зазначена в пункті 4 правила 56, не повинна наражатися на будь-який ризик помсти, залякування або інших негативних наслідків через подання клопотання чи скарги.

3. Заяви з твердженнями про катування чи інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання в'язнів мають розглядатися негайно. Ці заяви мають швидко та неупереджено розслідуватися незалежним державним органом відповідно до пунктів 1 та 2 правила 71.

Див. також Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, принцип 33; Принципи і найкращі практики захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип VII; Європейські пенітенціарні правила, Правило 70.

В'язні мають відчувати, що пенітенціарна установа, в якій вони перебувають, управляється у безпечний, чесний і справедливий спосіб. Коли в'язні вважають, що це не так, страждає порядок. Якщо в'язні не мають можливості піднімати питання та скаржитися, вони вдаються до конфронтаційних методів, які можуть виражатися в насильстві або нищенні майна пенітенціарної установи. Це стосується, зокрема, установ, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, де вони можуть перебувати роками, а тому вважають, що їм нічого втрачати, влаштовуючи насильницькі або руйнівні акції протесту проти певного аспекту пенітенціарного режиму або поганого поводження з ними, на їхню думку.

Тому всі пенітенціарні системи повинні мати чітко визначений набір процедур, які дозволяють в'язню подати прохання, скаргу або висловити претензію без страху репресій. Переоцінити корисність здорової комунікації в будь-якій людській інституції неможливо. На протипагу залякуванню, в'язнів натомість слід заохочувати до спілкування з адміністрацією пенітенціарної установи щодо будь-яких труднощів, які у них виникають, і давати їм впевненість у тому, що їхні скарги будуть розглянуті серйозно. Процедури подання скарг повинні містити опис порядку подання запиту щодо поводження з в'язнями, а також описувати шляхи подання скарг, доступні для них, починаючи з місцевого рівня і закінчуючи найвищим керівництвом пенітенціарної установи, а також, за необхідності, зовнішніми органами та організаціями (такими як центральна дирекція пенітенціарної установи, інспекція, омбудсмен або суди). Аби забезпечити обізнаність в'язнів, усі вони повинні бути поінформовані про процедури подання запитів чи скарг під час надходження до пенітенціарної установи, а адміністрація повинна розмістити стислий виклад цієї інформації в загальних зонах установи.

В'язні можуть не бажати скаржитися на персонал та адміністрацію через страх помсти з боку того ж персоналу. Не повинно існувати ані процедур, ані негативної культури, які б обмежували в'язнів у поданні законних скарг та претензій, а також не повинно існувати контролю за тим, щоб прохання чи скарги були розглянуті по суті. Дисциплінарні процедури не мають містити положень, що ускладнюють подання скарг в'язнями, наприклад, покарання за звинувачення на адресу персоналу, які виявляються необґрунтованими (за винятком випадків, коли ці звинувачення носять зловмисний або неправдивий характер). Адміністрації пенітенціарних установ слід надавати в'язням можливість подавати свої скарги конфіденційно і поважати будь-які їхні прохання щодо дотримання конфіденційності під час розгляду їхніх скарг.

Більшість скарг, найімовірніше, стосуються питань, пов'язаних з розпорядком або ставленням. Питання, які не мають великого значення для людей за межами пенітенціарної установи, можуть набути великого значення у високодисциплінованому середовищі в'язниці, де, швидше за все, існують правила, що стосуються майже кожного аспекту повсякденного життя. Одне з головних завдань адміністрації має полягати в тому, щоб не допустити переростання простого прохання в скаргу, скарги – в офіційну претензію, а претензії – в апеляцію до вищого органу. Не кожна скарга в'язня потребує офіційного розгляду та реагування. На практиці персонал пенітенціарних установ зможе вислухати та відреагувати на більшість скарг в'язнів під час виконання своїх повсякденних обов'язків без необхідності виносити скаргу на офіційний розгляд. Це частина динамічної безпеки, про яку йшлося в розділі 6.

Водночас вирішити всі запити та скарги в такий неформальний спосіб неможливо. До того ж, кожна пенітенціарна система повинна мати доступ до офіційної процедури розгляду запитів і скарг, які не можуть бути вирішені неформально або між окремими особами. Кожне клопотання або скарга повинні бути оперативно розглянуті, й на них слід відповідати без будь-яких зволікань. Належною практикою є розгляд директором пенітенціарної установи або старшим співробітником усіх подібних звернень з боку в'язнів протягом кожного робочого дня. За можливості, в'язню слід дозволити подати прохання або скаргу особисто. Якщо через обсяг запитів це неможливо, слід домовитися про подання запиту в письмовій формі. Незалежно від того, подається запит в усній чи письмовій формі, пенітенціарна установа повинна зробити офіційний письмовий запис про запит та відповідь на нього. Ці записи мають регулярно перевірятися внутрішніми та зовнішніми органами моніторингу та інспекції.

Якщо директор пенітенціарної установи відхиляє прохання або скаргу, якщо вона подається проти директора, або в разі невинуватеної затримки, в'язень має право подати письмову заяву до вищого керівництва пенітенціарної адміністрації, як правило, до регіонального або національного штабу, або до судового чи іншого органу влади. Важливо також зазначити, що заяви про катування або інше жорстоке поводження підпадають під дію спеціальної процедури, яка полягає в невідкладному розгляді їх адміністрацією пенітенціарної установи та проведенні швидкого і неупередженого розслідування незалежним національним органом. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями також визначають, що якщо в'язень не в змозі подати прохання або скаргу, це може зробити його юридичний радник або, за відсутності такого, член сім'ї чи будь-яка інша особа, обізнана з його справою.

Нарешті, в'язні, які становлять підвищений ризик, повинні мати доступ до судових органів для подання скарг та апеляцій, а їхнє листування з такими органами в жодному разі не підлягає цензурі. Крім того, вони повинні мати конфіденційний доступ до міжнародних або національних моніторингових органів з прав людини. Це надзвичайно важливо, враховуючи додаткові обмеження, яким підлягають в'язні, які становлять підвищений ризик, і які легко можуть стати предметом зловживань. Злочини, які вони скоїли або в яких підозрюються, також можуть бути використані як виправдання для жорстокого поводження з боку персоналу або інших в'язнів. Аналогічно до прохань чи скарг в'язнів, спрямованих до адміністрації пенітенціарної установи, слід запровадити гарантії захисту в'язнів, які подають скарги до вищих судових інстанцій чи органів моніторингу, від подальших репресалій.

6.7. Збирання оперативної інформації в пенітенціарних установах⁸²

Дотримання порядку – це не одноразова акція, а постійна робота, яка має бути в центрі уваги. Якщо не докласти зусиль для його підтримки, контроль можна втратити дуже швидко. Для виявлення потенційних проблем з контролем до того, як вони переростуть у безпорядки, керівники пенітенціарних установ повинні використовувати різноманітні засоби для моніторингу стабільності у своїх закладах. Окрім використання систем і маршрутів, ефективна оперативна інформація є критично важливим елементом підтримання безпечного і впорядкованого режиму пенітенціарної установи, зокрема, виявлення в'язнів, які намагаються керувати злочинною діяльністю, що відбувається за межами установ виконання покарань.

⁸² Хоча термін «збирання оперативної інформації» може мати негативні асоціації в деяких юрисдикціях, зараз він широко використовується в національних правоохоронних органах і пенітенціарних установах.

Оперативну інформацію можна визначити як інформацію з додатковою цінністю, яку можна розпізнати або встановити за допомогою певного аналітичного процесу. «Інформація в пенітенціарних установах» – це будь-яка інформація з додатковою цінністю, яка може бути використана персоналом пенітенціарних установ для різних цілей, включаючи запобігання втечам, недопущення бунтів і заворушень, виявлення злочинної діяльності в установі, порушень правил, корупції та контрабанди серед персоналу, а також збір інформації про злочинну діяльність, що спрямовується зсередини пенітенціарної установи (напр., організовану злочинність, терористичну діяльність, незаконний обіг наркотичних засобів, викрадення людей і вимагання).

КОНКРЕТНИЙ ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ

ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКІ НАРКОБАНДИ У В'ЯЗНИЦЯХ (США)

У Сполучених Штатах Америки латиноамериканські тюремні банди все частіше займаються транспортуванням та оптовим розповсюдженням наркотичних засобів. Завдяки оперативній інформації у вересні 2009 року 21 члена тюремного наркоугруповання було засуджено за змову з метою розповсюдження понад 150 кілограмів кокаїну та відмивання мільйонів доларів, отриманих від наркоторгівлі.

Джерело: Міністерство юстиції США, лютий 2010 року.

За останні півстоліття використання оперативної інформації та розвідувальних даних постійно вдосконалювалося. Інформаційні системи пенітенціарних установ, які раніше будувалися на основі колекції індексних карток, якими керував член команди служби безпеки, в деяких юрисдикціях еволюціонували завдяки інформаційним технологіям та спеціальному програмному забезпеченню, що використовується відділами в'язничної безпеки та їхніми спеціалістами-аналітиками з питань безпеки. Застосування інформації також стало дедалі комплекснішим. Були розроблені методи та методології розвідки для виявлення загроз безпеці та порядку, а також для профілювання існуючої активності або в'язнів, які становлять підвищений ризик.

➦ Для більш детальної інформації див. Посібник УНЗ ООН з питань динамічної безпеки та збору інформації в пенітенціарних установах

6.8. Управління надзвичайними ситуаціями⁸³

У пенітенціарних установах часто трапляються інциденти. Деякі з них є наслідком дій персоналу (наприклад, коли хтось забирає робочі ключі додому) або природних явищ (наприклад, прорив труб), але більшість є наслідком дій самих в'язнів. До поширених інцидентів у пенітенціарних установах за участю в'язнів належать: втечі та зникнення безвісти в'язнів; серйозні напади; узгоджене порушення дисципліни; захоплення заручників; пожежі; пошкодження майна в'язниці; бійки; пасивні демонстрації; протести на дахах; самогубства та самоушкодження; підозрілі пакунки; зникнення інструментів та обладнання; виявлення зброї або вибухівки під час обшуків.

⁸³ Див. також ДМО (2013): Посібник з управління інцидентами у в'язницях.

КОНКРЕТНІ ПРИКЛАДИ З ПРАКТИКИ

- Понад 100 в'язнів, у тому числі 10 підозрюваних у тероризмі, втекли з індонезійської провінції Північна Суматра в липні 2013 року, підпаливши в'язницю і влаштувавши бунт, в результаті якого загинуло п'ятеро людей.
- Бійка між в'язнями мексиканської в'язниці Аподака призвела до бунту, під час якого в лютому 2012 року загинули 44 і втекли 30 членів злочинної банди «Зетас».

Ця реальність відображає й той факт, що більшість в'язнів не хочуть перебувати у в'язниці. Чимало в'язнів, які становлять підвищений ризик, перебувають у пенітенціарних установах за насильницькі злочини і продовжуватимуть застосовувати насильство у неволі, щоб отримати бажане або продемонструвати свою владу. Деякі в'язні забажають поскаржитися на поводження з ними або з іншими, і забажають це продемонструвати – пасивно або активно – замість того, щоб скористатися процедурою подання скарг, тоді як інші забажають заподіяти шкоду, влаштувавши пожежі або викрадаючи інструменти. Завдання адміністрації та персоналу пенітенціарної установи полягає в тому, щоб бути готовими професійно відреагувати на такі інциденти, якщо вони хочуть підтримувати порядок і безпеку в установі.

Успішне управління інцидентами не відбувається раптово. Адміністрації пенітенціарних установ мають визначити чіткі ролі та обов'язки щодо управління інцидентами, розробити та впровадити послідовний план реагування (планування на випадок надзвичайних ситуацій), а також заходи для здійснення, підтримання та перегляду заходів реагування на інциденти.

Ролі та обов'язки: Розуміння індивідуальних ролей та обов'язків під час інциденту є першим кроком до формування надійних та ефективних планів реагування. Слід розробити плани для базового повсякденного реагування та управління більш значущими і критичними інцидентами. Під час інциденту можна виділити кілька ролей:

- Особа, яка першою виявляє, що стався інцидент;
- Особа, яка першою прибуває на місце події;
- Персонал, який направляється для реагування на інцидент, для ліквідації інциденту або його наслідків;
- Співробітник, який безпосередньо контролює ресурси пенітенціарної установи на місці інциденту;
- Начальник пенітенціарної установи, який діє як оперативно-тактичний командир, керуючи діями, необхідними для врегулювання інциденту;
- Керівник національного рівня, який здійснює загальний контроль над ресурсами адміністрації пенітенціарної установи під час інциденту і який повинен сформулювати стратегію реагування на інцидент.

Керівник національного рівня не повинен приймати тактичних рішень, оскільки він несе відповідальність за те, щоб тактика, яку застосовує місцевий керівник, відповідала виявленим ризикам і була пропорційною.

Плани управління надзвичайними ситуаціями: Також необхідно мати стратегію управління інцидентами. Це забезпечить основу для ефективного та послідовного управління всіма інцидентами відповідно до цілей управління інцидентами. Цілі управління інцидентами включають в себе:

- Захист громадськості;
- Збереження та захист життя персоналу та в'язнів;
- Полегшення страждань і захист власності;
- Підтримка належного рівня обслуговування;
- Захист здоров'я та безпеки персоналу;
- Сприяння відновленню;
- Якнайшвидше відновлення нормального життя;
- Сприяння проведенню розслідувань та дізнань;
- Оцінка реагування та визначення отриманих уроків.

Модель, яку розробили в низці пенітенціарних систем для управління інцидентами, включає три етапи: утримування – планування – дії. «Утримування» передбачає локалізацію інциденту та недопущення його ескалації. «Планування» передбачає роздуми про те, що робити, щоб вирішити інцидент. «Дії» передбачають вжиття заходів для врегулювання та припинення інциденту. У деяких інцидентах, таких як захоплення заручників або масові заворушення, між кожним етапом може спливати певний час, і саме в цьому випадку потрібне ретельне планування. В інших випадках, таких як пожежа або втеча, тюремний персонал швидко переходить від одного етапу до іншого, іноді з інтервалом у лічені секунди між етапами.

Плани управління надзвичайними ситуаціями: Розробка послідовних і надійних планів реагування на всі інциденти є запорукою успіху. Замість того, щоб визначати варіанти, дії та ресурси, необхідні щоразу, коли трапляється інцидент, ретельне завчасне планування того, як управляти різними сценаріями, має вирішальне значення. Завдяки такому завчасному плануванню особа, яка ідентифікує інцидент, перша прибула на місце події, група реагування та командир знають, що їм потрібно робити під час реагування на інцидент. Ключовим елементом цього процесу підготовки є планування на випадок надзвичайних ситуацій. Навіть за наявності якісної оперативної інформації бувають випадки, коли ніхто не може передбачити, коли, де і як станеться інцидент. Інциденти, за визначенням, є незапланованими подіями. План дій на випадок надзвичайних ситуацій описує процеси, які сприяють впровадженню заходів, що дозволяють менеджерам з управління інцидентами трансформувати незаплановану подію в заплановане реагування.

Плани дій на випадок надзвичайних ситуацій повинні чітко і детально описувати характер і ступінь санкціонованого застосування сили для вирішення інциденту. Ключові аспекти планування на випадок надзвичайних ситуацій передбачають таке:

- Ролі, обов'язки та порядок підпорядкування ключового персоналу пенітенціарної установи та зовнішнього допоміжного персоналу (поліція, пожежна служба, медичні служби тощо) чітко визначені, взаємно узгоджені та зрозумілі.
- Проводяться спільні тренінги та симуляційні навчання з поліцією та іншою зовнішньою підтримкою.
- Детально прописані процеси для ефективного реагування на конкретний інцидент.
- Комунікаційні зв'язки між пенітенціарною установою та зовнішньою підтримкою підтримуються до, під час та після інциденту.

Джерело: ДМО (2013): Посібник з управління інцидентами у в'язницях, стор. 32

Відпрацювання планів на випадок непередбачуваних ситуацій: Відпрацювання вищезазначених планів шляхом проведення навчань дозволить не лише оцінити ефективність плану, але й здатність персоналу розуміти та впроваджувати процедури, до того ж у безпечному середовищі. Вправи переслідують три основні цілі: (a) перевірити плани (валідація); (b) розвинути компетенції персоналу та забезпечити їм практику у виконанні їхніх ролей у планах (навчання); і (c) перевірити усталені процедури (відпрацювання). Відпрацювання планів на реальних інцидентах не є ідеальним, оскільки існує ймовірність збою або виникнення проблем. Симуляція є корисним інструментом завдяки безпечному середовищу для оцінювання.

Будь-яке тестування плану в безпечному середовищі – це вправа. Вони можуть варіюватися від короткочасного відпрацювання процедури на комп'ютері до симульованого повномасштабного міжвідомчого реагування на місці події. Найпоширенішими типами вправ є дискусійне «проговорення» сценарію, яке часто використовується для підвищення обізнаності та навчання персоналу; практичні заняття, тобто сесії, на яких люди зустрічаються в неформальній обстановці в класі, щоб обговорити свої ролі та реагування під час реалістичного сценарію (наприклад, надзвичайної ситуації); а також реальні відпрацювання інциденту, які використовуються для тестування заходів, перевірки планів і надання персоналу досвіду того, який вигляд це могло б мати в реальному житті. Ключовим фактором успіху навчань є проведення підсумкового брифінгу після їх завершення, щоб переконатися, що всі навчальні моменти були зафіксовані та доведені до відома учасників навчань.

6.9. В'язні, які оголосили голодування

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 32

1.1.3 Відносини між лікарем або іншими медичними фахівцями та в'язнями мають регулюватися тими самими етичними та професійними стандартами, що застосовуються до пацієнтів у суспільстві, зокрема, це:

- a. обов'язок охорони фізичного та психічного здоров'я в'язнів, профілактики та лікування захворювань тільки на підставі клінічних ознак;
- b. дотримання принципу права в'язня на самостійність у вирішенні питань стосовно власного здоров'я та принципу поінформованої згоди у відносинах лікар-пацієнт;
- c. конфіденційність медичної інформації, якщо тільки це не створює реальної та безпосередньої загрози для пацієнта чи інших осіб;
- d. цілковита заборона активно або пасивно брати участь у діяннях, які можуть являти собою катування або інше жорстоке, нелюдське або принизливе поведіння чи покарання, включно з медичними або науковими дослідженнями, які можуть зашкодити здоров'ю в'язня, як наприклад, вилучення клітин, тканин тіла або органів в'язня.

Причинами відмови в'язнів від їжі можуть бути різні фактори, зокрема, релігійні питання, соматичні проблеми, психічні розлади або протест. В'язні колоній максимального рівня безпеки можуть припинити їсти з наміром протестувати, аби домогтися певних змін у режимі чи привілеях, або ж отримати уявні чи реальні права. Коли вони роблять це, створюється конфлікт між обов'язком держави зберігати фізичну цілісність і життя тих, кого вона позбавила свободи, з одного боку, і правом кожної людини вільно розпоряджатися

власним тілом, з іншого боку. Такі ситуації є складними для керівництва пенітенціарних установ та медичного персоналу.

Найважливішим керівництвом для лікарів та іншого медичного персоналу, який працює у пенітенціарних установах, щодо голодування є *Декларація Всесвітньої медичної асоціації про голодуючих*⁸⁴ (Мальтійська декларація) та її *Керівництво для лікарів щодо катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, пов'язаних із затриманням та ув'язненням* (Токійська декларація)⁸⁵. В останніх зазначених керівних принципах йдеться про те, що якщо в'язень відмовляється від їжі і лікар вважає, що він здатний сформулювати неупереджене і раціональне судження щодо наслідків такої добровільної відмови від їжі, то його не слід годувати штучно. Коли голодування є логічним вираженням чітко продуманої боротьби, а не патологічною реакцією пацієнта, який перебуває у важкій депресії і думає про самогубство, лікарі пенітенціарних установ повинні поважати волевиявлення пацієнта і обмежуватися позицією медичного консультанта. Переглянута Мальтійська декларація конкретизує, що примусове годування ніколи не є етично прийнятним, і йде далі, стверджуючи, що годування, яке супроводжується погрозами, примусом, силою або застосуванням фізичних обмежень, у переважній більшості випадків є формою нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження.

Вищезазначене повністю відповідає професійним та етичним стандартам для лікарів та інших медичних працівників, переліченим у Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження з в'язнями, зокрема, в тому, що стосується наголосу на автономії в'язня щодо власного здоров'я⁸⁶. Лікарі та інші медичні працівники, які працюють в пенітенціарних установах, повинні отримати інформовану згоду від своїх пацієнтів перед тим, як застосовувати будь-які професійні навички, щоб надати їм допомогу. Кожна людина, включаючи в'язнів, має право відмовитися від лікування, якщо вона є дієздатною, тобто не страждає на психічні розлади, які впливають на її здатність приймати рішення.

 Для більш детальної інформації див. *Посібник Всесвітньої організації охорони здоров'я з охорони здоров'я у в'язницях*⁸⁷

⁸⁴ Всесвітня медична асоціація, *Декларація про голодуючих*.

⁸⁵ Всесвітня медична асоціація, *Керівництво для лікарів щодо катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, пов'язаних із затриманням та ув'язненням*.

⁸⁶ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, правило 32 (1) (b).

⁸⁷ Всесвітня Організація охорони здоров'я в Європі (2014): *В'язниці та здоров'я*, с. 13-16; також див. Рада Європи (2014): *Охорона здоров'я у в'язницях та медична етика – Посібник для медичних працівників та іншого персоналу пенітенціарних установ, відповідального за добробут в'язнів*, с. 40-45.

Конструктивні пенітенціарні режими

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ Й ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Стаття 10 (3)

Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення і соціальне перевиховання.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандела)

Правило 4

1. Метою покарання у вигляді ув'язнення або подібних заходів позбавлення волі особи перш за все є захист суспільства від злочинів та зменшення кількості рецидивів. Ця мета можуть бути досягнута лише в тому випадку, якщо термін ув'язнення використовується для забезпечення, наскільки це можливо, реінтеграції таких осіб у суспільство після звільнення, щоб вони могли вести законслухняний і самостійний спосіб життя.

2. З цією метою адміністрація в'язниць та інші компетентні органи повинні пропонувати одержати освіту, професійну підготовку та роботу, а також інші форми відповідної та існуючої допомоги, у тому числі виправного, морального, духовного, соціального характеру, а також сфери охорони здоров'я і спорту. Усі такі програми, заходи та послуги повинні надаватися відповідно індивідуального підходу до потреб в'язнів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ДОВІЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Затвердити процедури впровадження та перегляду індивідуальних програм для засуджених до довічного позбавлення волі, з особливим акцентом на такому:

- Навчальні та лікувальні програми, що враховують зміни в поведінці в'язнів, їхніх міжособистісних стосунках та мотивації щодо роботи і навчання;
- Освітні та тренінгові програми, спрямовані на допомогу засудженим до довічного ув'язнення у збереженні або відродженні їхніх особистих здібностей.

Забезпечення можливостей для оплачуваної праці, навчання, релігійної, культурної, спортивної та інших форм дозвілля відповідно до індивідуальних потреб у поведінці з кожним засудженим до довічного позбавлення волі

Заохочення почуття відповідальності у засуджених до довічного ув'язнення шляхом сприяння їхній участі в усіх відповідних аспектах тюремного життя.

РАДА ЄВРОПИ, РЕКОМЕНДАЦІЯ REC (2014)З КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ОСОБЛИВО ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ

45. Метою лікування осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, має бути збереження їхнього здоров'я та самоповаги, а також, наскільки це дозволяє термін покарання, розвиток почуття відповідальності та заохочення тих установок і навичок, які допоможуть їм вести законослухняне та самодостатнє життя.

46. Особи, які перебувають у надійному превентивному ув'язненні, повинні мати доступ до змістовної діяльності, а також до роботи та освіти, керуючись принципами, що містяться в Рекомендації Rec (2006) 2 про Європейські пенітенціарні правила.

Див. також Американську конвенцію з прав людини, ст. 5 (6); Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями, Правила 5 (1), 91-92; Правила ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних з позбавленням волі, Правило 42; Європейські пенітенціарні правила, Правила 95.3, 100-01 та Частина VIII; Резолюція Ради Європи (76) 2 про поводження з ув'язненими, які перебувають у місцях позбавлення волі протягом тривалого часу, пп. 4-6.

Мета соціальної реінтеграції в'язнів повинна займати центральне місце в політиці та практиці всіх добре керованих пенітенціарних служб, у тому числі й у випадку тих в'язнів, які становлять підвищений ризик, як видається, мають мінімальні перспективи отримати від них користь. Досягти соціальної реінтеграції можна лише тоді, коли кожній особі буде надана можливість особистого розвитку, зокрема, у сфері трудових навичок та освіти, а також можливість вирішити психосоціальні проблеми, які могли сприяти її злочинній діяльності. Отже, надзвичайно важливо, щоб конструктивні заходи та програми пропонувалися в'язням, у тому числі тим, які становлять підвищений ризик, як невід'ємний компонент їхніх планів відбuvання покарання. Крім того, такий підхід має вирішальне значення для компенсації негативного впливу на психічне та фізичне здоров'я в'язнів обмежувальних умов тримання під вартою в установах максимального рівня безпеки, в яких вони, ймовірно, перебуватимуть протягом дуже тривалого періоду часу.

Спрямовування енергії в'язнів на позитивну діяльність також відіграє важливу роль у підвищенні рівня безпеки пенітенціарних установ і є важливим елементом принципів динамічної безпеки, про які йшлося в розділі 6. Досвід країн світу показує, що там, де в'язням пропонують конструктивні види діяльності та програми, напруженість і насильство у пенітенціарних установах знижуються. У впровадженні конструктивних режимів єдиною відмінністю між в'язнями, які становлять підвищений ризик, та іншими ув'язненими є додаткові міркування безпеки, які необхідно враховувати під час проведення заходів і програм.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ

«Існування задовільної програми заходів є настільки ж важливим – якщо не більш важливим – в установах максимального рівня безпеки, як і в звичайних установах виконання покарань. Програма може багато в чому протидіяти згубному впливу на особистість в'язня життя в атмосфері, схожій на «бульбашку», що панує в такій установі. Заходи, що пропонуються, повинні бути якомога різноманітнішими (освіта, спорт, робота, що має професійну цінність тощо). Стосовно насамперед трудової діяльності, зрозуміло, що з міркувань безпеки багато видів робіт, які виконуються у звичайних пенітенціарних установах, можуть бути заборонені. Проте це не повинно означати, що для в'язнів передбачена лише робота виснажливого характеру».

Джерело: Стандарти КПК, CPT/Inf/E (2002) 1 – перекл. 2015, п. 32

Конструктивний режим включає збалансовану програму заходів, зокрема роботу, професійну підготовку, освіту, відпочинок, релігійні та культурні заходи, заняття спортом, а також програми, спрямовані на задоволення специфічних криміногенних потреб і потреб у сфері психічного здоров'я окремих в'язнів, що можуть передбачати курси, групову роботу або індивідуальне консультування. Запропоновані види діяльності мають бути цікавими та вимогливими. Невимогливі, нудні рутинні завдання збільшать, а не зменшать відчуття очікування беззмістовного плину часу. Натомість цілеспрямована діяльність може забезпечити інтелектуальну та емоційну стимуляцію і мати практичну користь у сприянні адаптації в суспільстві після виходу на волю.

У країнах з обмеженими ресурсами може виявитись нелегко запропонувати всім в'язням, які становлять підвищений ризик, програму індивідуальних, конструктивних заходів. Однак адміністраціям пенітенціарних установ необхідно працювати над застосуванням принципів, викладених у цій главі, творчо підходячи до використання наявних у них ресурсів. Водночас вони можуть отримати неабияку користь від налагодження партнерства з відповідними організаціями громадянського суспільства та академічними установами для проведення заходів і програм, які ще більше зменшують відчуття ізоляції в'язнів від суспільства. Присутність членів громадянського суспільства в пенітенціарних установах може мати нормалізуючий вплив на атмосферу в'язниці, певною мірою зменшуючи негативний вплив суто інституційного середовища. Представниками громадянського суспільства можуть бути неурядові організації, які займаються питаннями, пов'язаними з пенітенціарними установами, а також викладачі та тренери з освітніх або навчальних закладів.

Також необхідно підтримувати розумний баланс між наданням доступу таким органам за ради сприяння конструктивному пенітенціарному режиму, з одного боку, і вжиттям усіх необхідних заходів для захисту безпеки та охорони за допомогою належних процедур обшуку та нагляду, з іншого. Для зниження будь-яких можливих ризиків для безпеки та режиму, організації, задіяні у роботі з в'язнями, які становлять підвищений ризик, повинні бути належним чином перевірені, а їхнім членам слід запропонувати вступну або інформаційну програму, щоб вони добре усвідомлювали особливості пенітенціарного режиму, відповідних правил та норм, щоб їхня поведінка та діяльність в пенітенціарних установах жодним чином не загрожувала безпеці та порядку.

7.1. Праця

СТАНДАРТНІ ПРИНЦИПИ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ

Принцип 8:

Створюються умови, що дозволяють в'язням займатися змістовною оплачуваною працею, яка сприятиме їхній реінтеграції на ринку праці країни та дозволить їм робити внесок у власне матеріальне забезпечення та забезпечення своїх сімей.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 96

1. Засуджені в'язні повинні мати змогу працювати та/або активно брати участь у своїй реабілітації відповідно до своїх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем або іншими кваліфікованими медичними працівниками.
2. На в'язнів слід покладати корисну роботу, достатню для того, аби заповнити нормальний робочий день.

Правило 97

1. Праця в'язнів не має заподіювати їм страждань.
2. В'язнів не можна утримувати в рабстві або в підневільному стані.
3. Жоден в'язень не зобов'язаний працювати заради особистої або приватної вигоди будь-кого зі співробітників пенітенціарної установи.

Правило 98

1. Робота, якою забезпечуються в'язні, повинна бути такою, що підвищує або надає їм кваліфікацію, яка дозволила б їм зайнятися чесною працею після звільнення.
2. В'язням, які здатні мати з цього користь, особливо неповнолітнім, треба забезпечувати професійно-технічне навчання з корисних ремесел.
3. В'язні повинні мати можливість виконувати роботу за своїм вибором, якщо це сумісно з належним вибором ремесла і вимогами управління та дисципліни в закладі.

Правило 101

1. Правила щодо безпеки праці та охорони здоров'я вільних робітників, мають застосовуватися і в пенітенціарних установах.
2. У разі каліцтва на виробництві або професійних захворювань має виплачуватися компенсація. Умови цієї компенсації мають бути не менш сприятливими, ніж умови компенсації, передбачені законом для вільних робітників.

Див. також Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями, Правила 99-100б 102-103; Європейські пенітенціарні правила, Правило 26; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XIV.

Багато в'язнів стають на шлях злочину через низький дохід і відсутність постійної роботи, що нерідко поєднується з низьким рівнем освіти. Це також справедливо й у випадку багатьох в'язнів, які становлять підвищений ризик. Пенітенціарна установа може надати їм чи не першу можливість здобути нові трудові навички та звикнути до дисципліни регулярної праці, що значною мірою сприятиме їхній здатності жити вільним від злочинності життям після звільнення. Тому важливо, щоб такі в'язні не були позбавлені доступу до роботи на підставі їхньої класифікації за рівнем безпеки. Як і всім іншим в'язням, їм слід запропонувати низку корисних можливостей для роботи та професійного навчання, що дасть їм навички, які будуть затребувані на ринку праці. З огляду на тривалість їхніх термінів ув'язнення, можна стверджувати, що в'язні, які становлять підвищений ризик, повинні мати пріоритет у працевлаштуванні та навчанні.

Водночас адміністрації пенітенціарних установ необхідно буде вжити відповідних заходів безпеки, що може означати, що деяких в'язнів, які належать до групи підвищеного ризику, доведеться відсторонити від виконання певних видів робіт на основі оцінки їхніх ризиків. Однак кожному в'язню слід запропонувати якусь роботу, яку він може виконувати в безпечному середовищі. Ризики можна мінімізувати, як зазначено в розділі 6, шляхом вжиття таких заходів, як: обшук в'язнів, в т.ч. за допомогою металошукачів; облік інструментів; нагляд з боку персоналу та камер відеоспостереження; організація роботи в невеликих групах у безпечних приміщеннях, залежно від характеру та рівня ризику, що становить загрозу. Головним принципом має бути досягнення належного балансу між бажаним рівнем участі в роботі та безпекою.

Вибір – важливий аспект прийняття відповідальності. Насправді вибір роботи може бути обмеженим, надто для в'язнів, які становлять підвищений ризик, але там, де такий вибір існує, важливо консультувати в'язнів щодо наявних варіантів і розробляти варіанти роботи

в міру їх появи. Запропоновані роботи, наскільки це можливо, мають бути пов'язані з можливостями працевлаштування згодом поза межами пенітенціарної установи. Організація і методи роботи в пенітенціарних установах повинні максимально наближатися до тих, що прийняті за стінами в'язниць, забезпечуючи основні права в'язнів, пов'язані з працею та умовами праці, а також готуючи їх до умов нормального професійного життя. Важливо, щоб в'язні отримували оплату за свою роботу. Через низку причин схеми оплати праці, що діють у системі управління пенітенціарними установами, як правило, значно нижчі, ніж передбачено національним законодавством про мінімальну заробітну плату (якщо таке застосовується)⁸⁸. З огляду на це, оплата праці в'язнів не повинна бути настільки низькою, що вона підриває сам принцип «оплати праці», зокрема, й ув'язнення в'язнів про те, що чесна праця є прийнятним засобом для заробітку на життя після звільнення.

Хоча примусова або обов'язкова праця заборонена міжнародним правом, її визначення не охоплює працю, яку виконують засуджені в'язні або ж за рішенням суду, чи за вимогою адміністрації пенітенціарної установи⁸⁹. Важливим, однак, є те, що будь-яка праця у в'язниці не повинна завдавати страждань; робочий час та умови праці мають бути максимально наближеними до умов праці в суспільстві, включаючи справедливу винагороду; гарантії охорони здоров'я та безпеки мають бути не менш сприятливими, ніж ті, що застосовуються на волі, а також те, що праця має бути корисною за своєю сутністю⁹⁰.

7.2. Освіта

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 104

3. Усім в'язням, які здатні мати з цього користь, слід забезпечувати можливість подальшої освіти, включно з релігійним вихованням у країнах, де таке допускається. Навчання неписьменних в'язнів і молоді слід вважати обов'язковим, і адміністрація пенітенціарної установи повинна звертати на це особливу увагу.

4. Навчання в'язнів слід, наскільки це можливо, інтегрувати із чинною в країні системою освіти, аби звільнені в'язні могли вчитися далі без зайвих труднощів.

Правило 105

В усіх установах в'язням слід забезпечувати можливості відпочинку і культурної діяльності задля їхнього фізичного і психічного здоров'я.

Див. також Стандартні принципи поведінки з в'язнями, Принцип 6; Європейські пенітенціарні правила, Правило 27-8; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XIII і Кампальську декларацію про умови утримання в'язнів в Африці, п. 7.

⁸⁸ Це може бути наслідком відокремлення праці в'язнів від звичайної зайнятості, як це визначено в національному законодавстві, та визначення альтернативного заробітку, що застосовується в місцях позбавлення волі; відрахування значного відсотка заробітної плати в'язнів для покриття витрат, пов'язаних з ув'язненням; або для здійснення компенсаційних виплат до фондів відшкодування шкоди жертвам та благодійних організацій.

⁸⁹ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 8.3 (b) та (c), (i); Конвенція про примусову працю 1930 року (№ 29), ст. 2 (2) (c). Також зверніть увагу, що Конвенція про скасування примусової праці 1957 року (№ 105) забороняє примусову працю як засіб політичного примусу або засіб покарання за прихильність до певних політичних поглядів чи їх вираження.

⁹⁰ Мінімальні стандартні правила ООН, Правила 98-99, 101-03.

Багато хто з в'язнів має низький рівень освіти. Значна частина з них неписьменні або малописьменні. Нерідко їх участь у злочинах пов'язана саме з низьким освітнім рівнем. Це стосується також і в'язнів, які становлять підвищений ризик, зокрема, тих, хто є членами злочинних угруповань або терористичних організацій нижчої ланки. Належність до таких груп часто тісно пов'язана з недостатньою освітою, низькою самооцінкою і потребою в приналежності до групи та набутті певної ідентичності. Задовольнити такі базові та екзистенційні потреби цим в'язням може допомогти освіта. Вона може стати життєво важливим інструментом для відновлення самоповаги і надії на успішне повернення в суспільство. Навчання розглядається як важлива допомога в соціальній реінтеграції, а низка досліджень свідчить про її важливу роль у зниженні рівня рецидиву злочинів після звільнення⁹¹.

Міжнародні стандарти вимагають надавати всім в'язням можливість підвищувати свій освітній рівень, що є фундаментальним компонентом стратегій, спрямованих на соціальну реінтеграцію в'язнів. Залежно від потреб в'язнів, навчання повинно варіюватися від базової грамотності до вищої освіти. Деякі в'язні, які становлять підвищений ризик, а зокрема лідери, можуть бути добре освіченими. За можливості, їм також слід запропонувати низку освітніх заходів, таких як участь у дискусійних групах з літератури, мистецтва, філософії тощо, які можуть допомогти їм зайняти свій розум у позитивний і конструктивний спосіб, сприяти їхньому особистісному розвитку й можуть спонукати їх замислитися над своїми злочинами та їхніми наслідками.

Загалом, слід заохочувати зв'язок між освітніми програмами в пенітенціарних установах та освітою на волі. Як зазначалося вище, освітні програми можуть пропонуватися в співпраці з освітніми організаціями в громаді та/або НУО, з урахуванням індивідуальних оцінок ризиків та запровадженням належних заходів безпеки від ризиків, що виникають. Зазвичай в'язні отримують велику користь від того, що їхні вчителі не є безпосередньо працівниками адміністрації пенітенціарної установи, а працюють у місцевих органах управління освітою. Це допомагає нормалізувати атмосферу в пенітенціарній установі, надаючи можливість в'язням навчатися за тими ж освітніми програмами, що й за стінами установи. У в'язничному контексті важливу роль відіграють викладачі, які пройшли підготовку в галузі освіти для дорослих та корекційної освіти. Із багажем поганого досвіду в багатьох в'язнів у минулому, вони потребують особливої мотивації, щоб набутися впевненості в собі. Програми дистанційного навчання також можуть бути надзвичайно корисними для навчання в'язнів, які становлять підвищений ризик, які можуть продовжувати свою освіту, здобувати вищу та післядипломну освіту, перебуваючи у пенітенціарній установі.

⁹¹Приміром, дослідження, проведене Міністерством юстиції Англії та Уельсу, показало, що лише 19% в'язнів з можливістю навчання повторно скоїли злочин протягом року після звільнення, порівняно з 26% таких же в'язнів, які не мали доступу до освіти. До вибірки увійшли люди, які навчаються на різних курсах, від дипломів Відкритого університету до професійних кваліфікацій, що фінансуються Фондом освіти для в'язнів (Prisoners' Education Trust). (BBC News, «Освіта робить в'язнів менш схильними до рецидиву», 9 січня 2014 року). Дослідження, проведене в США, продемонструвало, що в'язні, які проходили освітні програми у пенітенціарних установах, мали на 43% менше шансів повернутися до в'язниці, ніж ті, хто не брав участі в таких програмах. Рівень працевлаштування після звільнення був на 13% вищим серед в'язнів, які навчалися за програмами академічної або професійно-технічної освіти, ніж серед тих, хто не брав участі в них. Шанси на працевлаштування після звільнення для тих, хто брав участь у професійному навчанні, були на 28% вищими, ніж для тих, хто такого навчання не проходив (RAND Corporation, «Освіта у в'язницях знижує рівень рецидивної злочинності та покращує зайнятість, результати дослідження», 22 серпня 2013 р.).

КОНКРЕТНИЙ ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ

В'ЯЗНЯМ УСТАНОВИ МАКСИМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ ЗАПРОПОНУВАЛИ АКАДЕМІЧНИЙ КУРС, ЩОБ ДІЗНАТИСЯ ПРО «ПРИЧИНИ ЗЛОЧИНІВ» (Сполучене Королівство)

В'язням однієї з британських в'язниць максимального рівня безпеки університет запропонував заняття з кримінології для вивчення «причин злочинів». В'язні пенітенціарної установи «Франкленд», в'язниці максимального рівня безпеки категорії «А» в графстві Дарем, мають можливість пройти 10-тижневий курс. Вони навчаються разом зі студентами Даремського університету, які будуть проводити заняття у в'язниці Френкленд та у в'язниці середнього рівня безпеки в Даремі. Курс охоплює такі теми, як ефективність пенітенціарної системи, причини злочинності та криміналізація наркотичних засобів.

Курс змодельований на основі проекту, започаткованого Університетом Темпл у Філадельфії в 1997 році. Даремський університет вперше запропонував цю ініціативу Європі після участі його викладачів-кримінологів у тренінгах на базі виправних установ максимального рівня безпеки в Сполучених Штатах Америки. Представники Даремського університету зазначили, що програма в США зумовила появу довгострокових ініціатив, таких як створення аналітичних центрів у в'язницях за підтримки науковців, і вони сподіваються, що програма в Даремі буде такою ж успішною.

Очікується, що програма не лише допоможе в'язням здобути нові навички, але й спонукатиме їх переосмислити вплив власних дій на суспільство в цілому.

Джерело: The Telegraph, 29 жовтня 2014 року, «В'язням установи суворого режиму запропонували академічний курс, щоб дізнатися про «причини злочинів»».

Освітня робота може також включати програми, які представляють особливо агресивним в'язням-екстремістам протилежну точку зору, щоб спростувати їхні радикальні ідеологічні переконання, які пропагують насильство, будь то політичні, історичні чи релігійні (див. розділ 7.5). Освіту варто трактувати в її найширшому значенні – як розвиток людини як цілісності.

Щоб запобігти погіршенню психічного стану, заохотити до позитивного використання часу, яке покращує психічне благополуччя та допомагає особистісному розвитку, в'язні, які становлять підвищений ризик, також мають право на рекреаційні та культурні заходи, які можуть включати вивчення ремесел, танці, співи, акторську майстерність, навчання гри на музичних інструментах, йогу, написання оповідань та віршів.

КОНКРЕТНИЙ ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ**ТЕАТРАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ІНШІ ЗАХОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ У В'ЯЗНИЦІ МАКСИМАЛЬНОГО РІВНЯ БЕЗПЕКИ «ВОЛЬТЕРРА» (ІТАЛІЯ)**

У 1998 році у в'язниці максимального рівня безпеки Вольтерра в Тоскані, Італія, Асоціація «Карт-бланш» створила театральний гурток, який продовжує свою діяльність і донині. В'язні, які входять до складу цієї групи, щодня відвідують тренінги. Вистави в пенітенціарній установі є відкритими для публіки. Час від часу група вирушає на гастролі по Італії і щороку ставить нову виставу на театральному фестивалі у Вольтеррі. Більшість в'язнів пенітенціарної установи «Вольтерра» відбувають тривалі терміни ув'язнення за злочини, пов'язані з мафією, збройні пограбування та вбивства, але, якщо вони не становлять особливого ризику або небезпеки, нікому з них не заборонено приєднатися до театральної групи в'язниці – Compagnia della Fortezza («Товариство Фортеці»).

Успішний театральний проект, що побудував перший місток між в'язницею та місцевим населенням, став зразком програм соціальної реінтеграції пенітенціарних установ. Коли в'язні визнаються готовими, їм дозволяється виходити на роботу в денний час на місцеві підприємства, де вони отримують заробітну плату і, навіть, можуть здобути нову професію. Адміністрація пенітенціарної установи також експериментує з ще одним

Тюремні бібліотеки: Освітні програми та забезпечення книжками нерозривно пов'язані між собою як конструктивний спосіб використання часу в пенітенціарних установах та розвитку особистості в цілому. Тюремні бібліотеки відіграють важливу роль у цьому відношенні, про що прямо йдеться у Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження з в'язнями та інших регіональних стандартах⁹². Наявність різноманітного вибору цікавих та освітніх книг може також компенсувати більш обмежений діапазон заходів, які можуть надаватися деяким в'язням, які становлять підвищений ризик, через їхній ступінь небезпеки.

Насамперед, тюремні бібліотеки повинні містити основні матеріали, що стосуються правил пенітенціарного режиму та прав в'язнів, включаючи відповідне національне законодавство та міжнародні стандарти, такі як Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй. Крім того, слід запропонувати хороший і широкий вибір літератури, довідкових матеріалів, навчальних посібників, газет і журналів. Адміністрації пенітенціарних установ повинні докладати максимум зусиль для того, щоб враховувати мовні особливості в'язнів установ максимального рівня безпеки під час придбання книг і газет. У цьому контексті, адміністрації можуть звертатися за допомогою до консульських служб та організацій громадянського суспільства для поповнення тюремних бібліотек. В'язнів слід заохочувати користуватися бібліотекою, і не слід вводити необґрунтованих обмежень на користування нею.

Тюремні бібліотеки повинні бути не лише зібранням матеріалів, але й надавати кваліфіковану допомогу з боку персоналу, який може поділитися інформацією, роз'яснити та порадити. Допомога може бути надана бібліотекарями з бібліотек поза межами пенітенціарної установи або професійними волонтерами. Тюремні бібліотеки можуть збагатитися завдяки співпраці із зовнішніми публічними бібліотеками, які пропонують розважальні та освітні заходи, індивідуально адаптовані до інтересів, потреб і можливостей в'язнів.

7.3. Спорт і фізичні навантаження

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 23

5. Усі в'язні, не зайняті роботою на свіжому повітрі, мають право щоденно, принаймні годину, займатися відповідними фізичними вправами на вулиці, якщо дозволяє погода.

Див. також Європейські пенітенціарні правила, Правило 27; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XIII.

Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями чітко визначають, що всі в'язні, зокрема й ті, які становлять підвищений ризик, повинні мати щодня щонайменше одну годину на свіжому повітрі, де є достатньо місця для занять фізичними вправами. Спорт і фізична активність надзвичайно важливі для підтримання як фізичного, так і психічного здоров'я, надто у випадку в'язнів, які становлять підвищений ризик, які зазвичай утримуються в умовах максимального рівня безпеки в пенітенціарних установах або колоніях максимального рівня безпеки. У деяких юрисдикціях таким в'язням пропонують мінімальні можливості для занять спортом у дворі з дуже обмеженим доступом на відкрите повітря або взагалі без нього. Від них може вимагатися займатися фізичними вправами самостійно,

⁹² Мінімальні стандартні правила ООН, Правило 64; див. також Європейські пенітенціарні правила, Правило 28.5; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, Принцип XIII.

без контакту з іншими в'язнями або навіть з персоналом. Така форма занять не відповідає вимогам міжнародних стандартів, оскільки не дає можливості в'язням в достатньому обсязі дихати свіжим повітрям і мати змогу фізично тренуватися.

Хоча тренувальний майданчик має бути безпечним і зручним для спостереження персоналу, він обов'язково має бути достатньо великим і знаходитися на відкритому повітрі. Він має бути обладнаний засобами для відпочинку та укриттям від негоди. В ідеалі, слід забезпечити наявність туалету та питної води. В'язні повинні мати можливість займатися фізичними вправами разом з іншими ув'язненими того ж блоку або з тими, кого обрали на основі оцінки ризиків. Слід забезпечити їх спортивним інвентарем і, якщо дозволяють ресурси, спортивним залом та приміщеннями для занять різними видами спорту. Подібно до заходів безпеки, що вживаються у випадку роботи, в'язнів слід обшукувати, контролювати, а спортивний інвентар після кожного заняття має ретельно обліковуватися.

Забезпечення пенітенціарних установ спортивним та рекреаційним обладнанням не обов'язково є надмірним тягарем для в'язниць. Доступ до зовнішнього простору є важливим, а м'яч може стати базою для відпочинку та фізичних вправ для групи в'язнів. Така діяльність корисна для здоров'я, сприяє зниженню напруженості та зміцненню добрих стосунків у пенітенціарній установі, особливо, якщо до неї долучається персонал. У деяких установах також може виявитися, що дехто з персоналу є кваліфікованим фізичним тренером і може організовувати заняття з в'язнями.

7.4. Релігія

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 65

6. Якщо в пенітенціарній установі перебуває достатня кількість в'язнів, що належать до одного й того ж віросповідання, слід призначити або затвердити кваліфікованого представника (цю) цієї релігії. Якщо число таких в'язнів досить велике і є відповідні умови, такого (у) служителя (ьку) слід призначити на постійній основі.

7. Кваліфікований (а) служитель (ка), якого (у) призначають або допускають до пенітенціарної установи, виходячи з пункту 1 цього правила, повинен (а) мати можливість регулярно відправляти релігійні обряди, а також у встановлений для цього час періодично відвідувати наодинці в'язнів, що належать до його (її) віросповідання, для бесід на релігійні теми.

8. В'язнів не можна позбавляти можливості доступу до кваліфікованих представників будь-якого віросповідання. З іншого боку, якщо в'язень проти відвідування служителем (ькою), до його рішення слід ставитися з належною повагою.

Правило 66

Наскільки це практично можливо, у кожного в'язня має бути можливість задовольняти свої релігійні потреби, беручи участь у релігійних обрядах в самій пенітенціарній установі і маючи у своєму розпорядженні релігійні писання свого віросповідання.

Див. також Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 18; Європейські пенітенціарні правила, Правило 29; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XV.

Свобода думки, совісті та релігії, зокрема й право мати або змінювати релігію чи переконання за власним вибором, є основоположним правом згідно з міжнародним правом⁹³. Усі особи, в тому числі й в'язні, мають право на сповідання своєї релігії. Комітет з прав людини, наприклад, підкреслює, що в'язні «...продовжують користуватися своїм правом на сповідання своєї релігії або переконань у повній мірі, сумісній з конкретним характером обмеження»⁹⁴. Релігійну практику також можна розглядати як компонент конструктивного і збалансованого пенітенціарного режиму, оскільки релігія може допомогти деяким в'язням змиритися з тривалим терміном ув'язнення і обмежувальними умовами утримання під вартою, пропонуючи водночас можливість замислитися над злочинами, які вони вчинили. Адміністрація повинна забезпечити умови для того, щоб в'язням не перешкождали, а допомагали в цьому. В'язням має бути дозволено молитися, читати релігійні книги та виконувати інші вимоги, наприклад, ті, що стосуються харчування та гігієни.

В'язням, які становлять підвищений ризик, що сповідують одну релігію, може бути дозволено збиратися разом для святкування особливих днів або богослужінь з урахуванням індивідуальних оцінок ризику. Крім того, за бажанням, у них має бути можливість відвідувати кваліфікованих представників їхньої релігії наодинці або під час групових богослужінь. З іншого боку, адміністрація пенітенціарної установи має право перевіряти релігійних представників, які потрапляють до в'язниць максимального рівня безпеки, щоб запобігти поширенню насильницьких екстремістських поглядів серед в'язнів. Тюремні бібліотеки повинні містити релігійні тексти, написані кваліфікованими представниками різних релігій, які представлені у пенітенціарній установі. Наявність актуальної літератури з релігійних питань є одним із засобів гарантування того, що в'язні, які бажають поглибити свої знання з цих питань, не будуть змушені покладатися на тексти, які проносяться до в'язниці контрабандою і закликають до національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства⁹⁵.

Слід поважати різноманітність релігійних переконань, а описані вище правила мають застосовуватися до всіх в'язнів і всіх релігій, представлених у пенітенціарній установі або блоці максимального рівня безпеки. Адміністрація не повинна використовувати релігійні переконання в'язнів проти них, приміром, за допомогою специфічних методів допиту або як покарання за дотримання релігійних обрядів. Персонал місць позбавлення волі повинен проходити належну підготовку, спрямовану на підвищення обізнаності та усвідомлення свого обов'язку дотримуватися міжнародних стандартів поведінки з в'язнями, зокрема права на свободу думки, совісті та релігії⁹⁶. Так само ніхто не має бути зобов'язаний сповідувати будь-яку релігію або брати участь у релігійних службах – ані персонал пенітенціарної установи, ані інші в'язні. Жоден в'язень не має зазнавати утисків через свої релігійні переконання або їхню відсутність. Повинні бути вжиті заходи для захисту в'язнів від примусу до навернення до певної релігії або до відправлення релігійних обрядів, у тому числі в контексті навчання персоналу, щоб він міг виявляти такі примусові практики.

⁹³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Стаття 18.

⁹⁴ Комітет з прав людини, Зауваження загального порядку № 22 (1993), документ Організації Об'єднаних Націй CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, п. 8.

⁹⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Стаття 18 (2) Також див. Рабатський план дій щодо заборони пропаганди національної, расової чи релігійної ненависті, яка являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, документ Організації Об'єднаних Націй A/HRC/22/17/Add.4 (11 січень 2013 року), додаток.

⁹⁶ Див. проміжний звіт Спеціального доповідача з питань свободи релігії та переконань, документ Організації Об'єднаних Націй A/60/399, 30 вересень 2005 року, пп. 69-91.

7.5. Програми для запобігання злочинам

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 103

5. Режим для засуджених ув'язнених також може передбачати соціальну роботу, медичне обслуговування та психологічну допомогу.

Див. також Рекомендація CM/Rec (2014)3 Комітету міністрів державам-членам щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, п. 45.

Програми допомоги в'язням у подоланні деяких психосоціальних причин, що призвели до скоєння злочинів, мають бути ключовими елементами конструктивних режимів для в'язнів, які становлять підвищений ризик. Варто спробувати виявити форми поведінки, які призводять до злочинної діяльності та підтримання злочинного способу життя. Сучасні дослідження дозволяють припустити, що найефективнішими способами виявлення та задоволення криміногенних потреб є програми, засновані на когнітивно-психологічних підходах та соціальному навчанні. Адміністрації пенітенціарних установ мають максимально можливою мірою забезпечувати програми, які допомагають в'язням усвідомити свої криміногенні потреби та вжити заходів для їх нейтралізації.

Відносно нещодавно з'явилися нові відомості про програми та втручання, які дають позитивні результати, а також і про ті, які навряд чи матимуть такий ефект. Цей масив знань з'явився в результаті ґрунтовних досліджень, що демонструє важливість дій, заснованих на фактах. Дослідження та методи, які вони породжують, часто називають підходами «того, що працює». Конкретні програми змін, розроблені за допомогою цих підходів, відрізняються комплексністю і вимагають залучення обізнаних і підготовлених фахівців. Виконавці програм мають володіти певними знаннями з теорії засад, на яких ґрунтується програма, володіти інструментами оцінювання, що дозволяють визначити правопорушників, які можуть отримати користь від програми, вміти сприяти соціальному навчанню та бути спроможними підтримувати ці зусилля протягом достатньо тривалого періоду часу. Від самого початку має бути передбачена ретельна оцінка, щоб перевірити цілісність та ефективність програми. Цілісність програми означає, що програма виконується відповідно до плану протягом часу, достатнього для оцінки її ефективності.

Основні риси успішних інтервенцій зі зміни включають таке:

- Виявлення правопорушників з високим ризиком рецидиву злочину з використанням відповідних інструментів оцінки ризиків (не варто використовувати дорогі ресурси, пов'язані зі створенням та оцінкою програм особистісних змін, для правопорушників з низьким ризиком);
- Виявлення криміногенних потреб правопорушників та пов'язаної з ними поведінки;
- Спонукання правопорушників замислитися над своєю поведінкою та її наслідками для себе та інших (когнітивний підхід);
- Використання послідовних та структурованих програм змін;
- Впровадження та підтримка таких програм відповідно до плану, включно з реалізацією підготовленим та компетентним персоналом (цілісність програми);
- Надання можливостей для навчання та відпрацювання навичок, необхідних для уникнення правопорушень.

Загалом, належною практикою є не примушування в'язнів до участі в таких програмах. Персоналу пенітенціарної установи слід надавати в'язням час на роздуми та намагатися мотивувати їх до участі в програмі, зокрема, за рахунок надання їм можливості поспілкуватися з іншими в'язнями, які успішно пройшли подібні програми. Крім того, в'язнів слід поінформувати про наслідки неучасті в програмі, наприклад, про неможливість переведення на більш низький рівень безпеки.

У деяких юрисдикціях програми можуть бути обов'язковими, якщо вони вважаються важливими для задоволення конкретних криміногенних потреб правопорушника (напр., програми лікування алкогольної та наркотичної залежності). У деяких випадках участь у певній програмі може бути вимогою винесеного вироку, якщо програма безпосередньо пов'язана зі скоєним злочином (напр., програми для осіб, які вчинили сексуальні злочини). Однак існує тонка межа між випадками, коли таке зобов'язання можна вважати етичним, а коли ні. Як вже згадувалося раніше, ключовим принципом медичної етики, навіть у пенітенціарних установах, є те, що завжди, коли йдеться про медичне лікування (що включає певні психосоціальні втручання), необхідна інформована згода особи⁹⁷. Будь-який відступ від цього основоположного принципу повинен здійснюватися в рамках закону і стосуватися лише чітко і строго визначених виняткових обставин, які є прийнятними в суспільстві⁹⁸.

КОНКРЕТНИЙ ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ

ТЕРАПЕВТИЧНА ГРОМАДСЬКА В'ЯЗНИЦЯ: В'ЯЗНИЦЯ ГРЕНДОН (Сполучене Королівство)

В'язниця Грендон у Великій Британії – це пенітенціарна установа, в якій утримуються злочинці, які становлять підвищений ризик. Вона розрахована на утримання 238 в'язнів у безпечних умовах, які відносяться до категорії В. (Категорія В – це рівень безпеки, що застосовується у Великій Британії до в'язнів, які становлять високий ризик, але не є достатньо небезпечними для утримання в установах з більш суворим режимом). В'язниця розділена на шість блоків, п'ять з яких є відносно незалежними терапевтичними спільнотами, в кожному з яких проживає близько 40 осіб, а також менший блок оцінки та підготовки, розрахований на 25 в'язнів. Більшість в'язнів Грендона були засуджені за злочини проти особи. Усі вони засуджені на термін понад чотири роки. Багато з них відбувають довічне ув'язнення, а значна частка їх має психічні розлади.

В'язні повинні добровільно зголоситися бути переведеними до Грендона і мати щире бажання змінитися і працювати над змінами. Вони також повинні взяти на себе зобов'язання не вживати наркотичні засоби під час терапії. Процес терапевтичної спільноти фокусується на груповій роботі, яка поєднує в собі поведінкові та обумовлені елементи терапії з елементами соціальних навичок та моделювання з когнітивними та більш психодинамічними елементами. Робота в малих групах підсилюється терапевтичним середовищем спільноти, де кожен в'язень має до 40 терапевтів (інших в'язнів), які проводять психотерапію в перервах між формальними групами. Окрім того, в'язні беруть участь у процесі прийняття рішень, що стосуються їхнього повсякденного життя.

Якщо завершення певної програми є передумовою для переведення в'язня на нижчий рівень безпеки, адміністрація має переконатися в наявності та доступності таких конкретних програм для в'язнів. Там, де їх немає, не слід ставити в'язнів у несприятливе становище. У подальшому під час періодичної оцінки ризиків слід враховувати й інші відповідні фактори, щоб у них залишалася можливість просуватися по системі, де це доречно.

Весь персонал проходить курс терапевтичної підготовки. Він повинен пройти певні акредитовані курси, перш ніж розпочати до роботи в групах. Це дає їм глибше відчуття причетності. У в'язниці Грендон зафіксовано найменшу кількість нападів серед усіх в'язниць Сполученого Королівства.

⁹⁷ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, правило 32 (1) (b).

⁹⁸ Рада Європи (2014): *Охорона здоров'я у в'язницях та медична етика – Посібник для медичних працівників та іншого персоналу пенітенціарних установ, відповідального за добробут в'язнів*, с. 15. УНЗ ООН (2010): Від примусу до згоди: лікування наркозалежності через охорону здоров'я, а не покарання, Дискусійна робота (2010), с. 7-8.

Тут також одні з найнижчих показників вживання наркотичних засобів та випадків самопошкодження у в'язниці. Показники рецидиву також значно нижчі серед в'язнів, звільнених з Грендон, порівняно з тими, хто перебуває в загальній пенітенціарній системі.

Джерела: Офіційний сайт Міністерства юстиції; В'язниця Його Величності Грендон: Терапія для небезпечних в'язнів, Новини BBC, 16 листопада 2011 року; доктор Марк Морріс, директор з терапії: Представляємо в'язницю Грендон: Терапевтична громадська в'язниця.

Криміногенні потреби не обов'язково є стабільними та постійними. З часом як небезпека, так і криміногенні потреби можуть з різних причин змінюватися. А отже, оцінка ризиків і потреб, зроблена в певний момент часу, може виявитися недійсною пізніше. Як наслідок, оцінювання слід повторювати через регулярні проміжки часу або коли цього вимагають особливі обставини, як зазначено в розділі 4.

Інтервенції та програми, спрямовані на запобігання рецидиву, для грамотного їхнього впровадження потребують інвестицій у навчання персоналу, а також у персонал, який здійснюватиме їхню оцінку. Звісно, це не означає, що всі співробітники, які беруть участь у програмі, мають бути профільними експертами, але вони повинні бути обізнані з основними ідеями, які лежать в основі втручання, і вміти діяти відповідно до вимог програми. Залучення всього персоналу пенітенціарної установи, а не лише вузькопрофільних експертів, є необхідним для забезпечення оптимального середовища для реалізації програм особистісних змін. Тому варто також проводити тренінги, щоб гарантувати, що весь персонал працює разом, як одна команда. Зазвичай це означає навчальні тренінги в конкретних пенітенціарних установах, в яких беруть участь усі категорії персоналу.

Приклади програм протидії правопорушенням включають таке:

- Програми управління гнівом;
- Програми з попередження насильства;
- Програми для злочинців, які вчинили сексуальні злочини;
- Програми лікування наркоманії та алкоголізму;
- Програми розвитку навичок мислення;
- Програми переосмислення та реабілітації;
- Програми попередження підпалів;
- Програми попередження насильства щодо жінок;
- Програми дистанціювання для боротьби з насильницьким екстремізмом.

Деякі з цих програм розроблялися роками і довели свою ефективність, тоді як інші, як-от програми роз'єднання, з'явилися нещодавно і досі випробовуються та вдосконалюються; рівень їхньої успішності ще не був належним чином оцінений. Крім того, в деяких пенітенціарних системах пропонуються курси з таких дисциплін, як навички налагодження стосунків, гендерна обізнаність та подолання горя і втрат. Чимало програм проводяться в груповому форматі. Однак не слід нехтувати значенням індивідуального управління засудженими, які становлять підвищений ризик, пов'язаний з вчиненням правопорушень. Завдяки цьому в'язень має можливість детально вивчити своє правопорушення і взяти на себе відповідальність за нього, що має вирішальне значення для зменшення ризиків у майбутньому.

Слід підкреслити, що ефективність таких програм залежить від їхнього місця у збалансованій системі заходів, що включає, серед іншого, освіту, можливості працевлаштування та профе-

сійну підготовку, які спрямовані на усунення першопричин кримінальної активності та мають важливе значення для довгострокового успіху стратегій соціальної реінтеграції.

КОНКРЕТНИЙ ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ

ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ БАНДИТИЗМУ У В'ЯЗНИЦЯХ У ПАРТНЕРСТВІ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ (Сполучене Королівство)

За даними Міністерства юстиції Великої Британії, кількість зареєстрованих нападів у в'язницях Англії та Уельсу зросла з 14 045 у 2012-2013 роках до 15 441 у 2013-14 роках. Урядовий комітет зі зниження рівня злочинності в Лондоні зазначив тривожну тенденцію до того, що члени банд чинять насильство і правопорушення в місцях позбавлення волі.

Благодійна організація Catch22 пропонує послуги щодо роботи з тюремними бандами, які сприяють поліпшенню контролю над середовищем у пенітенціарних установах, зменшуючи ризик, який становлять в'язні, пов'язані з бандами. Відтоді, як Catch22 почала працювати з членами банд у в'язниці Темзайд у 2013 році, кількість насильницьких інцидентів у в'язниці значно зменшилася з пікового показника близько 90 інцидентів на місяць до менш ніж 20.

За цією схемою, протягом 12 годин після прибуття до нового в'язня приходить фахівець програми Catch22 для бесіди, під час якої він має з'ясувати, чи не пов'язаний той із бандою. Складається план заходів, який передбачає, що члени ворогуючих між собою банд будуть розміщені в різних частинах в'язниці і матимуть різний час для занять і побачень. Спеціалісти Catch22 підтримують з ними зв'язок у разі виникнення проблем і за потреби беруть на себе вирішення конфліктів. Медіація є ще однією частиною роботи, як і щотижневі «кола» – груповий форум, де можна виносити на обговорення болючі емоційні питання та обговорювати їх. «Навчальні моменти» – коли в'язні розчаровуються у житті в банді – вважаються життєво важливим елементом програми, коли в'язні можуть розкрити першопричини своєї поведінки. Зразкові в'язні, які раніше брали участь у бандах, навчаються бути «представниками банди» у в'язниці та виконують роль наставників, які надають настанови та підтримку іншим в'язням.

Директор в'язниці розповів про проєкт: «Ми побачили цінність роботи з членами банд, залучаючи людей, які можуть зблизитися з ними і краще їх зрозуміти. Ми переконані, що ця увага була життєво важливою для суттєвого зниження рівня насильства з боку банд, яке ми спостерігаємо».

Джерела: The Guardian, «В'язниця, яка знизила рівень насильства, допомагаючи в'язням вирватися з банд», 19 листопада 2014 року; «Підхід Catch22 до управління та вирішення проблеми участі банд у в'язницях» (www.catch-22.org.uk).

Для того, щоб підвищити їхню цінність та ефективність, заходи та програми в пенітенціарних установах повинні бути не тільки добре збалансовані, але й упорядковані таким чином, щоб забезпечити логічний шлях розвитку для в'язнів. Це означає, що всі втручання здійснюються узгоджено і сплановано, спираючись на те, що було зроблено раніше. Метою послідовності втручань є здійснення їх з урахуванням таких питань, як час, комбінація та дозування, а також визначення моделей, які працюють для різних профілів правопорушників, щоб знизити рівень рецидиву злочинів. Підхід «що працює» та методи реалізації програм, про які йшлося вище, визначають такі принципи, за якими слід визначати послідовність втручань:

- *Принцип ризику:* Ступінь втручання, необхідний для кожної людини, повинен бути співвіднесений з оцінкою ризику.
- *Принцип потреб:* Втручання для кожної особи повинні бути спрямовані на особисті та соціальні фактори, що, за оцінками, можуть призвести до рецидиву.
- *Принцип відповідності:* Втручання мають ґрунтуватися на методах, які є ефективними у зниженні рівня правопорушень та відповідають культурним, гендерним особливостям і стилям навчання окремих правопорушників.

Послідовне застосування рекомендується тоді, коли ймовірність рецидиву є високою і коли в'язень має низку криміногенних потреб, що робить його придатним для участі в більш ніж одній програмі. На першому етапі метою має бути забезпечення ефективної участі правопорушників у будь-якій програмі, яка була визначена як така, що відповідає їхнім потребам. Важливо, щоб проблеми, пов'язані з відповідністю, такі як труднощі з освоєнням грамотності або потреби в психіатричній допомозі, вирішувалися на ранній стадії ув'язнення і до залучення в'язня до будь-якої форми групової роботи або роботи, пов'язаної з конкретним правопорушенням. В'язнів також варто заохочувати до вирішення будь-яких проблем, пов'язаних із залежністю від психоактивних речовин, на ранній стадії відбування покарання, щоб забезпечити оптимальні умови для успішної подальшої участі в інших втручаннях.

Послідовність заходів зазвичай складається з поєднання загальної програми з профілактики правопорушень, наприклад, когнітивних навичок, з більш спеціалізованою програмою, наприклад, програмою боротьби із залежністю від психоактивних речовин, сексуальними або насильницькими правопорушеннями. У рамках цього підходу людина повинна спочатку брати участь у групі з розвитку когнітивних навичок. Це робиться для того, щоб дати їм уявлення про групову роботу та навички вирішення проблем/самоорганізації. Іноді може виникнути потреба в послідовному проведенні двох спеціалізованих програм для конкретних правопорушень. До прикладу, якщо особа збирається брати участь у програмі запобігання насильству, рекомендується спочатку вирішити всі невідірені питання, пов'язані з сексуальними злочинами.

Як зазначалося вище, такі програми завжди повинні бути частиною широкого спектру втручань, які задовольняють більш широкі потреби правопорушників, такі як дефіцит базових навичок та практичні питання, такі як розміщення та працевлаштування. Тому завжди слід поєднувати програми з іншими заходами, спрямованими на задоволення потреб, пов'язаних із соціальною реінтеграцією, такими як розвиток базових соціальних навичок та працевлаштування.

7.6. В'язні, які потребують психіатричної допомоги

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 25

9. У кожній пенітенціарній установі має бути медико-санітарна служба, на яку покладено завдання оцінювати, підтримувати, охороняти і покращувати фізичне й психічне здоров'я в'язнів, особливу увагу приділяючи ув'язненим з особливими потребами в медико-санітарній допомозі або тим, що мають проблеми зі здоров'ям, які перешкоджають їхній реабілітації.

10. До складу медико-санітарної служби має входити багатoproфільна команда з достатньою кількістю кваліфікованих співробітників із повною клінічною незалежністю та достатньо досвідченими в галузі психології та психіатрії. (...)

Правило 109

1. Особи, яких визнано такими, що не несуть кримінальної відповідальності, або у яких пізніше діагностовано серйозні психічні вади та/або важкий стан здоров'я, для яких перебування у в'язниці означало б загострення їхнього стану, не повинні утримуватися в пенітенціарних установах. Слід домагатися якнайшвидшого їхнього переведення до психіатричних закладів.

2. У разі необхідності, інші в'язні з психічними вадами та/або важким станом здоров'я можуть проходити обстеження та лікуватися в спеціалізованих закладах під наглядом кваліфікованих медичних працівників.

3. Медична служба проводить психіатричне лікування всіх інших в'язнів, які потребують такого лікування.

РАДА ЄВРОПИ, РЕКОМЕНДАЦІЯ RES (2014)3 КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ОСОБЛИВО ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ

Рекомендація 44

Ті у кого є або розвивається психічний розлад, мають отримувати відповідне лікування. (...) Медичні або психіатричні служби, що працюють у пенітенціарних установах, повинні забезпечувати медичне та психіатричне лікування всіх небезпечних злочинців, які потребують такого лікування, або сприяти йому.

Див. також Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, ст. 12 (1); Конвенцію про права осіб з інвалідністю, ст. 25; Європейські пенітенціарні правила, Правило 103.5; Принципи і найкращі практики захисту осіб, позбавлених волі в Америці, Принцип X.

Політика управління пенітенціарними установами повинна інтегрувати підтримку психічного здоров'я в усі аспекти життя пенітенціарної установи, щоб захистити психічний добробут всіх в'язнів і сприяти йому. Міжнародні стандарти вимагають, щоб пенітенціарна адміністрація надавала психосоціальні консультації та психологічні послуги (еквівалентні тим, що доступні на волі) для тих в'язнів, які мають особливі потреби в лікуванні. За необхідності, в'язнів, які потребують такого лікування, слід переводити до відповідних установ у громаді, з дотриманням необхідних запобіжних заходів для захисту громадської безпеки. Лікування завжди має ґрунтуватися на інформованій згоді в'язня⁹⁹ та відповідати іншим принципам міжнародного права, що застосовуються до осіб з психічними розладами¹⁰⁰.

Як зазначалося раніше, вищезазначене є дуже актуальним для в'язнів, які становлять підвищений ризик, більш суворі умови та режими утримування яких можуть спричинити погіршення психічного здоров'я або загострення існуючих потреб у психіатричній допомозі (див. розділ 1.9). У відповідь на це Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями підкреслюють роль медичного персоналу щодо в'язнів, які перебувають у будь-якій формі примусової ізоляції, незалежно від того, чи це є заходом безпеки, чи дисциплінарним покаранням. Важливо, щоб медичний персонал також мав повноваження рекомендувати зміни у примусовій ізоляції з метою запобігання погіршенню стану здоров'я в'язня або його психічної чи фізичної недієздатності¹⁰¹.

Деякі в'язні, які становлять підвищений ризик, мають серйозні психічні розлади з супутніми порушеннями, пов'язаними зі зловживанням психоактивними речовинами та/або розладом особистості, які пов'язані з вчиненням ними правопорушень. У деяких юрисдикціях таких в'язнів утримують у захищених психіатричних закладах, а не у в'язницях – практика, що відповідає Правилу 109 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями. Ці заклади надають терапевтичну психіатричну допомогу, спрямовану на оцінку та лікування психічного розладу, як засіб зменшення ризику заподіяння шкоди оточуючим та сприяння одужанню. Догляд та лікування повинні надаватися практикуючими лікарями, експертами в галузі судової психіатрії, в тому числі консультантами з судової психіатрії

⁹⁹ Якщо в'язень не в змозі надати інформовану згоду через свій стан здоров'я (наприклад, якщо він або вона психічно хворі), слід застосовувати звичайні принципи медичної етики, як це робиться поза пенітенціарною системою.

¹⁰⁰ Див., зокрема, Конвенцію про права осіб з інвалідністю (2006).

¹⁰¹ Стандартні мінімальні правила ООН, Правило 46.

та психології. Кінцева мета таких інтервенцій полягає в тому, щоб уможливити повернення цих в'язнів до пенітенціарної установи, коли і якщо вони успішно пройдуть лікування, а оцінка психічного здоров'я та ризиків визначить, що це буде безпечно для них.

☞ Для більш детальної інформації див. Посібник УНЗ ООН з питань в'язнів із особливими потребами (розділ 1).

7.7. Підготовка до звільнення

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 88

11. У спілкуванні з в'язнями слід підкреслювати не їхню ізоляцію від суспільства, а ту обставину, що вони продовжують лишатися його членами. Тому треба всюди, де це можливо, заохочувати громадські організації до співробітництва з персоналом пенітенціарних установ з метою повернення в'язнів до життя в суспільстві.

Правило 108

1. Державні або інші органи та установи, що допомагають звільненим в'язням знаходити своє місце в суспільстві, повинні там, де це можливо і необхідно, піклуватися про те, аби такі в'язні отримували необхідні документи і свідоцтва, знаходили придатне житло і роботу, мали придатний і достатній для даного клімату і пори року одяг, володіли засобами, достатніми для переїзду на місце призначення й для життя протягом періоду, що настає після звільнення.
2. Акредитовані представники таких установ повинні мати можливість відвідувати пенітенціарні установи і осіб, що там ув'язнені. З ними треба консулюватися про перспективи подальшого життя в'язнів із самого початку терміну їхнього ув'язнення.
3. Бажано, аби робота таких установ була централізованою та координувалася в межах можливого аби забезпечувати максимально ефективне використання їхньої роботи.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ДОВІЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Звільнення в'язнів може бути розглянуто за таких умов:

Підготовка та реалізація програми підготовки до звільнення для кожного засудженого до довічного позбавлення волі, який наближається до звільнення, з акцентом на реінтеграцію в'язня в суспільство, з особливим акцентом на його сім'ю, соціальне оточення та працевлаштування;

Надання допомоги після звільнення з акцентом на ефективну соціальну підтримку всім колишнім довічно ув'язненим, які її потребують, з метою сприяння їхньому поверненню до нормального життя. Цього можна досягти, зменшивши рівень поліцейського та судового контролю за умовно-достроково звільненим в'язнем.

Див. також Правила ООН щодо поведінки з жінками-в'язнями та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних з позбавленням волі, Правила 43-47; Європейські пенітенціарні правила (2006), Правило 107; Резолюція Комітету міністрів Ради Європи (76) 2 про поведінку з ув'язненими, які перебувають у місцях позбавлення волі протягом тривалого часу, пп. 7-11.

Кожен в'язень, який становить підвищений ризик і наближається до дати звільнення, повинен мати програму підготовки до звільнення, з особливим акцентом на його реінтеграцію в суспільство, враховуючи соціальне оточення сім'ї та працевлаштування. Щоб допомогти в'язням, які становлять підвищений ризик, подолати специфічну проблему переходу від тривалого ув'язнення до життя в суспільстві без злочинів, до їхнього звільнення слід готуватися заздалегідь.

За кілька років до передбачуваної дати звільнення більшість в'язнів, які становлять підвищений ризик, повинні бути придатними для переведення до пенітенціарної установи з полегшеним режимом тримання. Метою переведення в'язнів у відкриті умови (з низьким рівнем безпеки) є випробування їх у більш складних умовах перед розглядом питання про звільнення, а також надання їм можливостей для проведення дозвілля під наглядом і тимчасового виходу на волю в рамках підготовки до повного звільнення. Перехід до відкритих умов є значною зміною для всіх ув'язнених на тривалий термін, і їм необхідна допомога, щоб впоратися з цим. Коли дата звільнення відома або її можна спрогнозувати, планування покарання має бути зосереджене на визначенні ризиків і потреб, які можуть виникнути відразу після звільнення, та розробці планів щодо їх подолання.

Важливо також вирішити, чи потрібно продовжувати освітню програму, професійну підготовку, курс особистісних змін або інші заходи, розпочаті під час ув'язнення. Подальша участь у таких програмах може зробити значний внесок у підтримання особистісного прогресу, досягнутого під час ув'язнення, і водночас створити важливу формусоціального контролю. Зрозуміло, що таких заходів неможливо досягти без тісної співпраці між адміністрацією пенітенціарної установи та різними органами влади, залученими до роботи з в'язнями після звільнення. Від самого початку до процесу планування підготовки до звільнення має бути залучений будь-який орган, який несе безпосередню відповідальність за нагляд за звільненим ув'язненим, наприклад, служба пробації.

Співробітник пробації, який відповідатиме за нагляд за в'язнем після його звільнення, повинен регулярно відвідувати пенітенціарну установу задовго до дати звільнення в'язня, щоб допомогти йому підготуватися до виходу на волю. Якщо впроваджується політика інтегрованого процесу управління справами, як це рекомендовано в розділі 4, відповідні зовнішні установи мають бути залучені до управління процесом відбування покарання та складання планів соціальної реінтеграції в'язнів з самого початку їхнього перебування в місцях позбавлення волі. Таке залучення слід активізувати в період підготовки до виходу з пенітенціарної установи. У цей період мають відбуватися регулярні зустрічі між усіма відповідними установами, такими як місцеві органи влади, персонал пробації, медичні та житлові служби, а також, у деяких випадках, поліція.

КОНКРЕТНИЙ ПРИКЛАД З ПРАКТИКИ

ПІДГОТОВКА ДО ВИХОДУ НА ВОЛЮ (Німеччина)

Ключовим компонентом підготовки в'язнів до звільнення в Німеччині є тюремні зустрічі офіцерів пробації з в'язнями. У дев'яти землях Німеччини офіцери пробації починають відвідувати в'язнів за рік до їхнього звільнення, щоб розпочати процес повернення до нормального життя.

У випадках, коли в'язень, який становить підвищений ризик, вчинив насильницькі злочини проти своєї сім'ї або члена своєї громади, слід поважати безпеку та чутливість ситуації для жертви (жертв) злочину. У таких випадках необхідно встановити контакт з жертвами за деякий час до дати звільнення і делікатно поінформувати їх про майбутнє звільнення в'язня¹⁰². У деяких випадках, можливо, доведеться переселити правопорушника в інше місце.

¹⁰² Наприклад, у випадках насильства щодо жінок міжнародні стандарти вимагають пріоритетності безпеки жертв, які мають право бути повідомленими про звільнення злочинця (див. Оновлені типові стратегії та практичні заходи з викорінення насильства щодо жінок у сфері запобігання злочинності та кримінального правосуддя (A/RES/65/228, додаток), положення 17 (с)).

ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ПЕРЕД ЗВІЛЬНЕННЯМ В'ЯЗНЯ, ЯКИЙ СТАНОВИТЬ ПІДВИЩЕНИЙ РИЗИК:

- Зв'язок з родиною для підтвердження адреси звільнення в'язня;
- Створення альтернативних умов для місця звільнення, якщо це необхідно;
- Надання необхідних перенаправлень до служб на рівні громади (наприклад, житлових, медичних, служб, що надають консультації або, за потреби, інші програми спеціального лікування);
- Взаємодія з наглядовими органами, такими як служба пробачії або поліція, для складання планів нагляду після звільнення;
- Мотивування в'язня до співпраці з наглядовими органами та продовження будь-якого лікування, яке йому може знадобитися на волі.

Одним зі способів полегшення переходу до життя на волі є надання в'язням можливості тимчасового звільнення із супроводом і, за умови оцінки ризиків, без супроводу¹⁰³. Тимчасове звільнення дозволяє в'язням підтримувати та/або відновлювати родинні зв'язки та зв'язки з громадою; брати участь у таких видах діяльності, як громадські роботи, працевлаштування, професійна підготовка, освітні курси; переорієнтуватися на події в суспільстві; а також укласти відповідні домовленості щодо житла, роботи та навчання після звільнення. Клопотання про тимчасове звільнення потребують ретельного розгляду, повинні ґрунтуватися на належній оцінці ризиків і бути узгодженими з чіткими цілями. У країнах з обмеженими ресурсами або в постконфліктних ситуаціях, де відсутні системи відстеження в'язнів, які перебувають у відпустці, а їхні персональні дані є неправильними або недоступними, дозвіл на відпустку в'язнів, які становлять підвищений ризик, є ризикованою стратегією, і її краще уникати. Тюремна адміністрація може компенсувати це шляхом розширення можливостей для контактів в'язнів, які становлять підвищений ризик, із зовнішнім світом через побачення, телефонні дзвінки та листи, особливо в період підготовки до звільнення.

Ще одним ефективним способом сприяння соціальній реінтеграції в'язнів у суспільство можуть бути програми випуску на роботу. У деяких юрисдикціях, коли в'язні просунулися в системі до найнижчого рівня безпеки й відбувають останні місяці свого покарання, вони розглядаються для участі в програмах умовно-дострокового звільнення від відбування покарання за працю. Персонал пенітенціарної установи допомагає їм шукати роботу та відвідувати співбесіди на волі. В'язню дозволяється виходити на своє робоче місце і щовечора повертатися до пенітенціарної установи. У деяких програмах випуску на роботу в'язню дозволяється залишатися зі своєю сім'єю на вихідні, а ночі після роботи він проводить у пенітенціарній установі. Персонал пенітенціарної установи може проводити перевірки та моніторинг безпеки, а також аналізи дихання та сечі.

У цьому посібнику наголошується на необхідності регулярної індивідуальної оцінки ризиків в'язнів, які становлять підвищений ризик. Якщо немає фіксованої дати звільнення, наприклад, у випадку довічно ув'язнених, завжди повинна існувати можливість умовно-дострокового звільнення, а рішення про придатність в'язнів до звільнення повинно прийматися на основі індивідуальної оцінки¹⁰⁴. Органу, відповідальному за прийняття

¹⁰³ Європейські пенітенціарні правила, Правило 103; також див. Резолюцію (76) (2) Комітету міністрів Ради Європи про поводження з ув'язненими, які перебувають у місцях позбавлення волі протягом тривалого часу, п. 8, що рекомендує країнам-членам надавати періоди відпустки з в'язниці не як звільнення від тримання під вартою, а як невід'ємну частину програми реабілітації.

¹⁰⁴ Засуджені до довічного ув'язнення без права на умовно-дострокове звільнення не мають права на умовно-дострокове звільнення і повинні провести все життя в пенітенціарній установі. Цей вид покарання застосовується в багатьох країнах у різних регіонах світу. Довічне ув'язнення без права на умовно-дострокове звільнення заборонене в деяких країнах, наприклад, у Мексиці, де Верховний суд визнав його некон-

рішення про звільнення (наприклад, комісії з питань умовно-дострокового звільнення), фахівці повинні надавати всю необхідну інформацію, зокрема, звіти про психологічну оцінку та інформацію про проходження будь-яких програм, пов'язаних зі скоєним в'язнем, якщо це можливо (наприклад, програми для осіб, які вчинили сексуальні злочини). Процедури звільнення повинні передбачати право на оскарження в разі постійних відмов у звільненні.

У деяких країнах в'язні мають невизначені терміни ув'язнення або утримуються набагато довше, ніж мінімальний строк, встановлений судом для захисту суспільства, на невизначений строк (невизначені терміни ув'язнення для захисту суспільства). В'язні повинні пройти певні програми та курси, щоб отримати право на звільнення, але такі програми та курси не завжди доступні для них. Це неприйнятно як практика. Держави зобов'язані пропонувати в'язням необхідні програми, тим більше, якщо їхнє звільнення залежить від проходження таких програм¹⁰⁵.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ПОСТАНОВИВ, ЩО ДОВІЧНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ БЕЗ МОЖЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ НЕСУМІСНЕ ЗІ СТАТТЕЮ 3 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

9 липня 2013 року Європейський суд з прав людини постановив, що у справі, яка стосувалася трьох заявників, які скаржилися на те, що їхнє довічне ув'язнення становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження, було порушено статтю 3 (заборона нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження) Європейської конвенції з прав людини.

Суд встановив, що для того, щоб довічне ув'язнення залишалося сумісним зі статтею 3, має існувати як можливість звільнення, так і можливість перегляду вироку. Суд зазначив, що у європейському та міжнародному праві й практиці існує чітка підтримка цих принципів, оскільки переважна більшість держав-учасниць Конвенції взагалі не застосовують довічне ув'язнення, а якщо й застосовують, то передбачають перегляд довічних вироків після закінчення певного періоду (зазвичай 25 років ув'язнення).

Джерело: Справа: Вінтер та інші проти Сполученого Королівства (Vinter and Others v. the United Kingdom) (заяви №№. 66069/09, 130/10 та 3896/10).

Після звільнення дуже важливим є нагляд, особливо на ранніх етапах, а тісні контакти є засобом контролю та моніторингу ризиків, а також надання необхідної підтримки. Звіти про в'язнів, які мають бути звільнені, із зазначенням можливих ризиків, які все ще існують, та поточних потреб (наприклад, завершення будь-якого лікування або навчання, розпочатого в пенітенціарній установі), повинні надаватися органам, відповідальним за адміністрування звільнених в'язнів на волі, у громаді. Деякі в'язні, які становлять підвищений ризик і все ще вважаються такими, що становлять потенційну небезпеку для суспільства, можуть підлягати нагляду на волі протягом тривалого часу, іноді до кінця свого життя.

➡ Детальніше див. Посібник УНЗ ООН: вступ до запобігання рецидиву та соціальної реінтеграції правопорушників

ституційним. Аналогічним чином суди Німеччини, Франції, Італії та Намібії визнали, що особи, засуджені до довічного ув'язнення, мають право на розгляд питання про звільнення (див. Penal Reform International, Брифінг з питань пенітенціарної реформи № 1, 2007 (1), с. 4-5).

¹⁰⁵ 10 грудня 2014 року Верховний суд Великої Британії постановив, що всім в'язням з невизначеним терміном ув'язнення (ВНТУ) повинна бути надана розумна можливість виправитися і продемонструвати свою здатність бути звільненими відповідно до ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Верховний Суд чітко визначив, що обов'язок держави надати розумну можливість для реабілітації існує протягом усього часу утримання в'язня під вартою і виникає до його звільнення, тобто до найбільш ранньої дати звільнення (див. справу: *Р (Хейні, Кайям, Мессі та Робінсон) проти Міністра юстиції* [2014] UKSC 66, 10 грудня 2014 року).

VIII.

Контакт із зовнішнім світом

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Стаття 14 (23) (a)

Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави.

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандела)

Правило 106

Особливу увагу слід приділяти підтримці та зміцненню зв'язків між в'язнем та його сім'єю, коли вони бажані й слугують інтересам обох сторін.

Правило 107

З самого початку відбування терміну покарання слід думати про майбутнє, яке чекає на в'язня після його звільнення. Тому необхідно допомагати йому підтримувати і зміцнювати зв'язки з особами та установами, що знаходяться за стінами закладу, які здатні захистити інтереси його сім'ї та сприяти включенню в'язня в життя суспільства після звільнення.

Див. також Загальна декларація прав людини, ст. 12; Європейські пенітенціарні правила, Правила 24.1-12., 99; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XVIII; Кампальську декларацію про умови утримання в'язнів в Африці, п. 6.

Здатність в'язнів підтримувати контакти із зовнішнім світом, зокрема зі своїми сім'ями, має фундаментальне значення для їхньої успішної соціальної реінтеграції, важливість якої підкреслюється в Правилі 4 (1) Мінімальних стандартних правил ООН щодо поведінки з в'язнями. Отже, забезпечення таких контактів є невід'ємною частиною стратегій, спрямованих на дотримання прав людини в'язнів, зокрема їхнього права на сімейне життя¹⁰⁶, а також на зміцнення їхніх шансів на життя без скоєння злочинів після виходу на волю. Звичайно, є ще одне важливе обґрунтування для дозволу таких контактів, а саме, що інші члени сім'ї, у тому числі подружжя, діти та інші особи, які не вчинили жодного злочину, мають право на контакт з ув'язненим членом сім'ї.

¹⁰⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Стаття 23.

Існує шість основних способів підтримання контакту із зовнішнім світом, які розглядаються в цьому розділі: листування і телефонні дзвінки; доступ до засобів масової інформації; побачення; контакти з організаціями громадянського суспільства, що працюють у пенітенціарних установах; відпустка з місць позбавлення волі. Існують також різні типи зовнішніх контактів: контакти з родиною та друзями, професійні та інституційні контакти, а також контакти з третіми сторонами, такими як засоби масової інформації.

Особливо ризикують втратити зв'язок зі своїми сім'ями та друзями в'язні, які становлять підвищений ризик і які зазвичай засуджені до тривалих термінів ув'язнення, через тривалість терміну ув'язнення, через скоєні ними злочини та/або через те, що їх часто утримують далеко від дому, в нечисленних пенітенціарних установах максимального рівня безпеки, наявних в країні. З тих самих причин ці в'язні мають особливо сильну потребу в підтримці зв'язків зі своїми сім'ями та друзями, щоб компенсувати десоціалізуючий вплив тривалого ув'язнення. Підтримка цих зв'язків також має вирішальне значення для їхньої здатності розпочати нове життя поза кримінальним світом після звільнення.

Водночас обов'язок адміністрації заохочувати контакти із зовнішнім світом повинен бути збалансований з ризиками, які можуть бути пов'язані зі здатністю в'язнів, які становлять підвищений ризик, спілкуватися з тими, хто перебуває за межами установи. Комунікації слід контролювати, щоб запобігати злочинам, перешкоджати обігу несанкціонованих предметів, забезпечувати захист населення від небажаних повідомлень і запобігати втечам. Тому під час першого прибуття до пенітенціарної установи всіх в'язнів, які становлять підвищений ризик, слід поінформувати про те, що їхнє телефонне та поштове спілкування може контролюватися, а дзвінки будуть записуватися, за винятком розмов і дзвінків, що не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом. Належною практикою є розміщення над/поруч з усіма телефонами оголошення з такою ж інформацією про моніторинг дзвінків. Піддавати в'язнів, які становлять підвищений ризик, суворим обмеженням контактів як загальній політиці (на відміну від обмежень, що ґрунтуються на результатах індивідуальних оцінок ризиків) є контрпродуктивним для реабілітаційних цілей ув'язнення.

Адміністрації пенітенціарних установ повинні докладати особливих зусиль для запобігання розриву родинних зв'язків ув'язнених, які відбувають тривалі терміни покарання, максимально дозволяючи побачення, листування та телефонні дзвінки, забезпечуючи також необхідні запобіжні заходи безпеки. Підкомітет ООН з питань запобігання катуванню та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведження і покарання (ППП) та Європейський комітет з питань запобігання катуванню та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню (ЕКЗК) неодноразово критикували невинуваті обмеження, накладені на контакти з в'язнями з тривалими термінами ув'язнення, а також з тими, хто утримується в місцях позбавлення волі з високим ступенем безпеки¹⁰⁷.

Попри загальновідомий факт, що зв'язки з родиною є найміцнішою основою для соціальної реінтеграції, було б неправильно обмежувати зовнішні контакти в'язнів лише їхніми сім'ями. Багато в'язнів не перебувають у шлюбі, розлучені або живуть окремо від подружжя. В інших випадках в'язень може не бажати контактувати з родичами. Тому контакти в'язнів із зовнішнім світом не повинні обмежуватися сім'ями, але охоплювати також партнерів і друзів.

¹⁰⁷ Див., напр., Звіт про візит Підкомітету з питань запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведження і покарання до Бразилії, документ Організації Об'єднаних Націй CAT/OP/BRA/1, 5 липня 2012 року, п. 117.

8.1. Листування та телефонні дзвінки

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 58

1. В'язням слід надавати можливість спілкуватися через регулярні проміжки часу та під відповідним наглядом із родичами та друзями:

- а. шляхом листування у письмовій формі та використання, якщо така можливість є, телекомунікаційних, електронних, цифрових та інших засобів (...).

Див. також Європейські пенітенціарні правила, правила 24.1-2.; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XVIII.

Листування: Листування як засіб підтримання зовнішніх контактів безпосередньо згадується в Мінімальних стандартних правилах ООН щодо поводження з в'язнями. Зазвичай правила в цій сфері були досить обмежувальними, тоді як нині вважається, що більш ліберальна політика щодо отримання та надсилання листів є вкрай необхідною. Належною практикою є забезпечення в'язнів необхідним письмовим приладдям і, за необхідності, поштовими марками, щоб полегшити їм листування. Якби всі листи читалися і піддавалися цензурі персоналом пенітенціарної установи, виникли б затримки в потоці листів, а цінний час і ресурси витрачалися б даремно. Наразі загально визнано, що малоймовірно, що в'язень обговорюватиме плани втечі або здійснюватиме злочинну діяльність у письмовому листуванні.

Хоча, як правило, кількість листів, які в'язень може надсилати та отримувати, а також кількість кореспондентів, яких він може мати, не повинна обмежуватися, для деяких в'язнів, які становлять підвищений ризик, необхідно скласти список затверджених кореспондентів. Залежно від оцінки ризиків, може знадобитися перегляд вхідних і вихідних листів в'язнів, які становлять підвищений ризик, за винятком тих, що стосуються листування із законними представниками, вищими судовими інстанціями (напр., скарги), правозахисними органами або парламентарями. Таких в'язнів необхідно поінформувати про те, що їхня приватна кореспонденція підлягає моніторингу. Аналогічно, всі листи й посилки для в'язнів, які становлять підвищений ризик, необхідно ретельно перевіряти, щоб запобігти потраплянню до пенітенціарної установи контрабанди. Якщо оцінка ризиків в'язня не виправдовує ознайомлення з його листами, належна практика вимагає, щоб перевірка листів на наявність заборонених предметів проводилася в присутності в'язня, щоб уникнути будь-якої видимості втручання в його особисте життя.

Адміністрація пенітенціарної установи повинна мати право на власний розсуд заборонити будь-яке листування з особою або організацією, якщо є підстави вважати, що відповідна особа або організація планує або займається діяльністю, яка становить реальну загрозу безпеці або правопорядку в установі або в інших установах пенітенціарної системи. Якщо в'язню, який становить підвищений ризик, заборонено писати особі чи організації, або йому не дозволено це робити, спілкування з будь-якою іншою особою за тією ж адресою також буде припинено, за винятком випадків, коли ця особа є близьким родичем.

Листування між в'язнем, який становить підвищений ризик, та іншим засудженим в'язнем також потребує ретельної перевірки. Зазвичай це має дозволятися, якщо в'язні є близькими родичами. В інших випадках дозвіл слід надавати, якщо тільки немає підстав вважати, що таке листування серйозно перешкоджатиме реабілітації одного з в'язнів, або якщо в інтересах безпеки чи підтримання правопорядку і дисципліни бажано, щоб в'язням було

заборонено спілкуватися. Листування з колишніми в'язнями повинно бути дозволено, за умови відсутності будь-яких побоювань щодо загрози безпеці або злочинної діяльності.

Якщо одержувач кореспонденції від в'язня, який становить підвищений ризик, письмово просить адміністрацію пенітенціарної установи не надсилати йому більше листів, в'язня необхідно поінформувати про це, попросити його співпрацювати, не писати, і надати йому можливість обговорити це питання з представником персоналу пенітенціарної установи. В'язні, які становлять підвищений ризик для дітей, повинні спочатку звернутися до співробітника, щоб отримати дозвіл на листування з будь-якою дитиною. Аналогічно, в'язні, які становлять підвищений ризик і бажають листуватися з жертвою своїх злочинів або сім'єю жертви, повинні спочатку звернутися до адміністрації пенітенціарної установи за дозволом на це, в якому може бути відмовлено, якщо вважатиметься, що такий підхід надмірно посилить страждання жертви або її сім'ї.

Загалом, кореспонденція від або до в'язнів, які становлять підвищений ризик, не повинна містити таке:

- Матеріали, призначені для того, щоб викликати страждання або занепокоєння одержувача або будь-якої іншої особи;
- Плани або матеріали, які можуть сприяти або заохочувати вчинення дисциплінарного або кримінального правопорушення (зокрема, спроби фальсифікації або приховування доказів);
- Матеріали, які, якщо їх дозволити, можуть поставити під загрозу безпеку пенітенціарної установи (напр., плани втечі);
- Матеріали, що загрожують національній безпеці;
- Опис виготовлення або використання будь-якої зброї, вибухових, отруйних або інших руйнівних пристроїв чи речовин;
- Незрозумілі або закодовані повідомлення, які важко зрозуміти або розшифрувати;
- Матеріали, які є непристойними та образливими;
- Матеріали, що створюють загрозу або ризик насильства/фізичної шкоди будь-якій особі.

Телефонні дзвінки: Як важливий засіб для в'язнів підтримувати зв'язок зі своїми сім'ями, можливість здійснювати та приймати телефонні дзвінки повинна бути широко доступна для всіх в'язнів. Підтвердженням нормального телефонного зв'язку може слугувати наявність у пенітенціарних установах звичайних телефонних будок. У багатьох пенітенціарних установах це досі вважається неможливим, оскільки необхідні для роботи таксофонів монети заборонені. Винахід карткових телефонів значною мірою вирішив цю проблему.

Зрозуміло, що спілкування по телефону має особливе значення для тих в'язнів, які не вміють читати та/або писати, а також для тих, чий сім'ї та друзі живуть далеко від місця ув'язнення. У цьому контексті телефонний зв'язок має особливе значення для в'язнів-іноземців, сім'ї яких не проживають у країні ув'язнення. Таким в'язням слід дозволити здійснювати та приймати телефонні дзвінки настільки часто, наскільки це можливо, щоб компенсувати відсутність контакту з сім'єю через побачення.

Незважаючи на вищезазначене, телефони також можуть використовуватися для організації злочинної діяльності, планування втечі або іншим чином порушувати безпеку та порядок у пенітенціарних установах. У випадку з в'язнями, які становлять підвищений ризик, телефонні розмови можуть регулярно прослуховуватися персоналом, а в'язні мають бути поінформовані про те, що буде здійснюватися моніторинг. Іноді деяким в'язням також може

знадобитися здійснювати та приймати дзвінки з офісу під наглядом співробітника. В інших випадках телефонні розмови можуть записуватися і зберігатися протягом певного періоду часу. У випадку з в'язнями, які становлять підвищений ризик, можуть додатково застосовуватися обмеження з метою захисту громадськості (зокрема, виявлений ризик залякування потерпілих або свідків). У таких ситуаціях співробітник повинен зателефонувати від імені в'язня і перевірити, чи готовий абонент прийняти дзвінок у першу чергу.

У багатьох пенітенціарних системах в'язні зобов'язані повідомляти адміністрацію про номери, на які вони хочуть телефонувати. В'язнів також слід зобов'язати чітко розрізняти соціальні номери та юридичні й конфіденційні номери. Усі юридичні та конфіденційні номери, надані в'язнями, які становлять підвищений ризик, мають бути перевірені та підтверджені як достовірні. Перевірка соціальних номерів повинна бути пропорційною оціненим ризикам і здійснюватися за необхідності. В'язням, які становлять підвищений ризик, зазвичай, не слід дозволяти здійснювати будь-які ділові дзвінки, комерційні запити або замовляти товари телефоном. Їм також слід заборонити здійснювати дзвінки до оператора або через нього, або до інших служб оператора, а також не надавати доступ до телефонних довідників. Однак це не повинно перешкоджати в'язням отримати доступ до контактних даних законних представників (див. розділ 8.4).

Телефонні дзвінки в'язнів-іноземців, які належать до групи ризику, повинні здійснюватися місцевою мовою. Якщо місцевою мовою не володіє або не розуміє той, хто телефонує, або той, хто приймає дзвінок, на власний розсуд може бути використана інша мова, за умови, що є хтось, хто може перекласти дзвінок. Як зазначалося раніше, виконання закону вимагатиме від адміністрації пенітенціарних установ найму персоналу, що представляє різні національності, які утримуються в установах, для моніторингу телефонних розмов і листів в'язнів-іноземців, які становлять підвищений ризик, а ув'язнені повинні бути поінформовані про те, що такий моніторинг має місце. За відсутності такого персоналу можуть бути введені обмеження на спілкування, які завжди підлягають індивідуальній оцінці ризиків і мають бути обґрунтовані в кожному конкретному випадку. Для в'язнів, які становлять підвищений ризик, це може означати, що дзвінок буде записаний і перекладений протягом 48 годин.

Важливою додатковою причиною надання в'язням доступу до звичайних телефонів є запобігання будь-яким потребам або виправданням для придбання ними мобільних телефонів, які несуть із собою багато ризиків. Необхідно вжити ефективних заходів для запобігання доступу в'язнів, які становлять підвищений ризик, до нелегального та неконтрольованого мобільного зв'язку, оскільки він може бути використаний для залякування та порушення правопорядку, планування втеч та організації злочинної або терористичної діяльності. У деяких юрисдикціях технологія блокування використовується для запобігання дзвінкам на мобільні телефони з території пенітенціарної установи, але це також може негативно вплинути на представників громадськості, які живуть поблизу пенітенціарної установи. Сучасне обладнання дозволяє пенітенціарним установам виявляти несанкціоновані мобільні телефони та SIM-карти, які використовуються в установах. У деяких юрисдикціях адміністрація може звернутися до суду з проханням зобов'язати провайдерів телефонних мереж заблокувати мобільні телефони та SIM-карти, які використовуються у пенітенціарній установі, без необхідності вилучати телефон або доводити, що ним користується конкретний в'язень. Видаючи розпорядження про відключення телефону після його ідентифікації, адміністрація може заспокоїти жертв і запобігти подальшій злочинній діяльності швидше і ширше, ніж будь-коли раніше.

У зв'язку з вищезазначеним, належною практикою є заборона персоналу приносити до в'язниці свої особисті мобільні телефони. Це робиться для того, щоб персонал не відволікався від виконання своїх обов'язків і щоб телефони не були вкрадені в'язнями. Це також є одним із заходів для запобігання маніпуляціям персоналу з боку в'язнів, які змушують їх приносити мобільні телефони. Весь персонал та в'язні, які в'їжджають до місць позбавлення волі

з режимом максимального рівня безпеки, повинні проходити обшук, з метою зниження ймовірності пронесення до пенітенціарних установ мобільних телефонів (разом з іншими забороненими предметами). Обшук також повинен проводитися перед входом в'язнів і персоналу до блоків максимального рівня безпеки, навіть якщо їх вже обшукували перед входом до основної частини пенітенціарної установи.

8.2. Доступ до медіа

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 63

В'язнів слід регулярно інформувати про найважливіші новини, надаючи їм змогу читати газети, журнали або особливі видання пенітенціарної установи, слухати радіо і бути присутніми на лекціях, або ж за допомогою будь-яких інших засобів, які санкціонуються й контролюються адміністрацією пенітенціарної установи.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРАВИЛА

Правило 24

10. Ув'язнені мусять мати можливість регулярно одержувати інформацію про суспільні події, отримуючи за передплатою або читаючи газети, періодичні видання та інші публікації, а також по радіо або телебаченню, за винятком, коли в окремих випадках судовий орган визначає конкретну заборону на певний період.

12. Ув'язнені мусять мати можливість спілкуватися із засобами масової інформації, якщо немає переконливих причин для заборони цього з розуміння забезпечення безпеки, чи в громадських інтересах, чи для захисту жертв злочинів, інших ув'язнених або персоналу.

Телебачення, радіо та газети дають можливість бути в курсі місцевих, національних та міжнародних подій, а також забезпечують розваги. Належною практикою є надання в'язням, за загальним правилом, повного доступу до всіх засобів масової інформації, які є легально доступними за межами пенітенціарної установи. Винятки з цього правила мають бути обмежені міркуваннями безпеки, тобто матеріалами, які можуть сприяти втечі з-під варти або заколоту всередині пенітенціарної установи.

З огляду на те, що в'язні, які становлять підвищений ризик, як правило, відбувають тривалі терміни ув'язнення, можливість стежити за подіями в зовнішньому світі має важливе значення для того, щоб допомогти їм зберегти відчуття приналежності до суспільства, незважаючи на їхню фізичну ізоляцію від нього. Це також дозволить їм бути в курсі змін ззовні, що буде безцінним для їхньої здатності адаптуватися в суспільстві після звільнення.

Найважливіші газети та інші періодичні видання повинні бути доступні в тюремній бібліотеці. Також належною практикою вважається надання можливості в'язням передплачувати періодичні видання, які легально розповсюджуються за межами установи. Одним з дуже ефективних способів надання доступу в'язням до зовнішньої інформації є надання їм можливості слухати радіопрограми або дивитися телевізор. Це означає, що пенітенціарна установа повинна буде забезпечити блоки радіоприймачами та/або телевізорами. Зазвичай це робиться в загальних кімнатах, де в'язні можуть разом проводити час після роботи. У країнах, де радіо та/або телевізори є звичайним обладнанням у більшості домогосподарств, дозвіл в'язням мати власні радіо/телевізори у своїх кімнатах чи камерах, а також у місцях

загального користування, значно зменшить розрив між життям на волі та життям у пенітенціарних установах.

В'язні, які становлять підвищений ризик, іноді просять про доступ до медіа за допомогою листування, телефонних дзвінків та особистих інтерв'ю під час візиту до пенітенціарної установи. Багато юрисдикцій дозволяють такі контакти за умови, що все, що призначене для публікації або використання на радіо чи телебаченні, або для розміщення в інтернеті, не повинно містити матеріалів, які (a) призначені для публікації в обмін на оплату, якщо тільки в'язень не є незасудженим; (b) стосуються злочину або минулих злочинів в'язня або інших осіб, процесів правосуддя або пенітенціарної системи; (c) стосується окремих в'язнів або членів персоналу пенітенціарної установи таким чином, що їх можна ідентифікувати; або яка (d) може з'явитися у виданні, пов'язаному із особою або організацією, якій в'язень не може писати через обмеження на листування.

В'язням, які становлять підвищений ризик, не слід надавати доступ до інтернету, окрім як в освітніх цілях або в цілях переміщення (і то лише під суворим наглядом). Під час перебування під вартою в'язні не повинні мати доступу до соціальних мереж (напр., Facebook) або робити публікації на них через третіх осіб.

8.3. Побачення

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Манделі)

Правило 43

3. Дисциплінарні стягнення або обмежувальні заходи не мають включати заборону на контакти із сім'єю. Обмеження контактів із сім'єю може застосовуватися лише протягом певного періоду часу й виключно тоді, коли це необхідно для забезпечення безпеки та порядку.

Правило 58

1. В'язням слід надавати можливість спілкуватися через регулярні проміжки часу та під відповідним наглядом із родичами та друзями:

(b) під час побачень.

2. У разі дозволу на подружні побачення, це право має застосовуватися без будь-якої дискримінації, і ув'язнені жінки можуть реалізувати це право нарівні з чоловіками. Повинні бути передбачені процедури та доступні приміщення для справедливого та рівного доступу з належним врахуванням питань забезпечення безпеки та поваги до гідності людини.

Правило 59

Ув'язнені розподіляються, наскільки це можливо, до в'язниць, які розташовані поруч з їхнім домом або місцями соціальної реабілітації.

Правило 62

1. В'язням, які є іноземними громадянами, дозволяється використовувати прийнятні засоби спілкування з дипломатичними та консульськими представниками їхньої країни.

2. В'язням, які є громадянами держав без дипломатичного чи консульського представництва в країні, а також біженцям або особам без громадянства дозволяється мати подібні засоби зв'язку з дипломатичним представником держави, яка взяла на себе захист їхніх інтересів, або будь-яким національним або міжнародним органом, завдання якого полягає у захисті таких осіб.

ПРАВИЛ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ЖІНКАМИ-В'ЯЗНЯМИ ТА ПОКАРАННЯ ДЛЯ ЖІНОК-ПРАВОПОРУШНИЦЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ (Бангкокські правила)

Правило 23

Дисциплінарні стягнення для жінок-в'язнів не повинні включати заборону контактів із сім'єю, особливо з дітьми.

Правило 26

Контакти жінок-в'язнів зі своїми сім'ями, у тому числі з дітьми, опікунами та законними представниками, заохочуються та підтримуються всіма розумними способами. Там, де це можливо, вживаються заходи, спрямовані на компенсацію несприятливих умов, з якими стикаються жінки, що утримуються в установах, розташованих далеко від місця їхнього проживання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ДОВІЧНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ

Пункт 11

Надати засудженим до довічного ув'язнення можливості для спілкування та соціальної взаємодії із зовнішнім світом, зокрема, дозволити фіксовані регулярні побачення з родичами та іншими особами, що сприятиме найкращому забезпеченню інтересів засуджених та їхніх родин, залучаючи громадські організації, соціальних працівників та волонтерів для надання допомоги персоналу пенітенціарних установ у підтримці та покращенні цих соціальних зв'язків.

Див. також Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, принципи 19-20; Правила ООН щодо поведінки з жінками-в'язнями та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних з позбавленням волі, правило 53; Європейські пенітенціарні правила, правила 24.4-9, 99; Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці, принцип XVIII; Кампальська декларація про умови утримання у в'язницях в Африці, п. 6.

Візити є більш потужним засобом зовнішніх соціальних зв'язків, ніж листування чи телефон. Вони є найближчими до нормального людського контакту в'язнів зі своїми сім'ями, партнерами та друзями. Побачення є надзвичайно важливими для психічного здоров'я в'язнів та їхніх родин, у тому числі дітей. У зв'язку з цим слід звернути увагу як на частоту візитів, так і на умови, в яких вони відбуваються. Відвідини також сприяють підтримці належного порядку. Якісно проведені побачення в невимусненій обстановці роблять значний внесок у поліпшення самопочуття і ставлення до себе в'язнів, які становлять підвищений ризик, і, як правило, допомагають побудувати кращі стосунки між сім'ями і персоналом, аж до того, що сім'ї заохочуються ділитися чутливою інформацією, яка може вплинути на благополуччя в'язня.

З іншого боку, як вже зазначалося в розділі 6, заборонені предмети до пенітенціарних установ можуть потрапляти саме через соціальні побачення. Тому пенітенціарна адміністрація повинна підтримувати належний баланс між заохоченням відвідувань в'язнів, які становлять підвищений ризик, і життям відповідних заходів безпеки, щоб запобігти проникненню до установ незаконних предметів, а також запобігти плануванню втеч або здійсненню злочинної діяльності.

Існує низка практичних кроків, яких може вжити адміністрація пенітенціарних установ для полегшення та заохочення побачень з родичами. Перший і найважливіший з них – якомога частіше спрямовувати в'язнів до пенітенціарних установ, які географічно знаходяться поруч з їхніми сім'ями або близькими родичами, щоб відстані, які необхідно долати, і пов'язані з цим витрати не створювали додаткових перешкод для підтримання зв'язків з родичами. Це може бути неможливим у випадку з багатьма в'язнями, які становлять підвищений ризик, через те, що в деяких країнах існує невелика кількість установ максимального рівня безпеки. Зазвичай, наявність блоків максимального рівня безпеки в пенітенціарних установах іншого рівня безпеки дозволяє розмішувати в'язнів ближче до їхніх домів, як зазначено

в обговоренні політики концентрації та розосередження в розділі 3.2.2 (див. розділ 5.7 щодо винятків). Альтернативою є надання можливості довшого часу відвідування або накопичення відвідувань, якщо відвідувачам доводиться долати велику відстань і вони не мають змоги відвідувати установу на регулярній основі¹⁰⁸.

У багатьох країнах відвідувачі в'язнів, які становлять підвищений ризик, повинні бути зареєстровані за затвердженою схемою відвідування, яка передбачає попередню перевірку поліцією особи відвідувача. Усі відвідувачі, окрім супроводжуваних дітей, незалежно від того, чи приїхали вони із соціальними, професійними або офіційними цілями, повинні пред'явити посвідчення особи на вході. Крім того, їх, як правило, просять пройти обшук, сфотографуватися і, за наявності, надати особисту електронну біометричну інформацію (наприклад, відбитки пальців) в рамках процедури пропуску для відвідування. З відвідувачами слід завжди поводитися ввічливо і з повагою, дотримуючись розумного балансу між цією вимогою і вимогами, пов'язаними з підтриманням безпеки, належного порядку і дисципліни, а також запобіганням злочинам. Відмова виконати будь-яку з вищезазначених вимог може призвести або до скасування візиту, або до накладення заборони на відвідування. Як в'язнів, так і відвідувачів необхідно заздалегідь поінформувати про процедури відвідування, зокрема про порядок проведення обшуку та наслідки відмови в проведенні обшуку. Якщо відвідувач відмовляється пройти обшук або відкликає свою згоду в будь-який момент під час обшуку, йому не повинні автоматично відмовляти в доступі до пенітенціарної установи. Перевагу слід надавати закритому візиту як альтернативному варіанту.

Належною практикою для всіх пенітенціарних установ, які утримують в'язнів, які становлять підвищений ризик, є наявність системи розпізнавання відвідувачів, яка допомагає персоналу запобігати спробам в'язнів втекти, видаючи себе за відвідувачів, що виходять з пенітенціарної установи. Схема розпізнавання відвідувачів може складатися з того, що персонал або фізично позначає відвідувача перед входом якимось способом, який важко імітувати відвідувачу або в'язню (наприклад, ультрафіолетове маркування), або робить описовий запис відвідувача перед входом (фотографія, цифрове або відеозображення, біометричні дані) і порівнює цей запис з даними особи, яка хоче вийти з установи.

Візити родичів та інших осіб не повинні піддаватися необґрунтованим обмеженням. Будь-які обмеження, що накладаються на такі візити, повинні ґрунтуватися на індивідуальній оцінці ризиків і бути виправданими в кожному конкретному випадку. Адміністрації пенітенціарних установ рідко доводиться накладати обмеження на відвідування родичів, але часто їм доводиться обмежувати або забороняти відвідування інших осіб, наприклад, колишніх співучасників в'язнів або підозрюваних членів тієї самої злочинної організації. В'язні, які становлять підвищений ризик і визначені як такі, що становлять ризик для дітей, зазвичай мають право на побачення лише з власними дітьми та власними братами і сестрами. Дітям до 18 років без супроводу дорослих, як правило, не дозволяється відвідувати таких в'язнів.

Умови, в яких проводяться побачення, мають велике значення для підтримання соціальних зв'язків і дотримання права в'язнів на повагу до їхньої гідності. Для того, щоб побачення відігравали реальну роль у підтримці зв'язку в'язня з громадою та в його подальшій реабілітації, вони повинні бути обґрунтовано тривалими. Зустрічі мають відбуватися в гідних умовах, де відвідувачі та в'язні можуть зручно розташуватися, враховувати потреби дітей та мати

¹⁰⁸ У деяких пенітенціарних системах для в'язнів, сім'ї яких живуть далеко від пенітенціарної установи і не мають можливості регулярно відвідувати їх, можуть бути організовані віртуальні побачення через скайп або відеоконференції, щоб надати можливість в'язням мати з ними як візуальний, так і вербальний зв'язок. Такі домовленості особливо актуальні для в'язнів-іноземців. Адміністрація пенітенціарних установ повинна підтримувати використання таких засобів комунікації для в'язнів, які відносяться до цієї категорії, та сприяти їм. Однак розмови по скайпу та відеоконференції ніколи не повинні замінювати фактичні відвідування родичами та іншими особами, які забезпечують набагато більш значущий і безпосередній людський контакт між в'язнем та його чи її близькими.

належні санітарні умови. Персонал повинен бути спеціально підготовлений для проведення візитів в атмосфері гідного ставлення до відвідувачів – відвідувачі не є злочинцями, і з ними слід поводитися ввічливо. Бажано, щоб візити передбачали фізичний контакт, особливо коли йдеться про дітей. Візити між матерями і дітьми завжди повинні передбачати фізичний контакт.

КОНКРЕТНИЙ ПРИКЛАД ІЗ ПРАКТИКИ

ВІДВІДУВАННЯ ДІТЕЙ В'ЯЗНІВ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ ПІДВИЩЕНИЙ РИЗИК (Сполучене Королівство)

Незалежна наглядова рада у в'язниці максимального рівня безпеки «Франклэнд» у Великій Британії високо оцінила запровадження щомісячних спеціальних дитячих візитів, щоб допомогти сім'ям, які стикаються з величезними труднощами у підтримці контакту з дітьми.

Джерело: Річний звіт Незалежної моніторингової ради в'язниці «Франклэнд», 2006-2007 рр., цит. за: Ліга Говарда за пенітенціарну реформу, В'язниці максимального рівня безпеки, Перспективи ув'язнених, Тюремний інформаційний бюлетень, 4, с. 21.

До фізичного розділення відвідувачів слід вдаватися лише на основі оцінки потенційного ризику, який становить конкретний в'язень. Закриті візити впливають на право на приватне та сімейне життя, а тому (а) справи повинні розглядатися на індивідуальній основі; (b) будь-яке рішення про запровадження закритих візитів має бути пропорційним; і (c) будь-які застосовані заходи повинні регулярно переглядатися. Застосовуючи закриті побачення, адміністрація пенітенціарної установи повинна враховувати таке:

- Тип забороненого предмета, який підозрюється в контрабанді, і загроза, яку він становить для закладу;
- Попередня історія причетності до цього предмета, напр., характер вживання наркотичних засобів, передача повідомлень співникам, докази з особистої справи в'язня тощо;
- Чи є інцидент під час візиту поодиноким випадком або повторним правопорушенням;
- Аналіз/використання оперативної інформації або інцидентів, що вказують на схеми зловживання наркотичними засобами, використання/торгівлю мобільними телефонами або іншу контрабанду;
- Докази або фактичне володіння забороненими предметами під час обшуку після візиту;
- Моніторинг кореспонденції/телефонного зв'язку свідчить про спроби або фактичну контрабанду за допомогою відвідин;
- Результати обшуків у камерах;
- Правопорушення та судимість в'язня.

Оскільки побачення є очевидною можливістю для контрабанди наркотичних засобів, мобільних телефонів та інших заборонених предметів до пенітенціарних установ, а також для обміну повідомленнями зі співниками, вкрай важливо, щоб відвідувачі в'язнів, які становлять підвищений ризик, обшукувалися до початку побачення, а також щоб такі в'язні обшукувалися після кожного такого побачення. Обшук відвідувачів завжди повинен проводитися гуманно, делікатно і ввічливо, а відвідувачі не повинні зазнавати принижень під час

цього процесу (див. розділ 5.2.1)¹⁰⁹. Як зазначалося, деякі країни використовують спеціально навчених собак для виявлення наркотичних засобів, мобільних телефонів і зброї.

Окрім обшуків, в установах максимального рівня безпеки необхідно також здійснювати належний нагляд за побаченнями, дотримуючись балансу між забезпеченням достатнього рівня приватності в'язнів та їхніх відвідувачів, а також запобігаючи обміну забороненими предметами. Прихований запис відвідувань в'язнів, які становлять підвищений ризик, може здійснюватися лише за наявності дозволу, наданого відповідно до національного законодавства. У разі неналежної поведінки побачення з в'язнями, які становлять підвищений ризик, можуть бути припинені з метою підтримання належного порядку та тюремної дисципліни.

Соціальні візити повинні відбуватися на очах у персоналу. Робоче місце призначеного відповідального співробітника повинно бути на підвищенні, щоб він міг легко контролювати всю кімнату для відвідувачів, сидячи в ній. Адміністрація пенітенціарної установи повинна визначити співвідношення стаціонарного та мобільного персоналу в кімнаті для побачень відповідно до місцевих обставин та потреб персоналу. Меблі повинні бути розміщені таким чином, щоб забезпечити належний рівень нагляду з боку персоналу, а самі предмети повинні бути прикріплені до підлоги. Якщо дозволяють ресурси, кімнати для побачень у пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, повинні бути обладнані системами відеоспостереження з цілодобовим або мультиплексним відеозаписом. Там, де така технологія недоступна, необхідно відповідно посилити нагляд за рахунок персоналу.

Контакти в'язнів із зовнішнім світом повинні розглядатися як права, а не привілеї. Тому право в'язня на побачення з родиною не повинно використовуватися ані як винагорода, ані як покарання. Позбавлення в'язнів таких контактів як дисциплінарне покарання є неприйнятним (за винятком випадків, коли правопорушенням було конкретне зловживання саме цим контактом), особливо у випадку жінок-в'язнів та їхніх дітей; також непринятною є примусова практика використання обмежень контактів як інструменту тиску на в'язнів, які становлять підвищений ризик, з метою примусу їх до співпраці з владою або до відокремлення від організацій, до яких вони належать. Однак іноді може виникнути необхідність тимчасово обмежити умови, за яких відбуваються відвідування. Наприклад, якщо є докази попередньої спроби контрабанди товарів до пенітенціарної установи під час візиту, від в'язня або відвідувача можуть вимагати, щоб у майбутньому візити відбувалися без фізичного контакту.

КОНТАКТИ ІЗ ЗОВНІШНІМ СВІТОМ ДЛЯ В'ЯЗНІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СПЕЦІАЛЬНИХ УСТАНОВАХ (Угорщина)

«Що стосується контактів із зовнішнім світом, то в'язні, які утримуються в блоці при в'язниці «Саторальяуйхей», мають ті ж права, що й інші в'язні, які перебувають у цій установі. Доступ до телефону дозволявся чотири рази на тиждень, до восьми хвилин кожного разу, а право на побачення - один раз на місяць тривалістю до півтори години. Особливі зусилля докладалися для полегшення контактів в'язнів з їхніми сім'ями; напр., одного з в'язнів, з яким спілкувалася делегація, кожні два місяці супроводжували до Будапештської в'язниці для побачень з родичами. ЄКЗК сподівається, що угорська влада продовжить свої зусилля, щоб забезпечити в'язням, які становлять підвищений ризик, належний контакт із зовнішнім світом».

Доповідь угорському уряду про візит до Угорщини, здійснений Європейським комітетом з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ЄКЗК) з 24 березня по 2 квітня 2009 р., СРТ/Inf (2010) 16, п. 78.

При переведенні до в'язниць з нижчим рівнем безпеки в'язням, які становлять підвище-

¹⁰⁹ Стандартні мінімальні правила ООН, Правило 60.

ний ризик, також можуть дозволити побачення з дружиною/чоловіком, залежно від оцінки ризиків та наявності такого права у інших в'язнів, які перебувають під юрисдикцією пенітенціарної установи. Це обмеження ґрунтується на підвищеному ризику контрабанди наркотичних засобів або інших заборонених предметів до в'язниці в порожнинах тіла під час подружніх побачень, а також враховує вимогу уникати обшуків порожнин тіла відвідувачів.

Іноземні в'язні: Відразу після надходження до в'язниці іноземці повинні бути поінформовані про їхнє право на контакт зі своїми дипломатичними представниками. Адміністрація в'язниці повинна негайно встановити контакт, якщо ув'язнений прямо не виступає проти таких дій, і повинні бути передбачені умови для зв'язку. Відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини, ув'язнені іноземні громадяни мають право на регулярне спілкування зі своїми консульськими представниками протягом усього терміну ув'язнення, зокрема шляхом листування, побачень і телефонних дзвінків¹¹⁰.

8.4. Контакт з адвокатом

МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТНІ ПРАВИЛА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ (Правила Нельсона Мандели)

Правило 54

Після прийняття до установи, кожній ув'язненій особі слід негайно надати письмово інформацію про:

(b) його або її права, зокрема стосовно дозволених методів отримання інформації, доступу до юридичної консультації, в тому числі через систему надання правової допомоги, та процедури подання клопотань або скарг;

Правило 61

2. В'язням надаються належні можливості, час та умови для побачень, спілкування та консультацій із власним адвокатом або з особою, що надає правову допомогу, без зволікань, підслуховування, цензури та в умовах цілковитої конфіденційності з будь-якого юридичного питання відповідно до дійсного національного законодавства. Консультації можуть відбуватися в полі зору, але не в межах чутності співробітників пенітенціарної установи.

новим проєктом – ексклюзивні вечери у в'язничній каплиці з вишуканими стравами, які готують і подають в'язні.

Джерело: Кафе «Вавилон», в'язниця Вольтерра в Італії: Театр за ґратами, 10 травня 2010 року; Радіо Нідерландів, Драма з в'язниці Вольтерра, 16 листопада 2007 року

3. У випадках, коли в'язні не розмовляють місцевою мовою, адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечити доступ до послуг незалежного компетентного перекладача.

4. В'язні повинні мати доступ до ефективної правової допомоги.

Правило 119

2. Якщо в'язень, який перебуває під слідством, не має власного адвоката, він має право на призначення йому адвоката судовим або іншим органом влади у всіх випадках, коли це вимагають інтереси правосуддя, та без оплати з боку в'язня, який перебуває під слідством, якщо він не має достатніх коштів для оплати. Відмова у доступі до адвоката підлягає невідкладному розгляду незалежним органом.

¹¹⁰ Віденська конвенція про консульські зносини, стаття 36.

Правило 120

1. Права та умови, що регулюють доступ в'язень, який перебуває під слідством, до його адвоката чи особи, яка надає правову допомогу з метою його захисту, регулюються тими самими принципами, що викладені у правилі 61.
2. В'язню, який перебуває під слідством, на його прохання надається письмове приладдя для підготовки документів стосовно свого захисту, які включають конфіденційні інструкції для його адвоката або особи, яка надає правову допомогу.

Див. також Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, принцип 18; Європейські пенітенціарні правила, Правила 23 та 98; Керівні принципи, що стосуються умов арешту, тримання під вартою в поліції та досудового ув'язнення в Африці (Луандські керівні принципи), керівний принцип 14 (с).

Багато в'язнів, у тому числі тих, які становлять підвищений ризик, потребують доступу до своїх юридичних радників з різних причин. Хоча це особливо актуально для осіб, які перебувають під вартою до або під час судового розгляду, ті, хто вже був засуджений, також можуть потребувати доступу до адвокатів. Наприклад, в'язні повинні мати право оскаржувати в судовому порядку рішення щодо їхньої оцінки та розподілу; їм також може знадобитися доступ до адвокатів для оскарження рішень про депортацію, інших питань, пов'язаних з їхнім вироком та ув'язненням, так само як і питань, не пов'язаних з їхнім ув'язненням. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з в'язнями прямо визнають право всіх в'язнів на відвідування юрисконсультів (або юрисконсультів, які надають правову допомогу), а також на спілкування і консультації з ними з будь-яких правових питань в умовах повної конфіденційності.

У випадку з в'язнями, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, міркування безпеки іноді наводяться як причина для того, щоб заборонити або суттєво обмежити доступ в'язнів, які становлять підвищений ризик, до їхнього адвоката. Це ніколи не може бути виправдано, оскільки всі в'язні досудового ув'язнення, зокрема й ті, які становлять підвищений ризик, повинні мати доступ до належного юридичного представництва. Усіх в'язнів слід інформувати про це право під час прийому до пенітенціарної установи. Деякі з них вже матимуть адвоката. У такому випадку їх турбуватиме питання доступу, тобто коли, де і за яких обставин вони можуть контактувати зі своїми адвокатами. Багато інших в'язнів ще не мають юридичного представництва. У такому випадку вони повинні мати можливість якомога швидше зв'язатися з юрисконсультом або надавачем правової допомоги, щоб обговорити свою ситуацію і почати підготовку свого захисту, якщо це можливо. Відповідні органи влади повинні переконатися в тому, що в'язні, які не мають фінансових ресурсів, можуть мати адекватне юридичне представництво¹¹¹.

Адміністрація пенітенціарних установ не повинна затримувати або будь-яким чином втручатися у спілкування та консультації між в'язнями, які становлять підвищений ризик, та їхніми юридичними радниками¹¹².

Зустрічі з адвокатами повинні відбуватися поза межами чутності персоналу пенітенціарної установи, хоча нормальною процедурою є проведення таких зустрічей у межах видимості персоналу. Листування між в'язнем та його адвокатом завжди має розглядатися

¹¹¹Принципи та керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до правової допомоги в системах кримінального правосуддя, A/RES/67/187, додаток, принцип 3.

¹¹²У країнах, де смертна кара все ще застосовується, адміністрація повинна особливо ретельно стежити за тим, щоб в'язні, які становлять підвищений ризик і засуджені до смертної кари, мали безперешкодний доступ до адвокатів або надавачів правової допомоги, які розглядають будь-які апеляції на їхнє засудження або вирок.

як конфіденційне і за жодних обставин не підлягає моніторингу. Лише у виняткових випадках, наприклад, за наявності обґрунтованої та виправданої підозри, що така кореспонденція використовується в незаконних цілях, старшому члену персоналу може бути дозволено відкривати вхідні листи в присутності відповідного в'язня з метою перевірки наявності будь-яких заборонених предметів. Повідомлення у листі не можна читати. Аналогічно, документи, які законні представники проносять до в'язниці, повинні розглядатися як конфіденційні, а обшук адвокатів повинен проводитися з особливою делікатністю. Відвідування законними представниками можуть бути обмежені лише за дуже виключних обставин, наприклад, у разі скоєння тяжкого злочину або серйозних порушень безпеки пенітенціарної системи, що має бути санкціоновано судовим органом¹¹³.

¹¹³ Див., напр., Європейські пенітенціарні правила, Правило 23.5.

Стислий виклад ключових принципів

Частина 1. Посібник із управління засудженими, які становлять підвищений ризик

- До всіх в'язнів, які становлять підвищений ризик, слід ставитись з повагою, зважаючи на властиву людській особистості гідність та цінність як людей. Вони не повинні піддаватися катуванню або іншому жорстокому поводженню і мають право на належні умови утримання, повноцінне харчування, достатню кількість води, санітарію, медичну допомогу та контакт зі своїми сім'ями.
- До всіх в'язнів, у тому числі до тих, які становлять підвищений ризик, повинні застосовуватися найменші обмежувальні заходи, необхідні для захисту суспільства, інших в'язнів та персоналу. Кількість в'язнів, які утримуються в умовах режиму максимального рівня безпеки, а тим більше в спеціальних умовах максимального рівня безпеки, має бути якомога меншою.
- Для того, щоб визначити належний рівень безпеки, необхідно провести індивідуальну оцінку ризиків та потреб кожного в'язня під час його прийому до пенітенціарної установи. Оцінка повинна охоплювати ризик втечі в'язнів, ризики, які вони можуть становити для суспільства в разі втечі, ризик, який вони становлять з точки зору належного порядку та дисципліни у пенітенціарній установі, а також ризик, який вони можуть становити для суспільства, перебуваючи у в'язниці.
- Оцінку ризиків і потреб слід повторювати через регулярні проміжки часу, а заходи безпеки та режими, що застосовуються до в'язнів, які становлять підвищений ризик, слід коригувати, залежно від результатів оцінки, за необхідності.
- Ризиком, який становлять такі в'язні, слід керувати, застосовуючи низку заходів, спрямованих на зниження ризику вчинення ними насильницьких дій під час перебування у пенітенціарному закладі, а також рецидиву злочину після виходу на волю. Така стратегія управління ризиками повинна включати як реабілітаційні, так і обмежувальні заходи та регулярно переглядатися. Де це доцільно, вона повинна мати довгострокову мету – повернення в'язнів, які становлять підвищений ризик, до суспільства.

- Варто підтримувати баланс між законним застосуванням заходів безпеки та повагою до прав людини і основоположних свобод в'язнів. Обмеження певних прав ніколи не повинні доходити до того, щоб принижувати людську гідність в'язнів.
- В'язні, які утримуються в умовах максимального рівня безпеки, повинні мати постійний доступ до фізичних вправ, діяльності, спілкування з іншими в'язнями та зв'язку із зовнішнім світом, зокрема, зі своїми сім'ями.
- Необхідно підтримувати належний баланс між фізичним, процедурним та динамічним вимірами безпеки для всіх в'язнів, у тому числі тих, які становлять підвищений ризик.
- Дискримінація будь-кого з в'язнів на підставі їхньої статі, раси, етнічного походження, громадянства, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або будь-якого іншого статусу повинна бути заборонена, а політика і стратегії управління пенітенціарними установами повинні включати конкретні заходи щодо зменшення та ліквідації всіх видів такої дискримінації в роботі з в'язнями, які становлять підвищений ризик.
- В'язні, які становлять підвищений ризик і перебувають у місцях попереднього ув'язнення, мають вважатися невинними, а адміністрація пенітенціарних установ повинна забезпечити, щоб їхній незасуджений статус був відображений у поведженні з та в управлінні ними.
- Адміністрація пенітенціарних установ повинна передбачити спеціальні умови для жінок-в'язнів, які становлять підвищений ризик, щоб задовольнити їхні гендерно зумовлені потреби. Якщо застосовувати інструменти оцінки ризиків та потреб з урахуванням гендерних аспектів, дуже мало жінок можуть обґрунтовано потребувати тримання в умовах режиму максимального рівня безпеки.

Частина 2. Співробітники пенітенціарної установи

- Персонал пенітенціарних установ повинен поважати і захищати, підтримувати і відстоювати людську гідність усіх в'язнів, у тому числі тих, які становлять підвищений ризик.
- Персонал слід ретельно відбирати з огляду на доброчесність, людяність, професійні здібності та особисту придатність. Умови роботи пенітенціарного персоналу повинні бути адекватними, щоб залучати та утримувати найкращих кандидатів.
- Весь персонал повинен пройти спеціальну підготовку перед початком роботи в пенітенціарній установі та регулярно підвищувати свою кваліфікацію протягом усього свого трудового стажу. Персонал повинен бути належним чином відібраний і пройти спеціальну підготовку для управління засудженими, які становлять підвищений ризик, що пов'язано з особливими та різноманітними викликами.

- Керівники пенітенціарних установ повинні переконатися, що весь персонал усвідомлює свої обов'язки та відповідальність, регулювати взаємодію між в'язнями та персоналом, а також бути прикладом для наслідування.
- Персонал пенітенціарних установ мусить мати високий рівень навичок міжособистісного спілкування, а також постійно підтримувати високий рівень професійних стандартів та етики. Необхідно вживати заходів для запобігання проявів нудьги, стресу, маніпуляцій, залякування та використання персоналу.
- Штатна чисельність персоналу для кожної пенітенціарної установи повинна встановлюватися на рівні, необхідному для забезпечення безпеки, охорони та сталого функціонування установи. Кількість необхідного персоналу залежатиме від низки факторів, зокрема від категорії та кількості в'язнів, які утримуються у пенітенціарній установі; її планування; стану матеріальної частини; а також наявності та функціонування технічного обладнання.

Частина 3. Оцінка, кваліфікація та розміщення

- В'язнів необхідно розділяти за статтю, правовим статусом, історією правопорушень та віком, щоб їх можна було розмістити у відповідних умовах, враховуючи їхні особливості та потреби в лікуванні та саморозвитку.
- Крім того, в'язнів необхідно розподіляти за категоріями відповідно до належного рівня безпеки, в якому вони повинні утримуватися. В'язні, які становлять підвищений ризик, як і всі інші, повинні утримуватися в найменш обмежувальних умовах, необхідних для їхнього безпечного та надійного утримання під вартою.
- Після прийняття в'язня до пенітенціарної установи спеціально підготовлений персонал, зокрема й спеціалізовані працівники, повинен провести ретельну, засновану на фактичних даних оцінку ризиків та потреб, щоб визначити ризики, які цей в'язень становить для себе та оточуючих, а також для виявлення його індивідуальних потреб.
- Лікар або інший кваліфікований медичний працівник повинен провести окрему оцінку стану здоров'я якнайшвидше після прибуття в'язня, виявити будь-які потреби в медичній допомозі, в тому числі пов'язані з психічним здоров'ям, і вжити всіх необхідних заходів для надання необхідної медичної допомоги.
- Результати оцінки ризиків та потреб слід використовувати для розробки комплексних планів відбування покарання для кожного в'язня; вони повинні включати заходи з мінімізації ризиків, а також втручання, спрямовані на соціальну реінтеграцію в'язнів шляхом задоволення криміногенних та базових потреб, таких як освіта та професійні навички.

- Належна практика передбачає розробку інтегрованої системи управління справами для всіх в'язнів, і насамперед тих, які становлять підвищений ризик, оскільки вона забезпечує регулярний майданчик для обміну інформацією між органами кримінальної юстиції та іншими установами з метою оцінки та управління ризиками на основі співробітництва. Ця система гарантує присутність в'язня в центрі процесу та зосередження уваги на внутрішніх і зовнішніх проблемах пенітенціарної системи.
- Не існує конкретних правил щодо того, чи слід концентрувати в'язнів, які становлять підвищений ризик, в одній або декількох установах, чи розпорошувати їх у межах пенітенціарної системи, але загалом розпорошення з частковою концентрацією є кращим варіантом, оскільки дозволяє уникнути низки недоліків і проблем, пов'язаних з повною концентрацією.
- Як правило, в'язні, які становлять підвищений ризик, повинні утримуватися у блоках максимального рівня безпеки в межах пенітенціарних установ або в окремих в'язницях максимального рівня безпеки, беручи до уваги вразливість в'язнів з гендерно зумовленими або особливими потребами¹¹⁴. Метою має бути їхнє тримання в поступово менш суворих умовах, за умови проведення періодичних оцінок ризиків.

Частина 4. Розміщення та загальні умови утримування

- Адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечити в'язнів, які становлять підвищений ризик, усіма загальними побутовими умовами, передбаченими міжнародними мінімальними стандартами, які включають, серед іншого, розміщення, доступ до достатнього харчування та питної води, природного та штучного освітлення, засобів особистої гігієни та санітарії, одягу та постільних речей.
- Належною практикою є розміщення в'язнів, які становлять підвищений ризик, в одиночних камерах, хоча в деяких випадках, залежно від характеру та рівня ризику, в одній камері можуть перебувати двоє або більше в'язнів, за умови, що її простір, вентиляція, меблі та санітарно-технічні засоби є достатніми для їхніх потреб.
- За будь-яких обставин в'язні повинні мати можливість проводити якомога більше часу за межами камери, з користю займаючись режимними заходами.
- В'язнів не можна примушувати носити уніформу або одяг, що принижує чи порушує людську гідність. Якщо в'язні не мають належного одягу, адміністрація пенітенціарної установи повинна забезпечити їх відповідним одягом, враховуючи кліматичні умови та сезонні зміни.
- Слід задовольняти особливі гігієнічні потреби жінок-в'язнів, у тому числі регулярний доступ до води та гігієнічних прокладок. Це особливо важливо для вагітних жінок, матерів-годувальниць та жінок під час менструації.

¹¹⁴Включно з особами, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, дітьми, жінками, в'язнями з психічними розладами або іншими обмеженими можливостями, в'язнями ЛГБТ, похилого віку, в'язнями-іноземцями або в'язнями, які належать до етнічних і расових меншин та корінних народів.

- Засуджені до довічного ув'язнення або смертної кари в'язні, які становлять підвищений ризик, зберігають усі права, які мають ув'язнені взагалі. До них не повинні застосовуватися нижчі стандарти поведінки з точки зору умов проживання, харчування, охорони здоров'я, гігієни або будь-яких інших питань, що охоплюються міжнародними мінімальними стандартами.
- Жодному в'язню не повинні надаватися особливі умови чи привілеї на підставі його статусу чи статків. Документально зафіксована політика встановлює стандарти умов тримання в камерах, кімнатах або гуртожитках, обмеження на кількість особистого майна, яке може мати при собі в'язень, що становить підвищений ризик, а також процедури управління майном в'язнів.

Частина 5. Безпека

- Необхідно забезпечити достатню фізичну безпеку для стримування та запобігання втечі в'язнів (фізична безпека); розробити та послідовно застосовувати надійну систему процедур безпеки (процедурна безпека); заохочувати персонал до побудови ефективних професійних стосунків з в'язнями (динамічна безпека).
- Кожен в'язень повинен утримуватися в умовах безпеки, які відповідають рівню ризику, пов'язаного з можливістю втечі. Мають бути запроваджені відповідні заходи безпеки, щоб унеможливити втечу в'язнів, які становлять підвищений ризик, і водночас забезпечити постійне дотримання їхніх прав людини.
- В'язні повинні належним чином утримуватися та обліковуватися протягом усього терміну ув'язнення. Доступ до пенітенціарної установи та пересування в ній, а також предмети, які можуть становити загрозу безпеці, мають бути ефективно врегульовані.
- Для зменшення ризику втечі слід використовувати концентричні кола захисту, оскільки вони збільшують можливість виявлення, стримування, затримки та реагування на спроби втечі.
- Процедури обшуку в'язнів, зокрема тих, які становлять підвищений ризик, мають вирішальне значення для виявлення та запобігання загрозам безпеці або контролю над пенітенціарною установою. Однак обшуки не повинні використовуватися з метою переслідування або залякування в'язнів, а обшуки інвазивного характеру (напр., обшуки з роздяганням і обшуки порожнин тіла) повинні проводитися тільки в разі крайньої необхідності.
- Національна система безпеки має стати вихідним документом для надання пенітенціарним установам інформації та рекомендацій, необхідних для підтримання високого рівня безпеки та досягнення мети щодо запобігання втечам.
- У кожній пенітенціарній установі має бути розроблена своя стратегія безпеки, яка враховує результати аналізу місцевих ризиків, відображає місцеву фізичну та процесуальну безпеку, враховує категорії в'язнів, які утримуються в пенітенціарній установі, а також визначає персонал, обладнання та ресурси, необхідні для виконання кожного з основних завдань безпеки (категоризація та оцінка; облік і контроль; обшук; зв'язок і спостереження).

- На місцевому та національному рівнях слід розробити комплексну програму аудиту безпеки для перевірки систем безпеки та їх оперативного впровадження, доповнену заходами з тестування процесів, процедур та обладнання забезпечення безпеки.

Частина 6. Забезпечення безпечного та належного функціонування пенітенціарних установ

- Адміністрація пенітенціарних установ зобов'язана забезпечити, щоб установи були безпечними місцями, де в'язні, персонал, постачальники послуг та відвідувачі можуть займатися своїми повсякденними справами, не побоюючись за своє фізичне здоров'я. Підтримання контролю у пенітенціарних установах за допомогою методів ситуативного та соціального контролю є ключовим для забезпечення безпеки та правопорядку.
- Адміністрація пенітенціарних установ повинна забезпечити, щоб в'язні та персонал вважали роботу установи законною, справедливою та чесною, а безпека, порядок та правосуддя були збалансованими. Жоден в'язень не може призначатися в будь-якому дисциплінарному порядку на роботу з обслуговування в'язниці.
- Фізичну силу до в'язнів слід застосовувати лише в крайньому випадку – коли це вкрай необхідно для підтримання безпеки та порядку в тюрмі або коли існує загроза особистій безпеці – і лише в мінімально необхідному обсязі.
- Персонал повинен бути навчений ненасильницьким методам роботи з непоступливими в'язнями, напр., переговорам і посередництву, а також отримати чіткі інструкції щодо обставин, за яких може бути застосована зброя, в тому числі вогнепальна. Загалом, за винятком особливих обставин, співробітники пенітенціарної установи, які контактують безпосередньо із в'язнями під час виконання своїх службових обов'язків, не повинні бути озброєними.
- Під час прийняття до установи кожен в'язень повинен бути забезпечений письмовою інформацією про свої права, включаючи процедури подання запитів/скарг і доступу до юридичних консультацій, а також про свої обов'язки, включаючи застосовні дисциплінарні санкції. За необхідності ці правила слід пояснити усно.
- Порухення дисциплінарних правил у пенітенціарній установі може розглядатися різними способами, зокрема неофіційною порадою в'язню дотримуватися правил; формальним дисциплінарним процесом, який проводить внутрішня адміністрація пенітенціарної установи; і, якщо порушення також є злочином згідно із законом, офіційним притягненням до відповідальності у вигляді кримінального переслідування.
- Дисциплінарні стягнення завжди мають бути справедливими та пропорційними вчиненому правопорушенню, а також мають бути наслідком і кульмінацією дисциплінарного процесу, що здійснюється після подання скарги або встановлення факту порушення проти в'язня. Адміністрація пенітенціарної установи повинна вести належний облік усіх накладених дисциплінарних стягнень.

- Одиночне ув'язнення застосовується як останній засіб виключно у виняткових випадках впродовж якомога коротшого проміжку часу за умови здійснення незалежного контролю і лише з дозволу компетентного органу. Цей принцип застосовується незалежно від того, чи призначається одиночне ув'язнення як захід безпеки, наприклад, у пенітенціарних установах максимального рівня безпеки, чи як санкція за дисциплінарний проступок.
- Матеріальні умови в камерах одиночного ув'язнення повинні відповідати всім положенням Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями, які стосуються розміщення та основних потреб в'язнів.
- Практики, що прирівнюються до катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, мають бути повністю заборонені як обмеження або покарання за дисциплінарні правопорушення, зокрема: безстрокове одиночне ув'язнення¹¹⁵; тривале одиночне ув'язнення (понад 15 діб); розміщення в'язнів у темних або постійно освітлених камерах; тілесні покарання; та колективні покарання.
- Засоби обмеження рухомості, такі як наручники та гамівні сорочки, ніколи не мають застосовуватися як дисциплінарне стягнення. Ланцюги, кайдани та інші засоби обмеження рухомості, які за своєю суттю принижують гідність або завдають болю, повинні бути заборонені до використання з будь-якою метою.
- Кожен в'язень повинен мати право подати скаргу щодо поводження з ним персоналу, директору пенітенціарної установи або до центральної адміністрації пенітенціарної служби та отримати негайний розгляд скарги (у тому числі, за бажанням, у конфіденційний спосіб). Адміністрація пенітенціарної установи повинна встановити гарантії для запобігання будь-якому ризику помсти, залякування або інших негативних наслідків для в'язнів у зв'язку з поданням запиту або скарги.
- В'язні, які становлять підвищений ризик, повинні мати доступ до судових органів для подання скарг та апеляцій, а їхнє листування з такими органами в жодному разі не підлягає цензурі або переслідуванням. Вони також повинні мати можливість вільно і в умовах повної конфіденційності спілкуватися з представниками національних або міжнародних органів моніторингу та інспекції.
- Усі пенітенціарні установи повинні мати системи розвідки, що дозволяють збирати та аналізувати інформацію про безпеку та пов'язану з нею інформацію, відповідно до національного законодавства. Весь персонал пенітенціарної установи повинен нести відповідальність за активний збір інформації та передачу її до відділу безпеки.
- Управління інцидентами повинно бути ефективним і добре відпрацьованим, базуватися на чіткому розподілі ролей та обов'язків, стратегії управління інцидентами та чітких планах управління, які регулярно переглядаються.

¹¹⁵ Одиночне ув'язнення, визначене як ув'язнення протягом 22 годин або більше на день без загальнозмістовних контактів з людьми.

Частина 7. Конструктивні пенітенціарні режими

- Важливим компонентом управління виконанням покарань є забезпечення збалансованої програми конструктивних видів діяльності для всіх в'язнів, включаючи тих, які становлять підвищений ризик.
- В'язням з групи високого ризику не слід забороняти доступ до роботи або інших програм на підставі їхньої класифікації з точки зору безпеки. Їм слід запропонувати (а) можливості для працевлаштування та професійної підготовки, які забезпечать їх корисними навичками після звільнення; можливості підвищити свій освітній рівень; (б) і, наскільки це можливо, програми, спрямовані на усвідомлення їх криміногенних потреб, включаючи вказівки щодо кроків для їхньої нейтралізації.
- В'язні, які становлять підвищений ризик, повинні мати доступ до рекреаційних та культурних заходів, які можуть включати вивчення ремесел, танці, співи, акторську майстерність, навчання гри на музичних інструментах, йогу, написання оповідань та віршів. Вони також повинні мати доступ до тюремних бібліотек, які слід заохочувати використовувати.
- Незалежно від режиму, в'язні, які становлять підвищений ризик, повинні мати щонайменше одну годину фізичних вправ на свіжому повітрі щодня. Вони повинні мати доступ до спортивних споруд та обладнання задля підтримки та зміцнення свого фізичного та психічного здоров'я, а також для компенсації шкідливого впливу обмежень, пов'язаних з перебуванням у місцях позбавлення волі.
- Адміністрація пенітенціарної установи повинна поважати свободу думки, совісті та релігії всіх в'язнів, зокрема, мати, приймати і сповідувати релігію або переконання на власний вибір, а також задовольняти особливі дієтичні або гігієнічні вимоги, у разі такої потреби. Релігійні переконання в'язня не повинні використовуватися проти нього адміністрацією.
- Політика управління пенітенціарними установами повинна визнавати потенційно шкідливий вплив довготривалого ув'язнення та додаткових заходів безпеки, яких зазнають в'язні, які становлять підвищений ризик, а також передбачати в політиці та стратегіях заходи щодо захисту та зміцнення психічного здоров'я, зокрема психосоціальні консультації та, за можливості, психологічні послуги (еквівалентні тим, що доступні на волі).
- Усі в'язні, які становлять підвищений ризик і наближаються до дати звільнення, повинні мати доступ до програми підготовки до звільнення, з особливим акцентом на їхню соціальну реінтеграцію в суспільство. Підготовка до звільнення повинна здійснюватися в тісній співпраці між адміністрацією пенітенціарної установи та різними органами влади, які беруть участь у заходах після звільнення, включаючи служби пробачії, соціальні та житлові служби, органи охорони здоров'я та, за необхідності, поліцію.

Частина 8: Контакти із зовнішнім світом

- Сприяння та підтримка контактів в'язнів із зовнішнім світом є невід'ємною частиною стратегій управління пенітенціарними установами з дотриманням прав людини, які мають на меті зміцнити їхні перспективи успішної соціальної реінтеграції після звільнення.
- Хоча, як правило, кількість листів, які в'язень може надсилати та отримувати, а також кількість кореспондентів, яких він може мати, не повинна обмежуватися, для в'язнів, які становлять підвищений ризик, необхідно скласти список затверджених кореспондентів.
- Залежно від оцінки ризиків, може знадобитися перегляд листів в'язнів, які становлять підвищений ризик, за винятком тих, що стосуються листування із законними представниками, вищими судовими інстанціями (напр., скарги), правозахисними органами або парламентарями.
- Всі листи й посилки необхідно ретельно перевіряти, щоб запобігти потраплянню до пенітенціарної установи контрабанди.
- Можливість здійснювати та приймати телефонні дзвінки повинна бути доступною для в'язнів, які становлять підвищений ризик, але, як правило, вона повинна контролюватися персоналом – в'язні мають бути поінформовані про те, що за ними буде здійснюватися моніторинг. Необхідно вжити ефективних заходів для запобігання доступу таких в'язнів до мобільних телефонів.
- Слід намагатися направляти в'язнів до пенітенціарних установ, які знаходяться поруч з їхніми сім'ями або близькими родичами, щоб відстані, які необхідно долати, і пов'язані з цим витрати не створювали додаткових перешкод для підтримання зв'язків з родичами.
- Побачення є надзвичайно важливими для психічного здоров'я в'язнів та їхніх родин, у тому числі дітей. Так само важливі й умови для проведення таких побачень.
- Візити сімей, родичів та інших осіб не повинні піддаватися необґрунтованим обмеженням. Під час побачень необхідно дотримуватися балансу між тим, щоб забезпечити достатню приватність в'язнів та їхніх відвідувачів, але водночас не допускати обміну забороненими предметами. Відвідувачів слід обшукувати перед побаченням, тоді як в'язнів, які становлять підвищений ризик, слід обшукувати після кожного такого візиту.
- Усі в'язні, які становлять підвищений ризик, як досудові, так і засуджені, мають право на відвідування, спілкування та консультації зі своїм юрисконсультом без затримок, прослуховування чи цензури та в умовах повної конфіденційності з будь-якого юридичного питання.
- Зустрічі з адвокатами повинні відбуватися поза межами чутності персоналу пенітенціарної установи, хоча звичайною процедурою є проведення таких зустрічей у полі зору персоналу. Листування з юристами завжди слід розглядати як конфіденційне.

- Організації громадянського суспільства слід заохочувати до реалізації програм та заходів у пенітенціарних установах, де утримуються в'язні, які становлять підвищений ризик, після належного процесу перевірки та проходження вступного інструктажу для ознайомлення з правилами та нормами пенітенціарного законодавства. Повинні бути вжиті всі запобіжні заходи для захисту безпеки, такі як обшук і нагляд.
- В'язні, які становлять підвищений ризик, повинні мати доступ до телебачення, радіо та газет, які дають можливість бути в курсі місцевих, національних та міжнародних подій, а також забезпечують можливість розважитися.
- Адміністрація пенітенціарних установ повинна розглянути можливість дозволити в'язням, які становлять підвищений ризик, тимчасово виходити на волю із супроводом і, за умови оцінки ризиків, без супроводу, особливо в період підготовки до звільнення.
- В'язні-іноземці повинні бути поінформовані під час прийому про їхнє право контактувати зі своїми дипломатичними представниками. В'язні-іноземці повинні мати можливість регулярно спілкуватися зі своїми консульськими представниками, зокрема, шляхом листування, візитів і телефонних дзвінків.

Додаток

МІЖНАРОДНІ ІНСТРУМЕНТИ, СТАНДАРТИ ТА ПРИНЦИПИ (цитуються у Посібнику)

Африканська хартія прав людини і народів (Банжульська хартія) (прийнята 27 червня 1981 року, набула чинності 21 жовтня 1986 року)

Американська конвенція з прав людини (Пакт Сан-Хосе, Коста-Ріка) (прийнята 22 листопада 1969 року, набула чинності 18 липня 1978 року)

Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (Прийняті восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.)

Стандартні принципи поводження з в'язнями (Прийняті резолюцією 45/111 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 року)

Звід принципів захисту всіх осіб, які перебувають під вартою або позбавленням волі в будь-якій формі (Прийнято Резолюцією Генеральної Асамблеї 43/173, 9 грудня 1988 р.)

Кодекс поведінки службовців органів правопорядку (прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1979 року)

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Прийнята резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1984 року, набула чинності 26 червня 1987 року)

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї 34/180 від 18 грудня 1979 року, набула чинності 3 вересня 1981 року)

Конвенція про права дитини (Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року, набула чинності 2 вересня 1990 року)

Рада Європи

- *Резолюція (76)2 Комітету Міністрів державам-членам про поводження з ув'язненими на тривалий термін* (Прийнята Комітетом міністрів 17 лютого 1976 року)
- *Рекомендація Rec (82)17 Комітету міністрів державам-членам щодо утримання під вартою та поводження з небезпечними в'язнями* (Прийнята Комітетом міністрів 24 вересня 1982 року)
- *Рекомендація Rec (97)12 Комітету міністрів державам-членам щодо застосування санкцій та заходів* (Прийнята Комітетом міністрів 10 вересня 1997 року)
- *Рекомендація Rec (98)7 Комітету міністрів державам-членам щодо етичних та організаційних аспектів охорони здоров'я у в'язницях* (Прийнято Комітетом міністрів 8 квітня 1998 року на 627-му засіданні заступників міністрів)
- *Резолюція CM/Rec (2003)23 Комітету міністрів державам-членам щодо управління тюремними адміністраціями довічно ув'язненими та іншими ув'язненими на тривалий строк* (Прийнята Комітетом міністрів 9 жовтня 2003 року)

- *Рекомендація Rec (2006)2* Комітету міністрів державам-членам про Європейські пенітенціарні правила (Прийнята Комітетом міністрів 11 січня 2006 року)
- *Рекомендація CM/Rec (2012)5* Комітету міністрів державам-членам щодо Європейського кодексу етики для тюремного персоналу (Прийнята Комітетом міністрів 12 квітня 2012 року)
- *Рекомендація CM/Rec (2012)12* Комітету міністрів державам-членам щодо іноземних в'язнів (Прийнята Комітетом міністрів 10 жовтня 2012 року)
- *Рекомендація CM/Rec (2014)3* Комітету міністрів державам-членам щодо осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини (Прийнята Комітетом міністрів 19 лютого 2014 року)
- *Керівні принципи для пенітенціарних служб та служб пробації щодо радикалізації та насильницького екстремізму* (Прийняті Комітетом міністрів 2 березня 2016 року)

Конвенція про права осіб з інвалідністю (Прийнята резолюцією 61/106 Генеральної Асамблеї від 13 грудня 2006 року, набула чинності 3 травня 2008 року)

Конвенція про права дитини (Прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї від 20 листопада 1989 року, набула чинності 2 вересня 1990 року)

Декларація про ліквідацію насильства щодо жінок (Прийнята резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року)

Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ППП)

- *Стандарти ППП (CPT/Inf/E (2002) 1–Rev. 2015)*
- *Житлова площа на одного в'язня в пенітенціарних установах: Стандарти ППП (CPT/Inf (2015) 44)*

Керівні принципи щодо умов арешту, поліцейського затримання та досудового ув'язнення в Африці (Луандські керівні принципи) (Прийняті Африканською комісією з прав людини і народів на 55-й черговій сесії, 28 квітня – 12 травня 2014 року)

Принципи і найкраща практика захисту осіб, позбавлених волі, в Америці (Прийняті резолюцією 1/08 Міжамериканської комісії з прав людини від 13 березня 2008 року)

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Прийнятий резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року, набув чинності 23 березня 1976 року)

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (Прийнятий резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року, набув чинності 3 січня 1976 року)

Кампальська декларація про умови утримання в'язнів в Африці (резолюція 1997/36 Економічної і Соціальної Ради від 21 липня 1997 року, додаток)

Типова угода про передачу іноземних в'язнів та рекомендації щодо поводження з іноземними в'язнями (Сьомий Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, Мілан, Італія, 26 серпня – 6 вересня 1985 року)

Рекомендації щодо довічного ув'язнення (Сектор з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя Віденського відділення Організації Об'єднаних Націй, Довічне ув'язнення (Документ Організації Об'єднаних Націй ST/ CSDHA/24), 1994 р.)

Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (Прийняті резолюцією 45/113 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 року)

Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються поводження з жінками-в'язнями та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних з позбавленням волі (Бангкокські правила) (Прийняті резолюцією 65/229 Генеральної Асамблеї від 16 березня 2011 року)

Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Манделі) (Прийнято Резолюцією Генеральної Асамблеї 70/175, 17 грудня 2015 р.)

Типові стратегії та практичні заходи Організації Об'єднаних Націй щодо ліквідації насильства стосовно дітей у сфері запобігання злочинності та кримінального правосуддя (Прийняті резолюцією 69/194 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 2014 року)

Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (прийняті резолюцією 45/110 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 року)

Загальна декларація прав людини (проголошена резолюцією 217 А Генеральної Асамблеї ООН (III) 10 грудня 1948 року)

Оновлені Типові стратегії та практичні заходи з викорінення насильства щодо жінок у сфері запобігання злочинності та кримінального правосуддя (Прийняті резолюцією 65/228 Генеральної Асамблеї від 21 грудня 2010 року)

Всесвітня медична асоціація

- *Декларація про голодуючих (Прийнята 43-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в листопаді 1991 року; редакційно переглянута у вересні 1992 року; переглянута в жовтні 2006 року)*
- *Керівні принципи для лікарів щодо катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, пов'язаних із затриманням та ув'язненням (Прийняті 29-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в жовтні 1975 р.; редакційно переглянуті в травні 2005 р. і в травні 2006 р.)*
- *Міжнародний кодекс медичної етики (прийнятий 3-ю Генеральною асамблеєю Всесвітньої медичної асоціації в жовтні 1949 року; з поправками, внесеними 22-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в серпні 1968 року, 35-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в жовтні 1983 року і 57-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в жовтні 2006 року)*

Джок'якартські принципи застосування міжнародного права прав людини щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (Прийняті Міжнародною групою експертів з міжнародного права прав людини та з питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, Джок'якарта, Індонезія, 6-9 листопада 2006 р.)

United Nations
Office on Drugs and Crime

Віденський міжнародний центр (Vienna International Centre), а/с 500, Відень 1400, Австрія,
Тел.: (+43-1) 26060-0, факс: (+43-1) 26060-5866, www.unodc.org